

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Навчально-науковий інститут «Інститут державного управління»
Кафедра управління персоналом та підприємництва

Кваліфікаційна робота магістра
на тему
ЕКОНОМІКА ДОБРОБУТУ: СУЧАСНІ СПОСОБИ
ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

Виконала: студентка 2 курсу,
групи ЕМД-24
Спеціальності 051 «Економіка»
Освітньо-професійної програми
«Управління персоналом та економіка
праці»
_____ Аліна КАРГАЛЬСЬКА

Науковий керівник роботи:
доктор наук з державного
управління, професор
_____ Наталія СТАТІВКА

Харків – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІКИ ДОБРОБУТУ.....	6
1.1 Еволюція теорій суспільного добробуту.....	6
1.2 Доходи населення та фактор їх розподілу.....	15
1.3 Механізми регулювання доходів населення.....	22
РОЗДІЛ 2 ОЦІНКА РІВНЯ ДОБРОБУТУ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ.	32
2.1 Аналіз доходів населення.....	32
2.2 Профіль бідності в Україні	44
2.3 Інтегральна оцінка добробуту населення	52
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ДОБРОБУТУ В УКРАЇНІ	67
3.1 Залучення інвестицій як основа для відновлення країни та розвитку економіки добробуту	67
3.2 Подолання бідності для забезпечення інклюзивного економічного зростання в Україні	76
3.3 Можливості цифровізації системи управління охороною праці..	87
ВИСНОВКИ.....	92
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	97

ВСТУП

Оцінка рівня та якості життя населення є одним із провідних інструментів аналізу соціально-економічного розвитку держави, оскільки дозволяє комплексно визначити рівень задоволення базових потреб, ступінь соціальної захищеності, доступність основних суспільних послуг і загальні тенденції зміни добробуту різних соціальних груп. В умовах повномасштабної війни, яка триває в Україні з 2022 року, питання трансформації якості життя набуває особливої актуальності, адже воно тісно пов'язане із проблемами національної безпеки, соціальної єдності, економічної стійкості та довгострокових стратегічних орієнтирів державної політики. Аналіз змін в рівні та якості життя в кризовий період дає можливість не лише зафіксувати масштаби соціальних втрат, а й оцінити адаптаційний потенціал суспільства, результативність державних заходів реагування та перспективи післявоєнного відновлення.

Теоретичні основи добробуту та споживання було розглянуто в працях Сен-Сімона А., Фур'є Ш., Оуена Р., Маркса К., Арістотеля, Сміта А., Рікардо Д., Менгера К., Ф. фон Візера, Парето В, Вальрас Л., Бароне Е., Калдор Н., Хікса Дж. Р., Пігу А., Мюрдаль Г., Гелбрейта Дж. та ін.

Серед вітчизняних науковців, які досліджували проблеми формування та розподілу доходів, варто відзначити внесок Базилюк В.А., Богиня Д.П., Васіної А.Ю., Власової Т.Р., Глубіш Л.Я., Дrajниці С. А., Євтушевської О.В., Желюк Т.Л., Коцан Л.М., Мандибури В.О., Мельник А.Ф., Мельниченко О. А, Павлюха Н.В., Павлов В.І., Соколик М.П., Уніга О.В., Цимбалюк І.О. та інших.

Попри значний внесок вітчизняних і закордонних науковців, продовжується пошук компромісного рішення щодо механізмів забезпечення справедливого розподілу економічних благ та досягнення інклюзивного економічного зростання.

Метою роботи є науково-теоретичне дослідження економіки добробуту та визначення напрямів її практичного досягнення.

Досягнення мети можливе завдяки розкриттю таких *завдань* дослідження:

- дослідити теоретичні аспекти функціонування економіки добробуту;
- проаналізувати рівень доходів та бідності населення;
- навести інтегральну оцінку добробуту населення;
- визначити механізми залучення інвестицій як основу для відновлення країни та формування економіки добробуту;
- запропонувати напрями подолання бідності в Україні;
- окреслити можливості цифровізації системи управління охороною праці.

Об'єктом дослідження є формування та функціонування економіки добробуту.

Предметом дослідження є суспільні відносини з приводу формування економіки добробуту в умовах сучасних викликів в Україні.

Методи дослідження. В магістерській роботі використано такі методи: узагальненні, аналізу та синтезу (аналіз тенденцій у сфері доходів населення, їх структури; дослідження вітчизняного профілю бідності); систематизації (окреслення інструментів залучення та використання іноземних інвестицій в Україні); індукції і дедукції (формування пропозицій щодо подолання бідності в Україні).

Інформаційною базою дослідження є вітчизняні та зарубіжні наукові роботи, аналітична та статистична інформація Державної служби статистики України, Пенсійного фонду України, Державної служби зайнятості, Агенції з розробки імпакт-стратегій, Київського міжнародного інституту соціології, спільноти Social Value Ukraine, дослідження незалежних експертів та аналітиків, нормативно-правова база з питань регулювання доходів та соціального захисту, результати соціологічних опитувань.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання аналітичної інформації у навчальному процесі, а запропоновані інструменти залучення інвестицій та подолання бідності, зокрема і шляхом запровадження безумовного базового доходу, може бути використаний при

розробці державної політики у сфері розбудови економіки добробуту та забезпечення справедливого розподілу здобутків економічного розвитку.

За структурою кваліфікаційна робота магістра містить вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел, додаток. Загальний обсяг роботи – 106 сторінка комп’ютерного тексту, містить 10 таблиць, 16 рисунків, список використаних джерел містить 78 найменування.

Апробація результатів дослідження відбулась на Міжнародній науково-практичній конференції «Трансформаційні процеси в Україні та країнах Європи» [31], яка відбулась 24-25 жовтня 2025 року у м. Ужгород.

-

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКОНОМІКИ ДОБРОБУТУ

1.1 Еволюція теорій суспільного добробуту

Поняття «добробут» характеризує складний прояв соціально-економічної реальності та є явищем суспільного розвитку і життєдіяльності, яке відомо і вивчається з моменту появи перших держав, і зародження різних форм участі держави у господарській діяльності. Дослідники визначають, що процес формування теорій, які намагалися розкрити сутність категорії «добробут» та виявити механізм його утворення здійснювався в межах і під впливом окремої соціально-філософської позиції, що супроводжувала певні соціально-економічні умови суспільного розвитку [68, с.141].

Питання добробуту цікавили ще мислителів античності: Аристотель зазначав, що багатство саме по собі не є кінцевим благом, адже воно лише засіб для досягнення інших цілей.

У різні часи до проблеми добробуту зверталися класики політичної економії, німецькі лібералісти, маржиналісти (В. Парето, А. Маршалл, А. Пігу) та сучасні економісти, серед яких С. Кузнець, Д. Б'юкенен, А. Сен.

Хоча формування теорії добробуту часто пов'язують із працями А. Пігу, її засади простежуються у працях А. Сміта, який пов'язував зростання суспільного добробуту із зростанням продуктивності суспільної праці завдяки розвитку поділу праці та використання машин (технологій) у процесі праці [11, с.63].

Подальший розвиток цієї ідеї здійснив С. Сісмонді, який наголосив, що для добробуту важливий не лише дохід, а й його рівномірний розподіл. Він вперше підкреслив роль держави у забезпеченні справедливого (рівномірного) розподілу доходів, вбачаючи у ній захисника суспільних інтересів. На його думку, зростання багатства ще не гарантує досягнення загального добробуту через можливий нерівномірний розподіл. Як вважав С. Сісмонді, для добробуту

важлива роль співвідношення кількості населення та доходу. Він зазначав, що уряд має стати на захист більш слабшої сторони і заперечував правильність твердження А. Сміта про те, що індивідуальний інтерес породжує суспільний інтерес, заперечував концепцію «економічної людини».

Інший підхід запропонував І. Бентам. Він вважав, що єдино реальним інтересом є інтереси окремих осіб, що веде до перетворення одного з них на диктатора. Для І. Бентам добробут ототожнювався зі «щастям більшості». Він вважав, що чим більше кількість щасливих людей, тим більший загальний добробут. Проте його концепцію «арифметики щастя», засновану на припущенні про однакову корисність доходу для всіх, критикували сучасники його часу.

Класична економічна школа загалом пов'язувала зростання добробуту з науково-технічним прогресом і конкуренцією, які ведуть до зростання виробництва матеріальних благ.

Натомість неокласики кембриджської школи (Ф. Еджуорт, А. Маршалл, А. Пігу) намагалися пояснити добробут через механізм ринку, підкреслюючи важливість не лише виробництва, а й сфери послуг. Вони вважали суспільний інтерес сумою особистих інтересів, але при цьому визнавали значну роль держави. А. Пігу, зокрема, наголошував на необхідності державного втручання у розподіл ресурсів та перерозподіл доходів від багатших до бідніших верств населення.

А. Маршалл, у свою чергу, показав, що рівновага попиту та пропозиції забезпечує максимізацію вигоди для суспільства загалом, адже оптимально поєднує інтереси виробників і споживачів [11].

У маржиналістській традиції головними чинниками економічного добробуту вважаються рівень задоволення потреб і корисність благ для окремого споживача. Ф. Візер та Е. Бем-Баверк розробили методи вимірювання загальної корисності, базуючись на індивідуальних оцінках, очікуваннях і співвідношенні вигод та витрат. К. Менгер побудував шкалу корисності, довівши, що «цінність речі визначається її граничною корисністю». Було взято величину граничної корисності речі, оскільки цінність є суб'єктивною оцінкою блага індивідом, а не

об'єктивною властивістю речі, і вона визначається задоволенням від споживання останньої, додаткової одиниці цього блага.

Інший підхід запропонував В. Парето: він заперечував можливість кількісного вимірювання корисності й наголошував, що суспільний добробут зростає лише тоді, коли жоден перерозподіл ресурсів не знижує користь для когось із членів суспільства. Учений підкреслював, що раціональний егоїзм та індивідуальні інтереси не забезпечують гармонійного розвитку без врахування гуманістичних цінностей.

Вагомий внесок у розвиток теорії добробуту зробив А. Сен, який зосередив увагу на людському розвитку, свободі вибору та етичних аспектах економіки. Він підкреслював, що теорія добробуту має виходити за межі простої концепції «задоволення потреб», оскільки ключовою стає проблема вибору між різними суспільними можливостями (суспільний вибір). Його «теорія суспільного вибору» пояснювала, як інтереси окремих осіб відображаються у колективних рішеннях. При цьому Сен критикував «теорему неможливості» К. Ерроу, яка доводила, що узгодити індивідуальні інтереси раціонально й демократично одночасно неможливо.

На основі цих ідей економічна теорія добробуту поступово трансформувалася у теорію суспільного вибору. Вона аналізувала механізми формування колективних переваг і є підґрунтям сучасної політичної економії. Яскравим її представником був Дж. Б'юкенен, який розглядав яким чином можна обмежити державне регулювання. На його думку, боротьба за владу у політиків неодмінно завершиться посиленням державного втручання в економіку. Отже суспільний ринок – ринок політичний, де взаємодіють виборці, політики й чиновники. На його думку, суспільний вибір - це процес обміну індивідуальних інтересів, які через державний апарат нав'язуються всьому суспільству. Використовуючи методи теорії ігор, він показував, що «суспільний інтерес» у чистому вигляді є утопією, адже на практиці складно узагальнити результат протистояння особистих і групових інтересів. На кінець, науковець робить

висновок, що основним агентом перетворень є людина, а добробут – є основною проблемою соціально-економічного розвитку.

Таким чином, у ХХ ст. акцент у дослідженнях поступово змістився від аналізу корисності благ до вивчення суспільних механізмів вибору, що визначають добробут. Головним джерелом змін у соціально-економічному розвитку при цьому залишається людина.

Порівняння підходів до теорії «добробуту» наведено у табл.1.1

Таблиця 1.1 – Порівняння підходів до теорії «добробуту»

Автор/школа	Визначення «добробуту»	Основний акцент	Слабкі сторони
Маржиналізм (К.Менгер, Ф.Візер, Е.Бем-Баверк)	Добробут – це ступінь задоволення потреб, корисність благ можна ранжувати; цінність блага визначає «гранична корисність»	Індивідуальна оцінка корисності блага	Ігнорування нерівностей, етичних і соціальних аспектів
В. Парето	Максимум добробуту досягається при оптимальному розподілі ресурсів	Ефективність розподілу ресурсів	Не враховує питання справедливості та розподілу доходів
А.Сен	Добробут трактується як розширення можливостей людини, свобода вибору	Людський розвиток, якість життя, свобода	Складно виміряти у кількісних показниках
Дж. Б'юкенен (теорія суспільного вибору)	Суспільний інтерес визначається результатом зіткнення індивідуальних інтересів	Механізми прийняття рішень	Суспільний інтерес вважає утопією, акцент на індивідуалізмі

В умовах становлення інтелектуальної економіки виникає потреба в новому підході, що враховує здібності й потенціал людини як єдиного чинника продуктивних сил, здатного до творення. Засади цього напряму ще раніше сформував А. Сен, у концепції людського розвитку якого людина виступає в якості «агента змін» [11, с. 64].

Новий підхід, обумовлений зростанням значення знань та інформації, базується на універсальних цінностях розуму, гуманізму й справедливості та

вимагає перегляду уявлень про суб'єктів економічної системи. Він передбачає комплексне, багатовимірне уявлення про людину як головного учасника економічних процесів, носія потреб і цінностей, які визначають його мотивацію та активізують діяльність у сфері матеріального виробництва та невиробничій сфері.

Саме тому дедалі частіше використовується поняття «людський фактор». Розгляд добробуту крізь призму людського фактору дозволяє побачити складну багаторівневу мотивацію економічних суб'єктів, прогнозувати її розвиток та здійснювати ефективне регулювання. Сьогодні важливо поєднувати економіку добробуту з етичними міркуваннями, адже вони є вихідною точкою у формуванні добробуту. Саме від моральних орієнтирів залежить ступінь людського розвитку, який визначає ступінь прояву економічних потреб, що своєю чергою стимулюють господарську активність та впливають на рівень і якість життя населення.

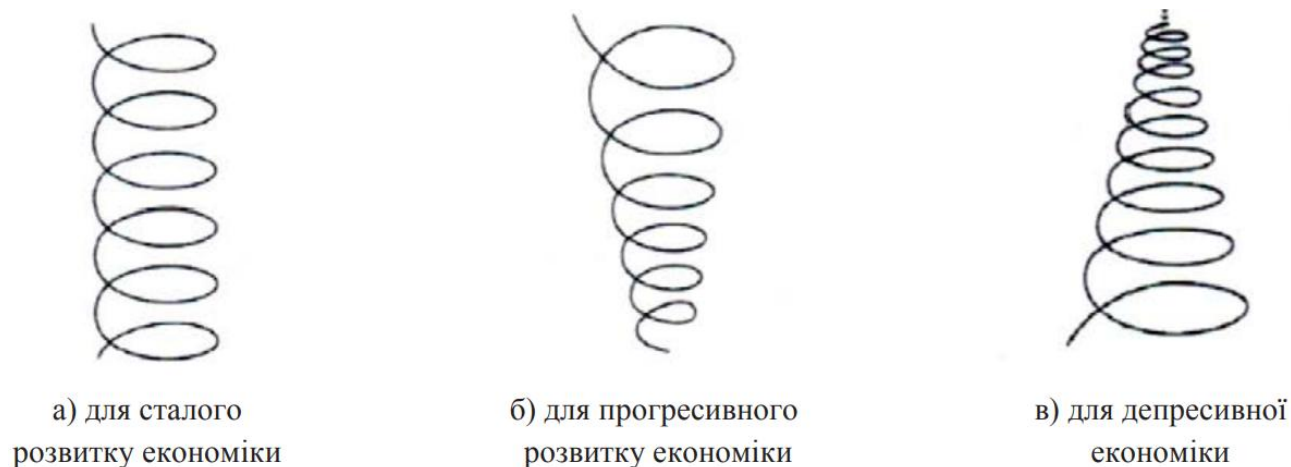

Рисунок 1.1 – Види відтворення циклу формування національного добробуту залежно від стану економіки [11, с. 64].

Дослідники зазначають, що процес формування національного добробуту має циклічний характер і розвивається за спіралеподібною формою. Цикли можуть відтворюватися у формі простого, звуженого чи розширеного

відновлення: простий цикл відповідає стабільності, розширений – економічному зростанню, звужений – кризовим явищам в економіці (рис. 1.1). У цій системі першорядне значення мають етичні цінності, адже «у новому суспільстві роль людини неймовірно зростає: вона стає метою, мірилом і рушійною силою прогресу» [11, с. 64].

Сучасні пріоритети розвитку дедалі більше орієнтуються на людину, витісняючи цінності, пов'язані лише з отриманням прибутку. Така зміна парадигми ставить перед наукою нові завдання: економіка має існувати для розвитку людини, а не навпаки. Це протиставляється попереднім концепціям добробуту, де головною цінністю вважалося матеріальне багатство, яке розглядалося як універсальний замінник інших цінностей. Тому господарська діяльність орієнтувалася переважно на максимізацію багатства. Водночас, як зазначає Т. Р. Власова, «національне багатство може лише розширювати можливості вибору, але не гарантує цього; ключовим є не саме багатство, а спосіб його використання країнами» [9]. Це ставить під сумнів самодостатність орієнтації на економічні досягнення.

Можна підсумувати, що впродовж історії досліджень у межах економічної науки поняття «добробут» зазнало суттєвої трансформації: від акценту на загальному обов'язі споживання – до аналізу його структури; від орієнтації лише на матеріальні блага – до врахування нематеріальних і духовних чинників. Поступово до визначення добробуту почали включати такі складові людського існування, як відпочинок, здоров'я, культурний і професійний розвиток, стан довкілля тощо (табл.1.2).

У сучасному науковому дискурсі добробут розглядається як багатовимірне явище, що охоплює не лише економічні, соціальні та екологічні параметри, але й організаційні, правові, морально-етичні та політичні відносини, які забезпечують узгоджене функціонування суспільства та його гармонійний розвиток.

Таблиця 1.2 - Етапи розвитку теорій добробуту

Роки	Визначення добробуту	Школа/представники шкіл	Ключова ідея
Античність -XVIIIст.	Добробут як обсяг матеріального споживання	Аристотель (IV ст. до .н.е.) – багатство як інструмент, а не самоціль	Добробут дорівнював кількості матеріальних благ
		Меркантилісти (XVI-XVII ст.) багатство- накопичення золота та срібла	
		Фізіократи (Ф. Кене, XVIII ст.) джерело добробуту - у сільському господарстві	
XVIII-XIX ст.	Увага на структурі споживання, продуктивності праці	А. Сміт (1776) зростання добробуту є результатом зростання продуктивності праці та поділу праці	Важливим є не лише кількість, а напрями розподілу благ
		Д.Рікардо зробив акцент на розподілі доходів між класами	
		С.Сімонді підкреслив роль рівномірного розподілу доходів для загального добробуту	
Кінець XIX – початок XX ст.	Розгляд добробуту через граничну корисність	К.Менгер, Е.Бем-Баверк, Ф.Візер вивчали індивідуальні оцінки корисності	Добробут розглядався через індивідуальні споживчі переваги, корисність благ
		В.Парето винайшов «оптимум Парето», добробут за справедливого розподілу доходів	
Перша половина – середина XX ст.	Соціальні та інституційні чинники впливу на добробут	А.Маршал, А. Пігу відмітили роль держави у перерозподілі доходів, корекція «провалів ринку»	Добробут – це не лише багатство, й його справедливий перерозподіл, роль держави у забезпеченні перерозподілу
		Дж. Кейнс відмітив, що добробут залежить від рівня зайнятості, державної підтримки попиту	
		І.Бентам визначив арифметику щастя – найбільшого щастя для більшої кількості	
Друга половина XX ст. – XXI ст.	Добробут - багатовимірна категорія	А.Сен сформував концепцію людського розвитку через розширення можливостей людини, свободу вибору	Характеристика: добробут включає економічні, соціальні, екологічні, правові, морально-етичні чинники; акцент на якості життя, здоров'ї, освіті, культурі, довкіллі
		С.Кузнець визначив індикатори економічного зростання і добробуту	
		Дж.Б'юкенен сформулював теорію суспільного вибору	

За визначенням Агенції з розробки імпаکت стратегій, «добробут» або Well-being – це рівень життя людини, спільноти, нації. Він є збалансованим показником всіх сфер життя людини, в який включено емоційний добробут, фізичне здоров'я, умови життя, сосунки, професія, освіта, екологія та суспільство [16].

Ретроспективний аналіз наукових підходів показує, що розуміння добробуту можливе лише на основі системного підходу, адже вивчення окремих його складових не дає цілісного уявлення. Це пояснюється тим, що зі зміною та розвитком суспільства й трансформаціями в економіці, які включають як кількісні, так і якісні зрушення, змінюється й саме уявлення про добробут.

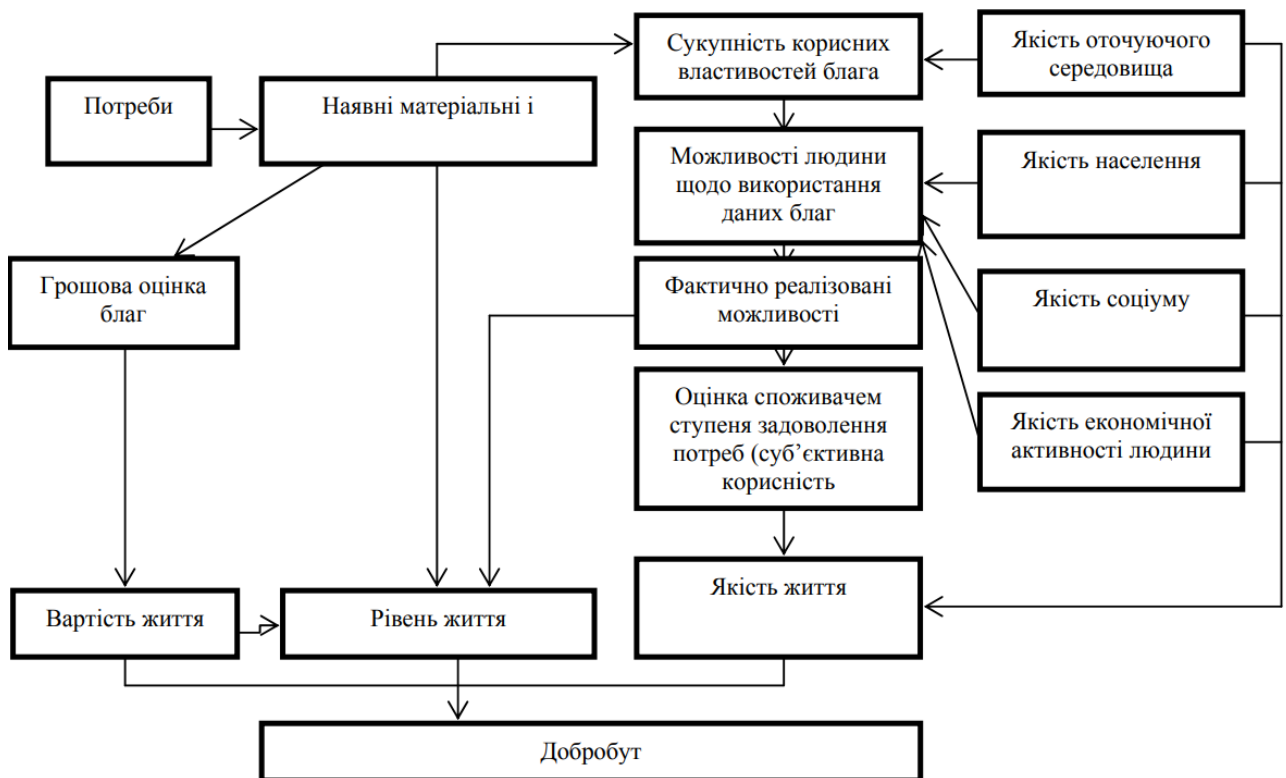

Рисунок 1.2 – Взаємозв'язок соціально-економічних категорій, що характеризують добробут

Вітчизняний дослідник Глубіш Л.Я. наводить таке узагальнююче визначення: «добробут можна визначити як відповідність між обсягом наявних

благ та потребами, рівень задоволення яких залежить як від внутрішніх, так і від зовнішніх чинників, а також від фінансових можливостей їх реалізації» [11, с. 64].

До суб'єктивних факторів відносяться індивідуальні психологічні риси, виховання, рівень освіти, соціальне оточення та світогляд. Об'єктивними ж є виклики часу, домінуюча ідеологія, тип економічної системи, економічні очікування та досягнення науково-технічного прогресу.

Зазначимо, що сьогодні продовжується дискусія щодо сутності понять «добробут», «рівень життя», «якість життя», «вартість життя». Дехто з дослідників розглядає добробут як комплексну соціально-економічну категорію, яка об'єднує себе всі вищезначені категорії, кожна з яких характеризує певні сторони життєдіяльності і охоплює економічну, соціальну, духовну, екологічну сторону життя індивідів та суспільства. Відповідно до рівня розвитку потреб об'єднуючим категоріальним апаратом є категорія добробуту. Взаємозв'язок категорій наведено на рисунку 1.2 [68, с.144].

На думку українських дослідників Яхно Т.П. та Шиманоської-Діанич, «добробут» можна розглядати як багатовимірне соціально-економічне явище та безперервний процес відтворення, що охоплює також психологічні та поведінкові аспекти людини як творця і споживача благ. Він відображає рівень життя суспільства, визначаючи його через міру задоволення потреб, обсяг яких узгоджується з кількістю вироблених благ.

Український дослідник Завгородня С. зазначає, що категорія «добробут» розглядається як: характеристика життєдіяльності; ступінь забезпеченості предметами і засобами потреб людини; результат діяльності державних інститутів [22, с.185].

Вітчизняний науковець Кравець І. зазначає, що добробут – є позитивний фізичний, соціальний та ментальний стан, що формується внаслідок не тільки діяльності окремої людини, а й відносин з іншими людьми, а також він є результатом доступності різних суспільних благ [35 ,с.21].

Цікаві роздуми Е. Фромма на цю тему. У своїй концепції він розглядає вибір людини в постіндустріальному суспільстві між двома модусами існування – «мати» і «бути». Відповідно, добробут не можна ототожнювати лише зі споживанням чи володінням матеріальними благами, адже це дає лише тимчасове задоволення і зумовлює нескінченне прагнення до нових речей. Справжній добробут можливий лише тоді, на думку Е. Фромма, коли задовольняються потреби, що закорінені в людській природі, які сприяють розвитку особистості та розкриттю її потенціалу. Тому економічна і політична сфери повинні підпорядковуватися завданню людського розвитку, а орієнтація виробництва має змінюватися в бік здорового та усвідомленого споживання.

Таким чином, добробут постає як складна соціально-економічна категорія, що відображає рівень і якість життя населення через міру задоволення потреб. При цьому потреби змінюються залежно від етапу суспільного розвитку.

Від так забезпечення суспільного добробуту полягає в задоволенні потреб населення, що розвиваються. Суспільний добробут залежить від соціальної політики держави, ефективності роботи її інститутів (освіти, охорони здоров'я, захисту навколишнього середовища, національної безпеки тощо). Отже добробут проявляється не лише через наявні матеріальні блага, а й у загальному відчутті безпеки, щастя, здоров'я, можливостях реалізації людського потенціалу в гармонії з оточуючим світом.

При цьому доходи населення виступають джерелом задоволення потреб населення, і таким чином впливають і визначають рівень життя.

Тож, розглянемо доходи населення.

1.2 Доходи населення та фактори їх розподілу

Доходи населення є сумою грошових коштів, матеріальних благ та послуг, які домогосподарства отримують за певний період для підтримки фізичного, морального, матеріального стану. Роль доходів важлива тому, що рівень споживання населення прямо залежить від розміру отриманих доходів [20, с.12].

Вітчизняні дослідники (Павліхіна Н., Цимбалюк І., Уніга О., Кацан Л., Савчук А.) в праці «Економіка добробуту: регулювання доходів населення та розвиток ринку праці» зазначають, що доходи населення є багатогранною категорією, сутність якої є розкривається у соціальній та економічній складових. Зміст соціальної складової доходу полягає в здатності задовольняти матеріальні і духовні потреби населення, слугувати базою для відтворення і розвитку людського потенціалу, відображає і дозволяє оцінити добробут громадян та ступінь соціального захищеності населення. Друге складова – економічна, проявляється у вигляді виробленого за певний період суспільного продукту за мінусом матеріальних затрат та відображає систему розподільчих відносин в країні, є індикатором розвитку національного господарства [20, с.13].

Розрізняють натуральні та грошові доходи населення (рис.1.3).

Грошові доходи – це всі надходження в грошовій формі: заробітна плата, прибутки від підприємницької діяльності, пенсії, стипендії, різні соціальні виплати - допомоги, а також доходи від власності (відсотки, дивіденди, рента, кошти від продажу цінних паперів, нерухомості тощо).

Натуральні доходи – це продукція, виготовлена домогосподарствами для власного споживання. До них належить продукція особистого підсобного господарства, що використовується в сім'ї, соціальні трансферти в натуральній формі, а також оплата праці у вигляді товарів чи послуг.

Загальні доходи охоплюють усі надходження до вирахування податків та обов'язкових платежів.

Чисті доходи населення – це доходи після здійснення обов'язкових відрахувань і податків. Вони додатково коригуються з урахуванням отриманих соціальних трансфертів у натуральній формі.

Окремо розрізняють номінальні та реальні доходи.

Номінальні доходи – це фактичні нараховані суми виплат, у тому числі й у натуральній формі. Реальні доходи – це номінальні доходи, скориговані з урахуванням рівня інфляції. Їх величина залежить від номінальних доходів та купівельної спроможності заробітної плати. Так реальні доходи зростають, якщо

зростають номінальні доходи, а ціни – не ростуть, або принаймні зростають меншими темпами ніж номінальні доходи.

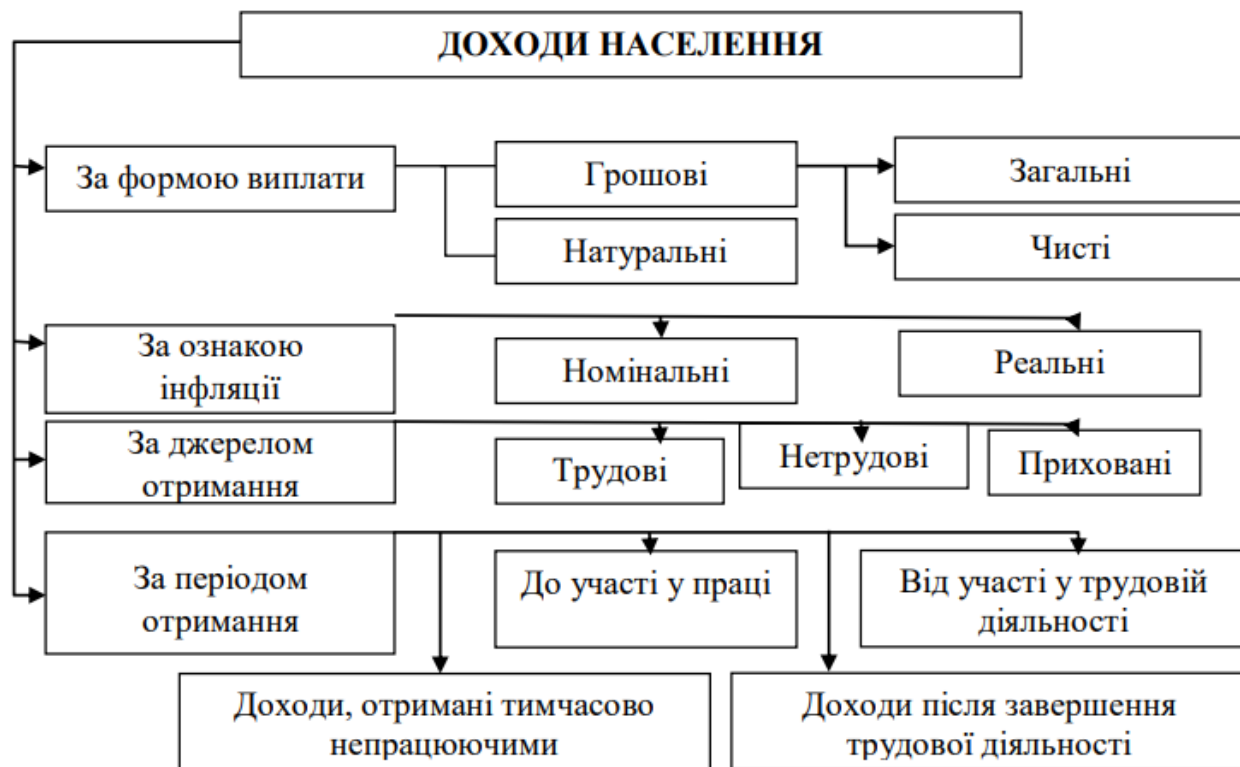

Рисунок 1.3 – Види доходів населення [20, с.14]

Номінальні та реальні доходи, а також рівень і динаміка основних видів доходів (заробітна плата, пенсія, стипендія) відображають загальний стан рівня життя населення за доходами.

За джерелами формування доходи поділяють на трудові, нетрудові та приховані.

Трудові доходи – це надходження, отримані в результаті економічної діяльності особи, як у формі найманої праці, так і за умов самозайнятості. До них належать доходи від основного місця роботи та від додаткової зайнятості.

Нетрудові доходи охоплюють спадщину, виграші, дивіденди від цінних паперів, а також прибутки від діяльності, що суперечить правовим нормам держави та моралі.

Відповідно до етапів життєдіяльності людини доходи можна виділити такі доходи: отримані до початку трудової діяльності; доходи від участі у трудовій, підприємницькій чи громадській діяльності; доходи осіб, які тимчасово не працюють; доходи після завершення трудової активності.

Сукупний дохід населення є узагальнюючим показником матеріального добробуту. Він формується за рахунок: грошових надходжень; продукції, виробленої в особистих підсобних господарствах; вартості безоплатних послуг, що фінансуються державним та місцевими бюджетами чи фондами підприємств (медичних, освітніх, транспортних тощо); соціальних трансфертів у грошовій формі та інших джерел.

Складові сукупного доходу представлено на рис. 1.4.

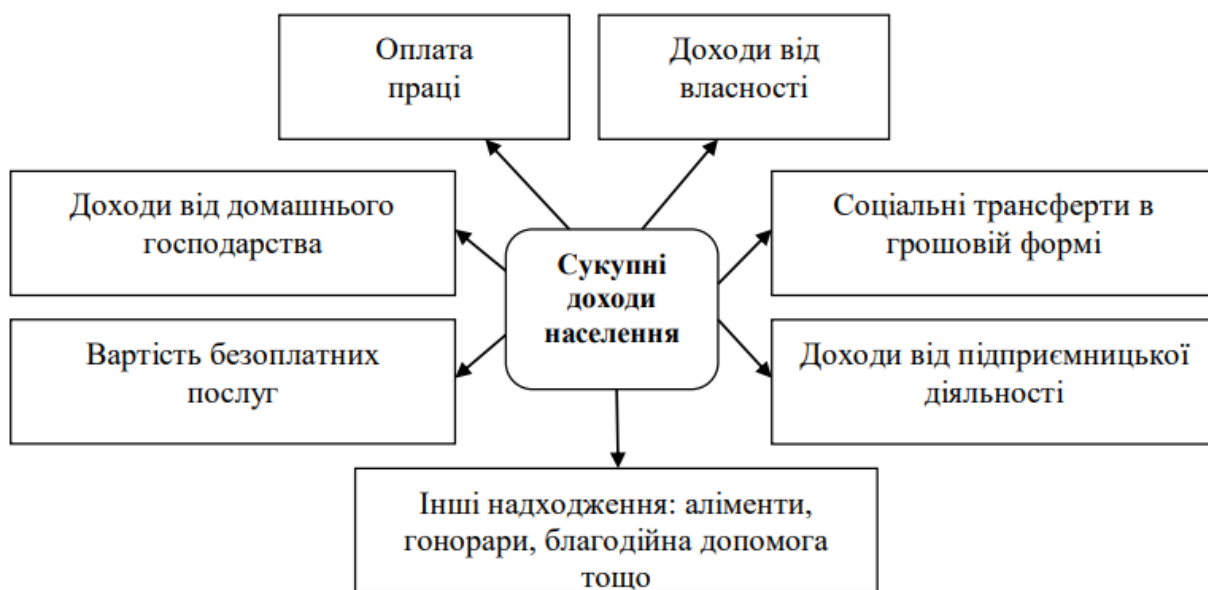

Рисунок 1.4 – Структура сукупних доходів громадян

Розмір оплати праці вміщує: винагороду за виконану роботу, оплату відпусток, святкових днів та іншого часу, не відпрацьованого відповідно до норм трудового законодавства та положень колективних договорів. До її складу також належать стимулюючі доплати й надбавки, преміальні та одноразові заохочувальні виплати, а також компенсаційні виплати, зумовлені особливостями режиму праці та умовами виробничої діяльності.

Соціальні трансфerti (трансфертні платежі) являють собою перерозподіл ресурсів у грошовій або натуральній формах, що здійснюється державними чи недержавними організаціями (професійними, релігійними, благодійними тощо) на користь населення. До натуральних соціальних трансфертів відносяться товари та послуги, що надаються домогосподарствам за рахунок коштів державних і місцевих бюджетів чи суспільних фондів безкоштовно. До грошових соціальних трансфертів належать пенсії, соціальні допомоги, стипендії, страхові компенсації, відшкодування витрат інвалідам та компенсації збитків репресованим громадянам.

Дохід від підприємницької діяльності набуває дедалі більшого значення у структурі доходів. Він є винагородою підприємця за виконання ним власних функцій та формується за рахунок частини прибутку, що залишається після сплати податків. Його розмір безпосередньо залежить від ефективності господарської діяльності.

Сімейний бюджет складається з двох частин – дохідної та витратної. На обсяг і структуру доходів та витрат сімей впливають: чисельність і соціально-демографічний склад сім'ї, співвідношення працюючих та утриманців, характер зайнятості, рівень заробітку, забезпеченість житлом і майном, місце проживання, тип розселення та регіональні особливості.

Використання сукупного доходу відбувається за кількома напрямками: споживчі витрати, податки, обов'язкові платежі, інші витрати та заощадження.

Частина доходу витрачається на придбання матеріальних благ, частина – на оплату послуг (освітніх, культурних, медичних тощо), що формують та розвивають трудовий потенціал.

Науковці зазначають, що структура споживання визначається не лише обсягом грошових доходів, а й змінами у складі населення, зростанням освітнього та культурного рівня, що безпосередньо впливає на якість трудового потенціалу суспільства [20, с.17].

Доходи населення формуються на різних рівнях економіки та у своєму розвитку проходять кілька стадій: створення, первинний розподіл між

факторами виробництва, подальший перерозподіл, утворення кінцевих доходів і їхнє використання. У ринкових умовах рівень доходів залежить як від індивідуальних і колективних результатів праці, так і від загальної ефективності функціонування економіки.

На формування доходів впливають фактори двох рівнів:

- загальнодержавного, до яких відноситься: соціально-економічна ситуація, державна економічна, податкова й соціальна політика, рівень зайнятості, податкове навантаження, особливості формування та обсяг витрат державного та місцевих бюджетів на соціальні потреби, частка соціальних витрат у ВВП, наявність і масштабність соціальних програм, розвиток підприємництва тощо;

- особистісного, до якого відносяться: професія, рівень освіти, трудовий досвід, кваліфікація, інтенсивність праці, а також індивідуальні характеристики працівника, його вмотивованість [20, с.17-18].

На думку Кролевця О.А., сучасний механізм формування сукупних доходів населення складається з ринкової та неринкової складових (рис.1.5).

Дослідники зазначають, що ринкові доходи виникають у межах ринкових трансакцій і включають оплату праці, прибутки від підприємницької діяльності, доходи від власності та ділової активності. А неринкові доходи формуються поза ринком і охоплюють соціальні трансферти від держави, приватні трансферти, а також натуральні доходи від особистого підсобного господарства.

Проте доходи розподіляються у суспільстві нерівномірно.

Показник, який вимірює ступінь нерівномірності розподілу доходів є диференціація доходів. Диференціація доходів населення означає відмінності в рівнях доходів на одну особу або на одного працівника.

Рисунок 1.5 – Модель механізму формування доходів населення

Існують спеціальні показники, які дозволяють оцінити ступінь нерівності у доходах: децильний коефіцієнт, коефіцієнти фондів, коефіцієнт Джині, крива Лоренца. Децильний коефіцієнт диференціації доходів розраховується як співвідношення між мінімальним доходом 10 % найбільш забезпечених і максимальним доходом найменш забезпечених осіб. Аналогічним чином розраховуються квінтільні (20 % групи) і кuartильні (25 % групи) коефіцієнти диференціації доходів [20, с.62]

В Україні причини диференціації доходів відрізняються від європейських країн. Якщо там високий рівень розшарування формувалася внаслідок дії ринкових механізмів і конкуренції, то в Україні він виник через нерівномірний і

хаотичний розподіл державних ресурсів у період роздержавлення та приватизації, що призвело до порушення принципів соціальної справедливості. Це спричинило значну поляризацію суспільства та приховування частини доходів. Вагома їх частка належить до тіньової економіки, що характеризує приховану або напівлегальну діяльність.

Загалом сучасна соціально-економічна модель України вирізняється невисокою (але зростаючою) часткою трудових доходів, значною роллю соціальних трансфертів, суттєвою диференціацією доходів і високим рівнем їх тінізації, а також кризовим станом ринку праці зі зниженням як попиту, так і пропозиції робочої сили. Більш детально розглянемо сучасні тенденції України у розділі 2.

1.3 Механізми регулювання доходів населення

Зазначимо, що добробут це не тільки досягнутий рівень доходів (наприклад, на душу населення), але й їхній розподіл у суспільстві. Тому потрібно визначити яким чином держава може регулювати доходи, впливаючи на їх більш рівномірний або справедливий розподіл.

При цьому в науковій літературі зустрічаються терміни «політика доходів» та «державне регулювання доходів». Вони співвідносяться як мета та інструмент реалізації або досягнення мети.

Політика доходів – це концепція, стратегія та ціль держави щодо формування, розподілу та перерозподілу доходів населення. Політика доходів визначає допустимий рівень нерівності, мінімально гарантований рівень доходів.

Державне регулювання доходів – це інструмент реалізації політики доходів за допомогою таких інструментів, як: податки (прогресивні, пропорційні), соціальні трансферти, субсидії, індексація доходів, соціальне страхування, соціальні стандарти тощо.

У науковій літературі справедливий розподіл доходів розглядають як необхідну умову забезпечення економічної стабільності та зростання. Новітній

термію щодо цього - це «інклюзивне економічне зростання», тобто таке, яке не залишає якомусь частку населення поза межами цього зростання. Це пояснюється кількома причинами.

По-перше, заможні верстви населення, які отримують найбільші прибутки, зазвичай не інвестують їх у вітчизняну економіку, а вивозять капітал за кордон або витрачають на придбання дорогих імпортованих товарів.

По-друге, підвищення доходів малозабезпечених груп населення сприятиме зростанню попиту на вітчизняні товари та послуги. Це відбувається через те, що вони більшу частку доходів витрачають на продукти харчування, які є вітчизняного виробництва. Це, у свою чергу, стимулює розвиток національного виробництва, активізує інвестиційну діяльність і підвищує місцевий рівень зайнятості.

По-третє, більш рівномірний розподіл доходів має важливе психологічне значення. Збільшення майнової нерівності та надмірна диференціація доходів можуть викликати опір реформам з боку низькооплачуваних, але освічених верств населення, які усвідомлюють, що запропоновані зміни не поліпшать їхнього добробуту. У перспективі це створює ризик зростання соціальної напруги.

Новітнім аргументом на користь державного втручання в процес перерозподілу доходів є наслідки цифрової трансформації економіки та глобалізації. Цифрова трансформація збільшує нерівність між компаніями та між працівниками. Розподіл доходів стає все більш нерівномірним на користь доходу від капіталу порівняно з доходами від праці. Однак не лише технологічні зміни є причиною зростаючої нерівності, але свою роль відіграє і прогалини в політиці доходів. В нових умовах політика доходів має реагувати на нові тенденції цифрової економіки та їх наслідки для досягнення більш інклюзивних результатів їх розподілу. Це означає, що політика доходів має забезпечувати більш справедливий і ширший доступ до економічних вигід, що несе з собою цифровізація, щоб позитивні ефекти від цих трансформацій отримували не лише власники капіталу, а й інші верстви населення.

Дослідження країн ОЕСР підтверджують, що зростання відмінностей у продуктивності і прибутковості підприємств трансформується у зростання нерівності трудових доходів. Фірми з вищою продуктивністю акумулюють більший прибуток і частково передають її працівникам, тоді як інші підприємства залишаються у нижчому сегменті заробітних плат. Додатково нерівність посилюється через аутсорсинг та поширення цифрових ринків праці. Одночасно зростає монопсонія роботодавців і слабшає переговорна сила найманих працівників, що ще більше зміщує розподіл доходів на користь капіталу.

Нові явища – цифрові ринки праці, такі як онлайн-платформи TaskRabbit і Amazon Mechanical Turk, посилюють ринкову силу роботодавців, послаблюють роль працівників через зниження ролі і рівня охоплення профспілками, розмивання законів про мінімальну заробітну плату [3, с.16].

Ця тенденція посилює вплив трудозамінних технологій на зміни в розподілі доходів між працею і капіталом. Виробництво зміщується в сторону процесів із використанням більшого капіталу (як матеріального, так і нематеріального) і меншої кількості працівників. Крім того, вплив чинять міжнародна торгівля та офшоринг, знижуючи заробітну плату, особливо низькокваліфікованих працівників.

Дослідники зазначають, що глобалізація відіграє значну роль у зниженні частки трудових доходів, але ще більш вплив відіграють технологічні зміни. Цифрові технології, автоматизація зміщують попит на навички більш високого рівня.

Глобалізація діє в тому ж напрямі. Ринки праці стали більш поляризованими: частка зайнятих серед працівників середньої ланки знижується, тоді як частка висококваліфікованих працівників, таких як технічні фахівці та менеджери зростає. Зайнятість на низькооплачуваних робочих місцях збільшується, але переважно у традиційних ручних роботах у таких сферах як особистий догляд, які важко піддаються автоматизації. [3, с.16].

Незбалансованість між попитом на кваліфікацію та пропозицією сприяли збільшенню нерівності в доходах, збільшуючи винагороду навичкам більш високого рівня.

Всі вище перелічені тенденції в сукупності сприяють зростанню нерівності в доходах між країнами, компаніями та групами працівників, що вимагає перегляду і виваженої позиції держави щодо політики доходів країни.

Забезпечення справедливого розподілу доходів населення безпосередньо пов'язане з ефективною державною політикою у сфері регулювання доходів. Така політика передбачає систему законодавчих, виконавчих та контролюючих заходів, спрямованих на встановлення правил при формуванні первинних доходів, їх перерозподілу, а також використання кінцевих доходів на споживання та заощадження.

На думку Карпенко Н.В., регулювання доходів є невід'ємним елементом соціально-економічної політики будь-якої держави. Воно впливає на мотивацію працівників і підприємців, стимулюючи їх до ефективної діяльності на користь економіки в цілому. Водночас зростання ВВП і національного доходу забезпечує підвищення рівня життя населення, є його економічним підґрунтям.

У науковій літературі існують різні підходи до трактування поняття «регулювання». У довідкових виданнях цей термін тлумачиться як процес впливу, спрямований на впорядкування та забезпечення узгодженої взаємодії елементів організаційно-економічного механізму. Більш детально регулювання доходів населення можна охарактеризувати за організаційно-економічними ознаками, розглядаючи його як різні види регулювання: пряме та непряме, довгострокове і короткострокове, антиінфляційне, антикорупційне тощо [20, с.23].

Аналіз теоретичних підходів до визначення системи регулювання доходів свідчить про її складність, адже в цьому процесі переплітаються інтереси держави та громадян, працівників і роботодавців, зайнятих і незайнятих верств населення.

На думку вітчизняних дослідників, система регулювання доходів є багатокомпонентною взаємодією форм і методів впливу на організацію та зміст відносин у сфері формування й розподілу доходів. Вона визначається природою регулятивних відносин, колом учасників (суб'єктів), об'єктом впливу та сферою застосування [20, с.23].

Упродовж XVIII–XX століть відбувалася трансформація підходів – від ідеї невтручання держави у процес ринкового формування доходів до усвідомлення необхідності активного регулювання та забезпечення перерозподілу між різними соціальними групами.

Відомо, що ринкові механізми самостійного розподілу доходів призводять до значної нерівності, яку певною мірою коригує державне втручання. Це втручання важливе не лише для зменшення розриву в доходах, а й для підтримки непрацездатних категорій населення (пенсіонерів, осіб з інвалідністю, дітей-сиріт тощо), надання допомоги безробітним, фінансування екологічних програм, розвитку науки, освіти, медицини, забезпечення обороноздатності держави та утримання державного апарату.

Розподіл доходів здійснюється на етапі формування доходів власників факторів виробництва (функціональний розподіл), тоді як індивідуальний розподіл номінальних доходів формується в результаті перерозподільних процесів [45].

Після проходження через сімейний бюджет рівень душевого доходу змінюється залежно від розміру домогосподарства, його структури та співвідношення між утриманцями і працездатними членами сім'ї. Обсяг реальних доходів визначається впливом інфляційних процесів. Ключовим інструментом перерозподілу доходів виступає державне регулювання доходів : через податкову систему, соціальне страхування, грошові та натуральні трансферти.

Будь-яка форма державного регулювання, у тому числі соціального, базується на трьох складових - матеріальній, інституційній та концептуальній. Соціальне регулювання не обмежується діяльністю державних інституцій: до

нього долучаються профспілки, бізнес-асоціації, неурядові організації. Об'єктами соціального регулювання є не лише доходи, а й інші аспекти якості життя - охорона навколишнього середовища, захист прав споживачів. Матеріальна основа регулювання визначається масштабом національного виробництва та часткою ресурсів, що централізовано перерозподіляються через державний бюджет. Інституційна складова охоплює організацію процесів перерозподілу і діяльністю відповідних установ, а концептуальна - ґрунтується на теоретичних засадах соціальної політики, які визнаються державною офіційною доктриною.

У науковій літературі існують різні концептуальні підходи до державного перерозподілу доходів, головною питанням яких є співвідношення рівності та ефективності. Основа проблема – сфера розподілу ресурсів. Класична школа виходить з припущення, що ринок самостійно забезпечує раціональний розподіл обмежених ресурсів, а будь-яке втручання держави може знизити загальну ефективність. У рамках принципу «ефективності Парето» стан економіки вважається стабільним, якщо неможливо поліпшити становище одного суб'єкта без погіршення становища іншого. Таким чином, ринковий розподіл доходів визнається природно нерівномірним. Неокласичні підходи, навпаки, підкреслюють необхідність пошуку компромісу між ефективністю та соціальною справедливістю, допускаючи, що певне перерозподілення доходів може підвищити загальний рівень добробуту.

Прихильники активної ролі держави у перерозподілі доходів стверджують, що досягнення рівності у розподілі доходів є умовою максимізації сукупної корисності для суспільства. Водночас критики наголошують, що будь-які надмірні перерозподільні заходи можуть знижувати стимули до праці та підприємництва, що у довгостроковій перспективі призводить до скорочення загального доходу. Тому завданням сучасної соціально-економічної політики є пошук форм і механізмів перерозподілу, які мінімізують негативний вплив на ефективність, але водночас сприяють зменшенню бідності та соціальної нерівності.

Державний перерозподіл доходів здійснюється через бюджетно-фінансові механізми, що передбачають соціальні виплати, грошові та натуральні трансфери, надання безоплатних або частково оплачуваних соціальних послуг. Держава забезпечує громадян безкоштовними або пільговими послугами у сфері освіти, охорони здоров'я, житлово-комунального господарства й транспорту. Розміри соціальних виплат прив'язуються до прожиткового мінімуму чи мінімальної заробітної плати, а соціальні пільги можуть надаватися також у формі податкових знижок.

З огляду на високі ризики ринкової системи, держава гарантує компенсаційні механізми у випадку втрати доходів - через систему соціального страхування та соціального захисту. Вона орієнтована на підтримку мінімального рівня споживання та доступу до базових послуг соціально вразливих верств населення. Однією з ключових форм захисту доходів від інфляції є державна індексація доходів, яка має забезпечувати збереження купівельної спроможності доходів. Рівень індексації визначається динамікою споживчих цін і вартості «споживчого кошика».

Матеріальну основу перерозподілу доходів становлять державні фінанси. Проте сучасні податкові системи демонструють обмежену перерозподільну ефективність: прогресивна дія прямих податків часто нейтралізується регресивним ефектом непрямих. Відтак непрямі податки, закладені в ціни товарів і послуг, впливають на реальні доходи всіх верств населення, включно із соціально незахищеними, які таким чином також опосередковано фінансують соціальні витрати держави.

Особливе місце належить договірному регулюванню (передусім оплати праці), яке, за досвідом зарубіжних країн, сприяє врегулюванню широкого кола соціально-трудова питань. На відміну від державного, цей вид регулювання є більш гнучким та здатним швидше реагувати на зміни у сфері праці та доходів шляхом внесення змін до колективних договорів та угод для досягнення балансу інтересів сторін (найманих працівників та роботодавців).

Як слушно зауважує І. М. Щирба, державне регулювання формує політику оплати праці, тоді як договірне – забезпечує її практичну реалізацію.

В Україні система договірного регулювання перебуває на етапі становлення. Хоча законодавча база для договірного регулювання доходів в Україні існує ще з 1990-х років (КЗпП, Закон «Про колективні договори і угоди» 1993р., Закон «Про оплату праці» 1995р. тощо). Тобто формально все врегульовано досить давно.

Але проблема в тому, що реальна практика суттєво відстає від нормативної моделі. Ось чому дослідники часто відмічають, що система перебуває «на етапі становлення». Це відбувається через:

- формальність укладання угод. Багато колективних договорів існують лише «на папері» для перевірок, без реального впливу на оплату праці чи соціальні гарантії. Також часто вони містять мінімум положень і дублюють законодавство, не встановлюючи додаткових гарантій;

- слабкість профспілок. Вони не мають достатньої сили для реального захисту працівників, особливо у приватному секторі. А на багатьох підприємствах профспілки відсутні або функціонують номінально. Крім того, більшість зайнятих сьогодні припадає на малі приватні підприємства, де механізми колективного представництва використовуються рідко;

- низьку поширеність: укладання колективних договорів не є обов'язковим на всіх підприємствах. У приватному бізнесі, особливо на малих і середніх підприємствах, вони майже відсутні. Якщо жодна із сторін соціально-трудова відносин не виявила бажання заключати колективний договір, то він, в такому разі є не обов'язковим;

- невиконання умов. Навіть коли угоди укладаються, їх часто не дотримуються, а механізм контролю і відповідальності за порушення дуже слабкий.

Таким чином, хоча законодавча база існує понад 20 років, на практиці система не стала повністю дієвою. Тому в науковій літературі її й далі характеризують як таку, що перебуває у процесі становлення.

Сьогодні у більшості країн світу вже сформована система державного регулювання доходів, покликана частково зменшувати дисбаланси в особистих доходах, що виникають у результаті дії ринкових механізмів.

В цілому, державне регулювання доходів населення є ключовим напрямом соціально-економічної політики будь-якої держави. Воно повинно охоплювати різні верстви населення та сприяти зростанню реальних доходів громадян.

Методи регулювання доходів населення поділяють на три основні групи: правові, економічні та адміністративні.

Правові методи передбачають створення та застосування нормативно-правових актів і законів, які забезпечують належний рівень доходів та справедливий розподіл ресурсів у державі.

Економічні методи включають регулювання оплати праці, встановлення мінімальної зарплати, проведення податкової політики, контроль за цінами та врегулювання оплати праці працівників бюджетної сфери й державних службовців.

Адміністративні методи базуються на заходах заборони, дозволу або примусу, таких як державний контроль над монополіями, розробка стандартів і контроль їх дотримання, встановлення мінімальних стандартів життя, видача ліцензій, а також контроль експорту та імпорту.

Регулювання доходів в Україні здійснюється через такі заходи: встановлення мінімальної зарплати та споживчих бюджетів (прожитковий мінімум), формування і використання фондів соціального страхування, фінансове забезпечення бюджетних установ, індексація доходів, розробка програм підтримки окремих верств населення та захист внутрішнього ринку.

Політика доходів є ширшим поняттям, ніж державне регулювання, адже поєднує як принципи ринкової свободи, так і необхідність державного втручання.

Основні принципи політики доходів: соціальна справедливість, партнерство між державою, роботодавцями та працівниками, особиста

відповідальність громадян за своє матеріальне становище, право на працю й гідну винагороду, економічна доцільність.

Політика доходів охоплює три ключові сфери:

- формування первинних доходів (грошових і натуральних), що залежить від ефективності економіки та державної політики;

- розподіл і перерозподіл доходів через податково-бюджетні механізми, які впливають на рівень життя, попит і пропозицію;

- формування кінцевих доходів населення – споживчого попиту, заощаджень і нагромадження[20].

На думку вітчизняних дослідників, трансформація системи регулювання доходів населення являє собою процес суттєвих якісних змін у механізмах та інструментах впливу.

Головна мета трансформаційних процесів у цій сфері – створення умов для того, щоб доходи населення могли виконувати всі свої ключові функції (відтворювальну, стимулюючу, мотивуючу, регулюючу та соціальну), а також запобігати їхньому невідповідному зростанню, яке не відповідає реальним можливостям національної економіки.

Для України це питання є особливо актуальним. У нестабільних економічних умовах наявна суперечність між обмеженістю ресурсів для фінансування соціальних програм та постійним зростанням споживчих потреб, які виступають визначальним чинником економічного зростання. Така ситуація потребує розробки концептуальних основ державної політики у сфері формування та розподілу доходів населення з метою забезпечення збалансованого економічного зростання та добробуту населення.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА РІВНЯ ДОБРОБУТУ НАСЕННЯ УКРАЇНИ

2.1 Аналіз доходів населення України

Домогосподарства є одним із головних суб'єктів економічної системи країни. Вони відіграють важливу роль на ринку праці, формують споживчий попит, впливають на банківську систему, кредитування, оподаткування та інші сфери[62, с.230].

Фінансова безпека безпосередньо пов'язана з економічним добробутом населення. Забезпечення гідного рівня життя, тобто добробуту, можливо лише в країні, яка зберігає стабільні темпи економічного зростання, що відображається і вимірюється зростанням ВВП країни.

Розглянемо динаміку ВВП, вимірюного за паритетом купівельної спроможності, України та в порівнянні з деякими розвиненими країнами світу (табл.2.1). Якщо порівнювати ВВП країни 2010 та 2024 рр., то він збільшився на 25% за 14 років, але всередині років спостереження тенденція різнонаправлена. Найбільше зростання ВВП спостерігалось у 2019 р. порівняно з 2010 р. – на 48,4%. Найменше зростання у 2022 р. порівняно з 2010 р. - 16%, тобто у 2022 р. ВВП зменшився на 22% порівняно з 2019 р. І за 2022-2024 рр. ВВП зріс на 7,7%. Порівнюючи зростання ВВП інших країн за 2010-2024 рр. видно, що найбільше зріс ВВП Китаю (на 202%), потім Польщі (на 151%), Молдови (на 144%), Чехії (на 111%), США (на 94%), Франції (на 88%), Німеччини (на 88%), і України (на 25%).

Якщо порівнювати ВВП країн, взявши за 100% ВВП Китаю, то ВВП США складає 78%, ВВП Німеччини 16%, Франції – 11%, Польщі – 5,4%, України 1,2%. ВВП Китаю найбільше у світі, в тому числі і за темпами зростання.

Таблиця 2.1 – Динаміка ВВП окремих країн за паритетом купівельної спроможності у 2010-2024 рр., млрд. дол.

Країна	2010	2013	2016	2019	2022	2024	2024/2010,%
Україна	378,28	486,37	475,72	561,31	441,08	475,25	125
Польща	804,34	925,13	1070	1320	1640	2020	251
Чехія	293,05	324,03	381,38	457,73	519,75	619,88	211
Молдова	18,3	23,96	29,73	35,51	39,68	44,71	244
Німеччина	3220	3630	4160	4690	5350	6000	186
Франція	2340	2610	2860	3240	3700	4400	188
США	15050	16840	18700	21380	25460	29200	194
Китай	12280	16280	18700	23360	30220	37100	302

На рис.2.1 зображено динаміку номінального ВВП та ВВП за паритетом купівельної спроможності, який дає змогу порівнювати ВВП різних країн з врахуванням різниці в рівнях цін, у 2010-2024 рр. Так, у 2024 р. порівняно з 2021 р. номінальний ВВП знизився на 37%, а ВВП за ПКС - тільки на 5%.

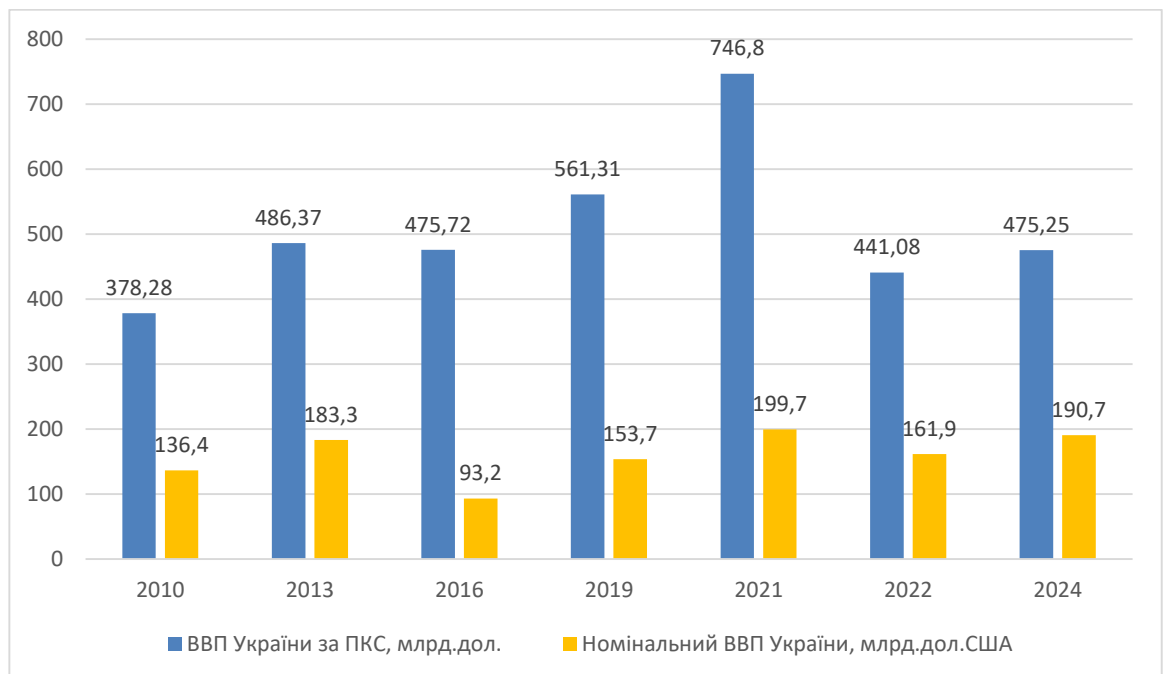

Рисунок 2.1 – Динаміка номінального ВВП України та за паритетом купівельної спроможності у 2010-2024 рр.

Це означає, що реальний рівень споживання та виробництва у гривнях зменшився не так стрімко як у доларовому еквіваленті, внутрішні ціни зросли менше ніж ослабла гривня, реальна купівельна спроможність всередині країни зменшилась значно менше, а значить і рівень добробуту.

До війни, номінальний ВВП країни зріс у майже 2 рази (з 2010 по 2021 р.), а за 2 роки війни (2022-2024 рр.). – зріс на 7%.

Розглянемо структуру сукупних ресурсів домогосподарств у 2010 та 2021 рр. [14,15]. Даних після 2021 р. Державна служба зайнятості ще не публікувала.

Рисунок 2.2. – Структура сукупних ресурсів домогосподарств у 2010 р.

Розглянемо структуру сукупних доходів домогосподарств у 2010 та 2021 рр. Оплата праці зросла майже на 13% в структурі доходів, а доходи від підприємницької діяльності, від продажу сільськогосподарської продукції, соціальні трансферти зменшились, в тому числі останні на 6%. Також зменшилась допомога від родичів, вартість спожитої продукції, отриманої від особистого підсобного господарства (на 2%), пільги на оплату житлово-

комунальних послуг та послуг у сфері охорони здоров'я (також на 2%), інші надходження. Тобто із наведених даних (рис.2.2 та рис.2.3) бачимо, що єдиним елементом в структурі, що зрів, була оплата праці [14].

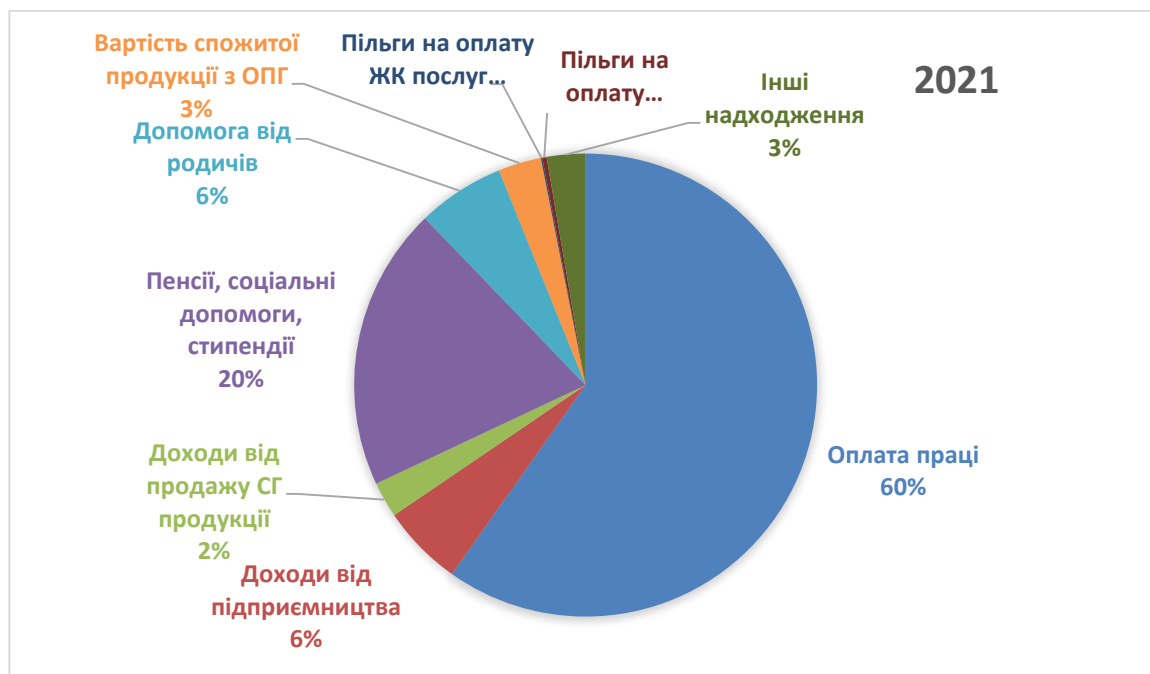

Рисунок 2.3. – Структура сукупних ресурсів домогосподарств у 2021 р.

Зростання питомої ваги заробітної плати в структурі в структурі сукупних ресурсів може свідчити про зростання трудових доходів (підвищення рівня заробітної плати), про перехід від натуральної економіки (доходу від особистих підсобних господарств) до грошових відносин; з іншого боку наведена зміна структури може свідчить про зменшення соціальних трансфертів і натуральних доходів, що означає, що держава менше компенсує втрати доходів соціально вразливих верств, а це може свідчити про звуження системи соціальної підтримки через перерозподільні механізми і зниження добробуту окремих груп населення. Від так люди вимушені виходити на ринок праці.

В цілому зміна структури свідчить про зменшення ролі держави і механізмів соціального захисту, що може поглиблювати нерівність між економічно активним і неактивним населенням.

Розглянемо розподіл населення за рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів у 2021 р. (це останні наявні дані за цією тематикою від Державної служби статистики України).

Так, за даними рис. 2.4 видно, що найчастіший доход населення коливається в межах 5000,1-6000 – 17,7%, тобто майже кожен п'ятий отримує доход в цих межах. Якщо порівняти доходи населення з фактичним прожитковим мінімумом (5128 грн. у 2021 р.), то 31,5% населення отримують доходи нижче фактичного прожиткового мінімуму [58, 59].

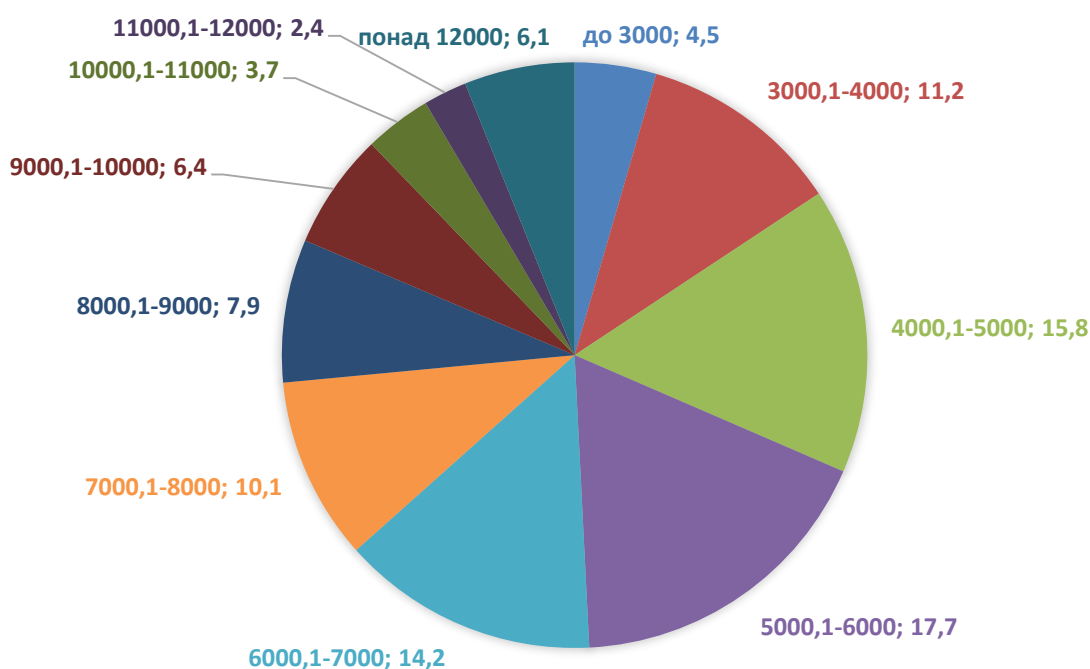

Рисунок 2.4 – Розподіл населення (%) за рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів у 2021 р., грн.

Розглянемо динаміку доходів населення, передусім рівня заробітної плати, тобто доходів працюючого населення.

З даних табл. 2.2 видно, що номінальний ВВП на душу населення, виражений в доларах США, за період 2011 – 2025 рр. зріз на майже 50%, середня заробітна плата за цей же період зросла на майже 750%, мінімальна заробітна плата на майже 700%, а прожитковий мінімум - на 180%. Взято для дослідження

саме такий період, бо саме у липні-серпні 2025 р. Державна служба статистики поновила публікацію даних по середній заробітній платі, офіційна інформація по якій була відсутня з лютого 2022р.

Таблиця 2.2 – Основні показники рівня доходів та соціальних гарантій для працюючих і працездатних осіб у 2011-2025 рр. [31]

Показник	Грудень 2011 р.	Грудень 2021 р.	Відхилення 2021/2011, %	Серпень 2025 р.	Відхилення 2025/2021, %	Відхилення 2025-2011, %
Номінальний ВВП на душу населення, грн	28813,9	131907,2	457	218818	165	759
Номінальний ВВП на душу населення, дол. США	3656,7	4775,9	130,6	5389,5	112,8	147,4
Середня заробітна плата, грн	3054	17453	571,4	25911	148,4	848,4
Мінімальна заробітна плата, грн.	1004	6500	647	8000	123,0	796,8
Співвідношення середньої і мінімальної заробітної плати	3,0	2,68	-	3,2	-	-
Прожитковий мінімум на одну особу працездатного віку	1073	2481	231	3028	122	282
Співвідношення мінімальної заробітної плати і прожиткового мінімуму	0,93	2,62	-	2,64	-	-
Фактичний розмір прожиткового мінімуму на одну працездатну особу з урахуванням податків (за розрахунками Міністерства соціальної політики)	1162,45	5128	441	11464,27	223,5	986,2
Співвідношення мінімальної заробітної плати і фактичного прожиткового мінімуму	0,86	1,26	-	0,69	-	-

За період спостереження 2011-2025 рр. видно, що співвідношення між середньою і мінімальною заробітною платою залишається близько трьох разів, хоча у 2025 р. розрив збільшився з 2,7 у 2021 . до 3,2 у 2025 р., а співвідношення між мінімальною заробітною платою прожитковим мінімумом у 2021-2025 рр. залишається в межах 2,6 (рис.2.5).

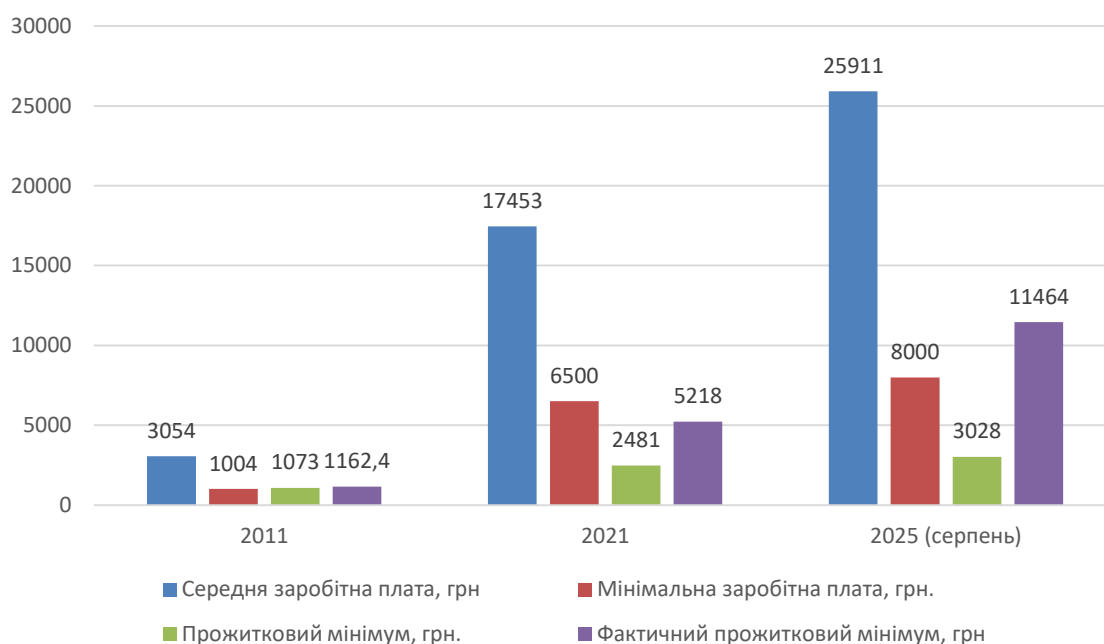

Рисунок 2.5 – Динаміка середньої та мінімальної заробітної плати, прожиткового та фактичного прожиткового мінімуму у 2011-2025 рр.

Порівнюємо дані з фактичним розміром прожиткового мінімуму, який надається Міністерством соціальної політики України. У 2025 р. порівняно з 2011 р. фактичний розмір прожиткового мінімуму зріс на 986%. Розрахувавши співвідношення між мінімальною заробітною платою і фактичним розміром прожиткового мінімуму у 2025 р. бачимо, що воно складає 0,69, тобто фактично мінімальна заробітна плата менше фактичного розміру прожиткового мінімуму на 30%.

Збільшення розриву між середньою і мінімальною зарплатою з 2,7 до 3,2 разів свідчить про поглиблення соціальної нерівності, про те, що економічне зростання не є інклюзивним.

Дослідники і представники профспілок України, зокрема профспілка працівників освіти і науки України, вказували неодноразово на зниження соціальних стандартів в Україні, зокрема і на прожитковий мінімум, і вимагали їх підвищення з огляду на те, що це буде одним із запобіжників трудової міграції [підвищення].

Такий розмір мінімальної заробітної плати свідчить, по-перше, про бідність серед працюючих людей, тобто праця не позбавляє від ризику бідності, а по-друге, про збільшення розриву між низькооплачуваними та високооплачуваними працівниками, посилення соціальної диференціації між працівниками приватного сектору (сфери ІТ, фінанси) і працівниками бюджетних установ.

Розглянемо наскільки поширеною серед працівників є мінімальна заробітна плата. За даними звіту Пенсійного фонду України за 2024 р., у 2024 р. із 8,8 млн. найманих працівників 1,04 млн. отримували заробітну плату на рівні мінімальної, що становить 12% від усіх працівників [25, 26, с.14]. Станом на грудень 2024 р. 28,5% найманих працівників отримують заробітну плату менше 10 тис. грн., тобто менше фактичного розміру прожиткового мінімуму (11,4 тис. грн.) [26, с.15]. Найбільша частка працівників за розміром заробітної плати припадає на розмір заробітної плати від 20 до 100 тис. грн. – 45,2%. Ця градація доходів дуже широка, що не дає змогу більш детально дослідити диференціацію розміру заробітної плати.

Якщо порівняти ці дані з даними звіту за 2021 р., то частка тих, хто отримував мінімальну заробітну плату становила 18,8%, а тих, хто отримував від 20 до 100 тис. – 21,2 тис. осіб, тобто у 2024 р. працівників із таким розміром заробітної плати стало у 2 рази більше. А частка тих, хто отримував заробітну плату в розмірі до 10 тис. грн. у 2021 р. було 47%. Тобто у 2024 р. ця категорія найманих працівників зменшилась у структурі всіх працівників на майже 10%.

Щодо доходів інших категорій населення, то розглянемо доходи людей, що отримують пенсійні виплати.

Так, за даними звітів Пенсійного фонду України за 2022 та 2024 рр., питома вага пенсіонерів, що отримують виплати до 3000 грн, тобто в межах прожиткового мінімуму, зменшилась 38,1% до 25,9%. Але станом на 2024 р. кількість (2,6 млн. осіб) і частка таких пенсіонерів залишається високою – 25,9%, тобто майже кожен третій (рис. 2.2). отримує пенсію в межах прожиткового мінімуму [25, 26].

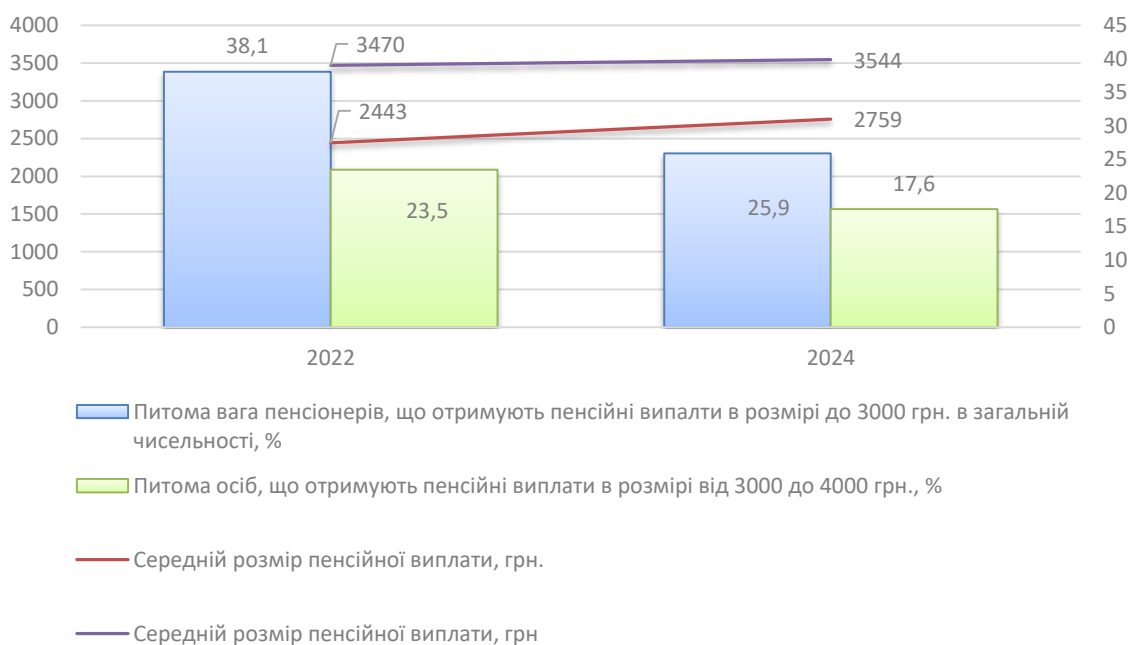

Рисунок 2.3 – Питома вага пенсіонерів, що отримують пенсійні виплати в межах прожиткового мінімуму, у 2022-2024 рр.

Тісний зв'язок між доходами та ефективністю економіки передбачає, що держава має забезпечити одночасне економічне зростання та підвищення продуктивності поряд із проведенням збалансованої політики у сфері доходів. Так, в розвинених країнах світу система регулювання доходів вважається одним із ключових елементів державного регулювання економіки.

Розглянемо такий вид соціальної допомоги як розмір виплат по безробіттю в Україні. Мінімальний розмір допомоги по безробіттю у 2024 р. був 1500 грн. для тих, хто не має страхового стажу, в тому числі для молоді до 35 років; для осіб, у яких страховий стаж менше 7 місяців, і для внутрішньо переміщених осіб (далі ВПО), які не мають документів про стаж роботи, - 2500 грн. Таким чином, виплати по безробіттю для зазначених категорій менше прожиткового мінімуму (3028 грн.), на майже 50% і 17,4% відповідно. Це є порушенням норми, зазначений у Конституції України, в якій сказано, що дохід, який є основним джерелом доходу, не може бути нижчим прожиткового мінімуму. І це при тому, що прожитковий мінімум – є офіційним, а не фактичним, і не враховує витрати ВПО на оренду житла. Виплата по безробіттю для ВПО, які не можуть підтвердити свій страховий стаж, менше фактичного прожиткового мінімуму на майже 80%. Можна сказати, що соціальний захист цієї категорії осіб майже відсутній, знаходиться на недопустимо низькому рівні.

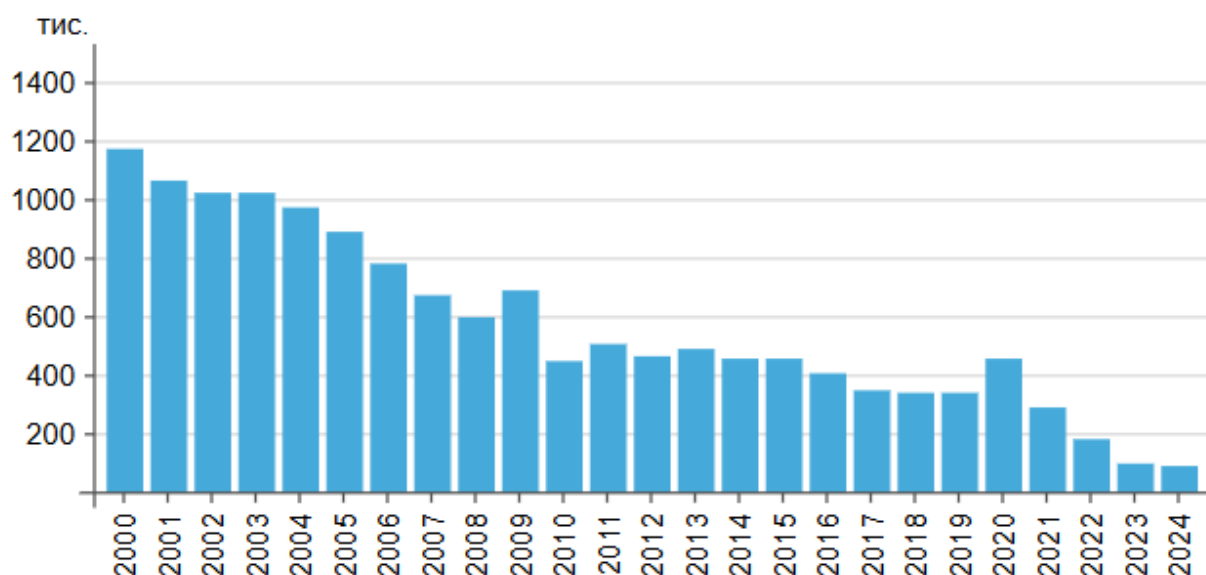

Рисунок 2.5 – Динаміка кількості зареєстрованих безробітних у 2000-2024 рр.

З січня 2025 р. максимальна виплата по безробіттю не може перевищувати 8000 грн. на період військового стану, тобто на 30% нижче фактичного

прожиткового мінімуму. Виплата допомоги під час військового стану виплачують 90 днів. Кількість офіційних безробітних у 2025 р., тобто тих хто став на облік в Державну службу зайнятості, - 100 тис. осіб (станом на вересень 2025 р. – 94 тис.), що на 50% менше ніж показник 2022 р. (186 тис.) (рис.2.5).

Такі дані свідчать, по-перше, про можливе збільшення попиту на робочу силу з початком війни, по-друге, про те, що люди не бачать сенсу ставати на облік як безробітні через низький рівень соціальної підтримки (виплати від 13% до 80% від фактичного прожиткового мінімуму), по-третє, про небажання бути мобілізованими чи залученими на громадські (суспільно корисні) роботи у разі реєстрації. На сайті Державної служби зайнятості відсутня інформація про розмір і питому вагу виплат по безробіттю, що унеможлиблює більш детальний аналіз про диференціацію і рівень соціального захисту безробітних.

У формулюванні мети трансформацій звучить подвійна вимога: зростання економіки і добробуту. Доходи мають виконувати свої функції (зокрема відтворювальну), тобто забезпечувати гідний рівень життя. Паралельно треба стримувати їх невинновдане зростання – щоб не розбалансувати економіку.

У випадку України це виглядає парадоксально: люди часто не отримують навіть базових доходів для задоволення своїх потреб, а з іншого боку – реальних джерел та передумов (зростання ВВП) для значного підвищення доходів немає.

Але тут насправді не стільки протиріччя, скільки накладання різних рівнів завдань:

- короткострокова перспектива: держава змушена стримувати інфляційне або «паперове» зростання доходів, яке не підкріплене зростанням продуктивності, через побоювання розгортання інфляційної спіралі;

- стратегічна перспектива: завдання зробити так, щоб доходи населення реально почали виконувати свої функції. Це можливо лише через економічне зростання, підвищення продуктивності праці, розширення бази для наповнення бюджету. Тобто: зараз доходи не відповідають навіть відтворювальній функції; їх штучне «розкручування» (наприклад, просто підняття зарплат чи пенсій без економічного підґрунтя) лише збільшить інфляцію. Потрібно поетапне

підвищенні доходів на базі економічного зростання та посилення адресної допомоги найбільш уразливим групам населення.

Для того щоб виміряти добробут населення за показником прожиткового мінімуму, насамперед необхідно визначити його реальний, економічно обґрунтований розмір і саме на нього орієнтуватися. Слід визнати, що для досягнення цього показника Україні ще потрібно багато працювати, а не залишати його на низькому рівні, створюючи лише видимість підвищення рівня життя «на папері».

Хоча ВВП за 2010–2024 рр. зріс лише на 25%, номінальні доходи населення збільшилися у кілька разів. Це означає, що підвищення зарплат відбувалося не стільки через підвищення продуктивності праці, скільки під впливом інфляційних процесів, девальвації гривні та адміністративного впливу уряду.

Таким чином, зростання доходів мало номінальний, а не реальний характер. Це підтверджується даними НБУ про те, що відбувається зростання реальних доходів у приватному секторі, менше – у бюджетному, але в першому кварталі 2025 р. зростання реальних доходів наближається до 0 (рис.2.5).

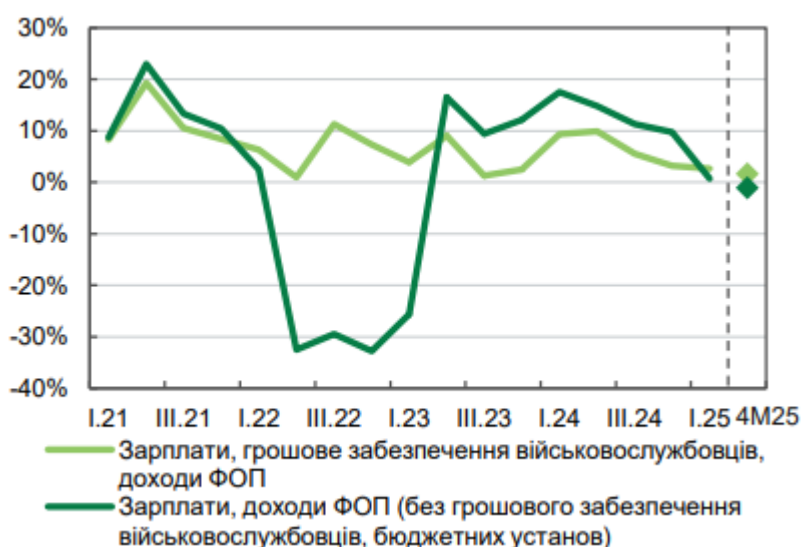

Рисунок 2.5 – Оцінка реальних доходів населення у 2021-2025 рр. (за даними НБУ)

Зниження номінального ВВП у доларовому еквіваленті на тлі стабільнішого ВВП за ПКС свідчить про відносну стійкість внутрішнього споживання.

Фактична купівельна спроможність мінімальної зарплати знижується. Навіть при зростанні номінальних зарплат, мінімальна оплата праці на 30% нижча за фактичний прожитковий мінімум, що означає поглиблення бідності серед працюючого населення. Це порушує один з базових принципів економіки добробуту – “праця має гарантувати гідне життя”.

Зниження офіційного прожиткового мінімуму викривляє соціальну політику. Через нереалістично низький офіційний прожитковий мінімум держава: формально демонструє «підвищення стандартів», але фактично недооцінює масштаби бідності, і зменшує соціальні виплати, які від нього залежать (пенсії, допомога, стипендії тощо).

Проблема трудової міграції тісно пов’язана з нерівністю доходів. Низький рівень мінімальної заробітної плати та невідповідність її фактичним витратам життя є однією з ключових причин еміграції робочої сили, особливо молоді та кваліфікованих спеціалістів. Це формує “пастку низьких доходів”, коли економіка втрачає людський капітал, а добробут населення не зростає навіть при збільшенні ВВП.

Хоча Україна у 2010–2025 рр. продемонструвала зростання ВВП і номінальних доходів, реальний добробут населення залишається низьким через інфляцію, занижені соціальні стандарти та нерівномірний розподіл доходів.

Основний виклик полягає не лише у відновленні економічного зростання, а в тому, щоб зробити його більш інклюзивним.

2.2 Профіль бідності в Україні

Бідність є показує, яку частку населення обходить економічне зростання країни, і на яку першочергово має звертати увагу держава при розподілі доходів.

Одним із критеріїв оцінки бідності є структура витрат, зокрема на харчування. І аналіз нерівномірності витрат між бідними і небідними домогосподарствами є важливим з точки зору того, що саме рівень добробуту визначає можливості домогосподарств задовольняти свої базові і вторинні потреби [52, с.41].

В Україні були проведені обстеження умов життя домогосподарств Державної службою статистики до 2021 р. та за підтримки ЮНІФСЕФ у грудні 2023 - лютому 2024 рр. Це обстеження лягло в основу визначення витрат домогосподарств, з яких можна розрахувати рівень бідності за абсолютними і відносним критерієм. Так за даними дослідження (Полякова С., Когатько В.) в Україні у четвертому кварталі 2023 р. бідними за критерієм фактичного прожиткового мінімуму були 27,9% домогосподарства, за відносним (75% за медіанного рівня витрат) - 33,7%. Визначним є те, що рівень бідності серед сімей з дітьми за обома критеріями перевищують показники бідності по домогосподарствам, що не мають дітей (рис.2.7). Серед сімей з дітьми найгірша ситуація у багатодітних родин, де рівень бідності сягає 57% [52].

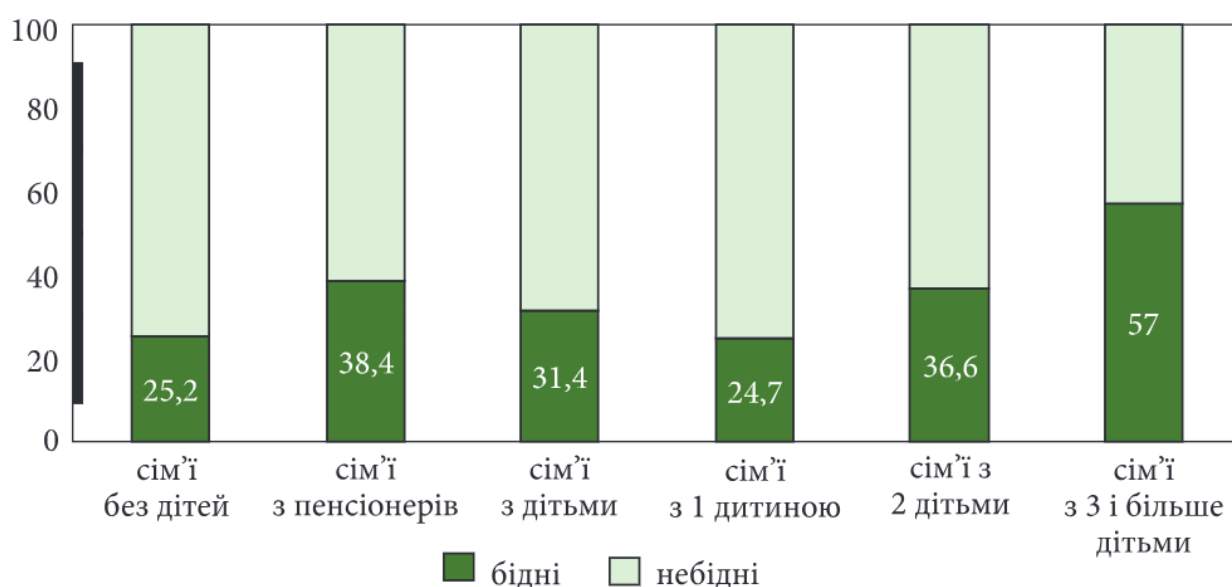

Рисунок 2.7 – Оцінка рівня бідності залежно від типу домогосподарства (за критерієм ФПМ), %, 2023 р.

Якщо порівняти за критерієм відносної бідності (75% медіального рівня сукупних витрат), то рівень бідності домогосподарств з дітьми більше на 6,8% порівняно сім'ями без дітей (рис. 3.2). Серед домогосподарств, де є лише люди пенсійного віку 38,4% є бідними за абсолютним критерієм (фактичний прожитковий мінімум – далі ФПМ).

За відносним критерієм бідними є майже кожне друге домогосподарство, яке складається з людей пенсійного віку (рис.3.2). В середньому по країні частка бідних домогосподарств складає третю частину.

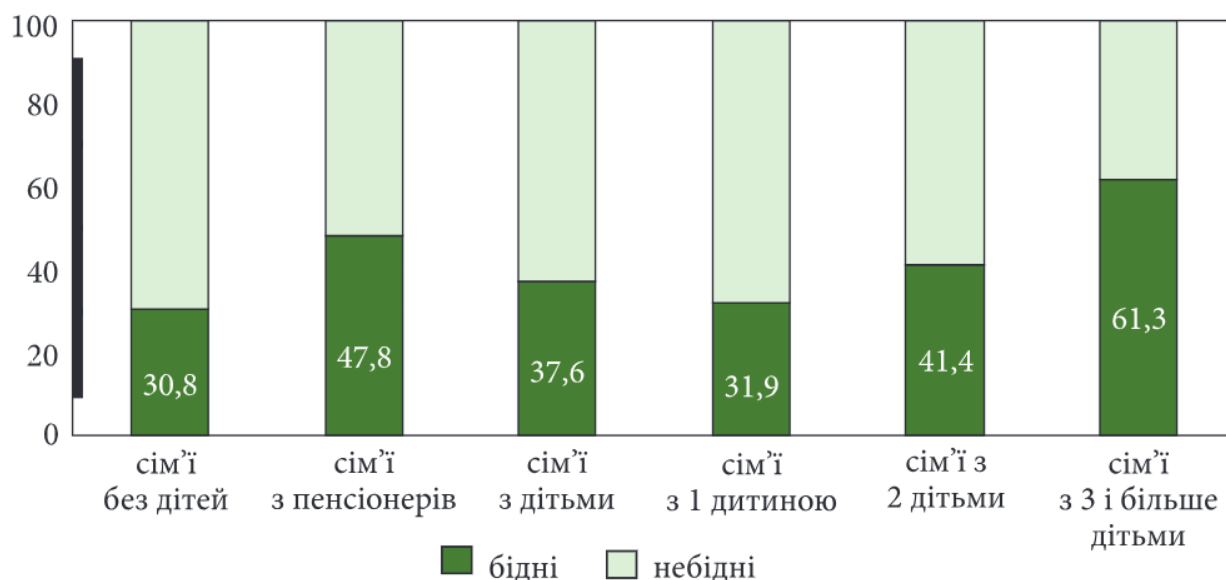

Рисунок 3.2 – Рівень бідності різних типів домогосподарств (критерій 75% медіанного рівня сукупних еквівалентних витрат), %, 2023 р.

Обстеження показало, що в середньому по країні сукупні еквівалентні витрати домогосподарств становлять 13160 грн на особу, при цьому домогосподарства в містах витрачають на 4000 грн. більше. Сім'ї без дітей витрачають у два рази більше ніж багатодітні сім'ї [52, с.47].

Щодо структури витрат, то 2023 р. найбільшу частку витрат становили витрати на харчування (51,4%), 12,3% витрати на оренду житла, сплату за воду, електроенергію, газ; медицина - 6,4%, одяг і взуття - 5,3%, транспорт 4,4% та ін.

Якщо порівнювати з 2021 р., то суттєво зросли витрати на харчування 45,9% до 51,4% та витрати на охорону здоров'я – з 4,7% до 6,4%.

Рисунок 2.3 – Частка витрат на харчування окремих типів домогосподарств у 2023 р. , %

Зростання частки витрат на харчування свідчить про погіршення матеріального становища домогосподарств і є класичним маркером, що показує негативні тенденції в добробуті домогосподарств. Це підтверджується і зниженням частки неспоживчих витрат, до яких входять витрати на особисте підсобне господарство, допомогу родичам, купівлю нерухомості, капітальний ремонт тощо [52, с.47].

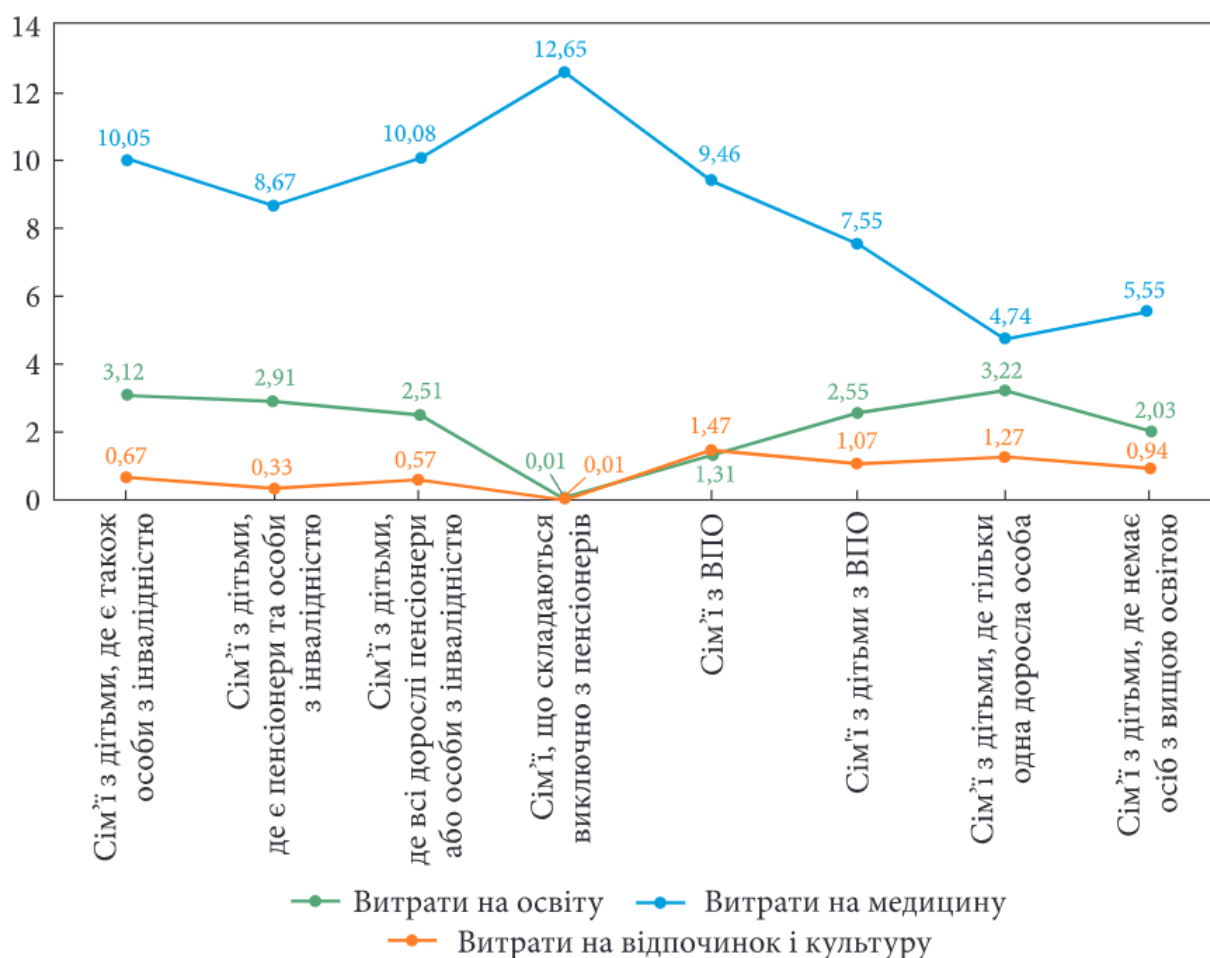

Рисунок 2.4 – Частка витрат на окремі статі різних типів сімей у %, 2023 р.

До інших типів сімей, які мають збільшені ризики бідності і найбільшу частку спрямовують на харчування є: сім'ї з дітьми, де тільки одна доросла особа (58%), 56,5% - у сім'ях, де немає дорослих з вищою освітою; у домогосподарств, що складаються з пенсіонерів або осіб з інвалідністю (53%) (рис. 2.3).

Серед інших домогосподарств, які мають вищі ризики бідності, і бідність яких виявляється через структуру витрат, слід виділити домогосподарства, що складаються з пенсіонерів, які витрачають на медицину (12,7%), що вдвічі більше ніж по країні; а витрати на відпочинок у них найнижчі (0,01%) (рис.2.4).

В грошовому еквіваленті пенсіонери витрачають на медицину 1,6 рази більше ніж в середньому по країні інші домогосподарства, також високі витрати на медицину у осіб з інвалідністю та у сімей, які складаються з ВПО.

В цілому витрати на культуру і відпочинок в усіх домогосподарствах з підвищеними ризиками бідності частка витрат не дотягує до середньої ланки 1,8%.

Загалом, за даними наведеними в дослідженні можна зробити висновки, що на рівень життя впливає рівень матеріального добробуту, кількість дітей, кількість непрацездатних осіб та осіб з інвалідністю, місце проживання. Для України вже традиційно, що за всіма статтями витрат домогосподарства з дітьми мають нижчий рівень життя порівняно з домогосподарствами без дітей.

У 2023 р. зберігся основний профіль української бідності - ризик стати бідним з появою кожної наступної дитини, а найуразливішою категорією залишаються багатодітні сім'ї.

Ознакою української бідності є високі витрати домогосподарств на харчування (51,4%). За питомою вагою витрат на другому місці витрати на оренду та житлово-комунальних послуг, на третьому місці - витрати на медицину та охорону здоров'я. За два роки війни зросли витрати на харчування, на охорону здоров'я, на придбання предметів домашнього вжитку. Такі зміни в загальному свідчать про погіршення матеріального добробуту населення і звуження можливості для задоволення потреб вищого рівня [52, с.36].

У 2025 р. було проведення опитування щодо умов життя в Україні, яке засвідчило зростання рівня бідності і нерівності. Так, якщо рівень бідності у 2024 р. становив 37%, то 2025 р. - 36,9% (рис.2.5).

Дослідники зазначають, що у 2024 р. Світовий банк відніс Україну до країн з доходами вище за середні, а у цих країнах інша межа бідності в розрахунку 8,3 долара на день (за курсом 41грн за дол., це приблизно 10тис.грн на місяць). До цього, наприклад у 2022 р., межею бідності була позначка 2,15 долари на день. У 2023 р. за даними «Слово і діло» межа бідності 5,5 доларів на день. Відповідно рівень бідності вимірюється по-новому, а тому фіксується таке зростання рівня бідності.

Так, наприклад, середня пенсія становить 5789,05 грн, середня зарплата - 23460 грн, і виходить, що середньостатистичний пенсіонер в Україні живе за

межею бідності. А в цілому в Україні у 2024 р. 29% або 9 млн громадян жили за межею бідності за цим критерієм [5].

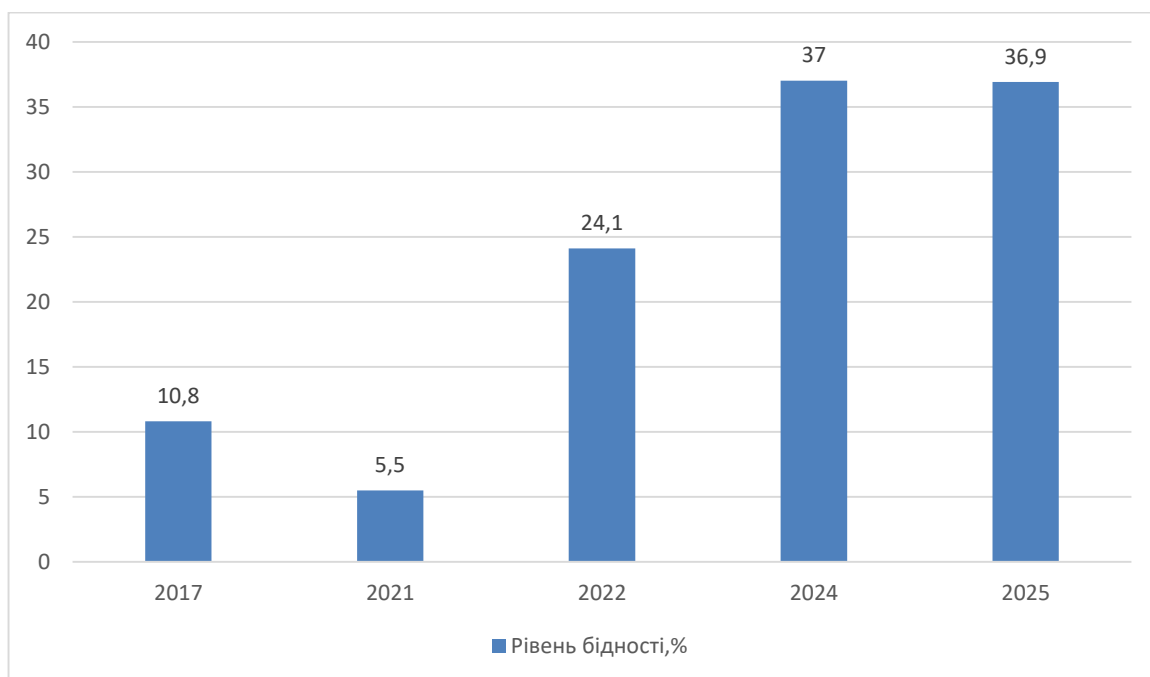

Рисунок 2.6 - Рівень бідності в Україні у 2017-2025 рр.

Крім того, посилюється диференціація доходів: коефіцієнт Джині зріс з 0,41 (2023 р.) до 0,50 у 2025 р. Причиною зростання нерівності називають зниження трудових доходів, а саме втрати серед тих, хто перебуває на нижчому шаблі розподілу доходів, в тому числі через зниження пенсій в реальному вираженні [опитування].

Дослідження показало збільшення кількості вразливих груп населення: 9,2% домогосподарств, тобто майже кожен десятий, мають хоча б одного члена домогосподарства з інвалідністю через травми, пов'язані з війною; 9,4% респондентів опитувань повідомили, що в їхній родині є хоча б один ветеран війни.

Зростання рівня бідності та вразливості відбувається на фоні подальшого зростання протиріч на ринку праці. Хоча спостерігається високий попит на

робочу силу в окремих галузях, безробіття зросло: 13,1% працездатного населення повідомили про втрату роботи у 2025 р. порівняно з 11,5% у 2023 р.

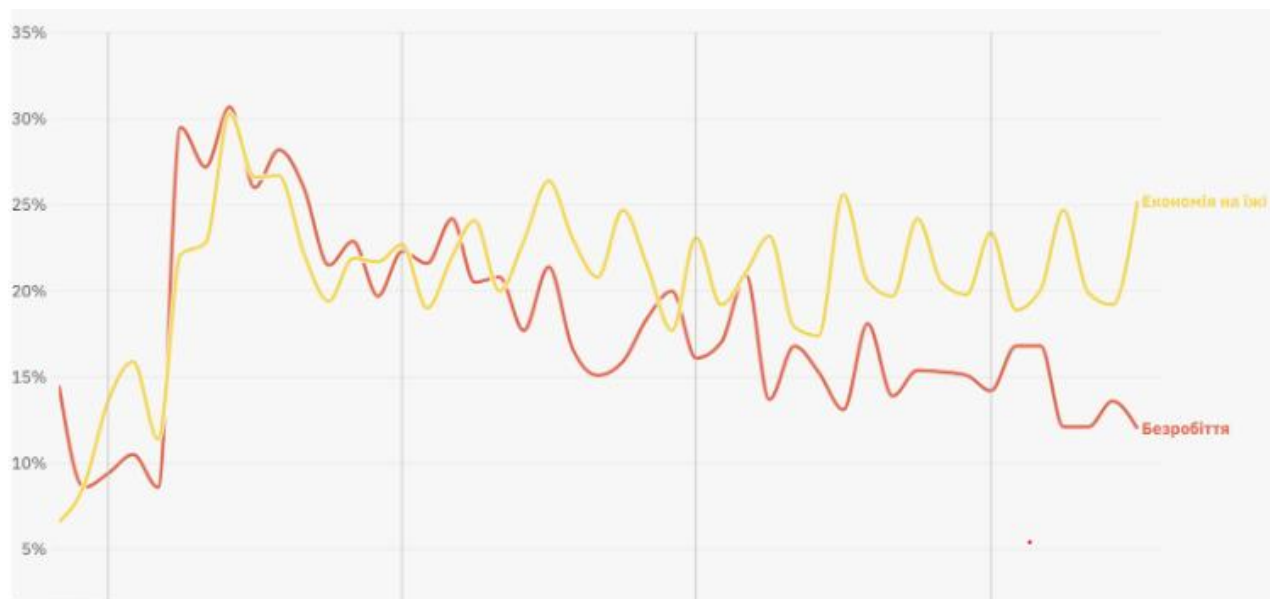

Рисунок 2.5 – Рівень безробіття та частка тих, хто економить на їжі у 2022 - 2025 рр.

Інші дослідження, проведені Центром економічної стратегії, свідчать про те, що хоча рівень безробіття в червні 2025 р. зменшився до 12%, що є найменшим показником від початку війни, проте частка бідності, виміряна як частка людей, що змушена економити на їжі, зростає до 25% (рис.2.5). Це означає, що працевлаштування не позбавляє ризику бідності в її найбільш крайній формі.

Досліджено, що заробітна плата зростає у висококваліфікованих секторах (ІТ, фінанси, оборона), в той час як низькокваліфіковані працівники та вразливі групи населення відчувають стагнацію і зниження доходів. Серед найбідніших (найнижчі 20% домогосподарств) доходи від працевлаштування отримували 35% домогосподарств у 2025 р. в той час як серед найбагатших 20% домогосподарств 90% отримують доходи від праці.

Під час війни спостерігається поглиблення регіональної нерівності. Відбувається переселення населення і релокація підприємств на захід країни. У 2023-2025 рр. найвищі показники доходів домогосподарств за заробітною демонстрували західні області та м. Київ. Натомість, регіони з активними

бойовими діями зазначають на вищих ризиках для продовольчої безпеки та втрати активів.

Крім того, велика частка домогосподарств серед найбідніших покладається на соціальні трансфери. У третьому кварталі 2025 р. 72% таких домогосподарств із вразливими членами родини отримували державні виплати порівняно із 60% інших господарства. Окреслено такі проблеми як: перебої з водопостачанням та електроенергією: 17,6% домогосподарств мають проблеми з водопостачанням у третьому кварталі 2025 р.; доступ до ліків і медичної допомоги (30% вразливих домогосподарств сплачували за медичні послуги самотужки).

Тобто наведені дані свідчать, що в Україні показники бідності збільшуються, які і диференціація у доходах, що вимагає виважених підходів у державній політиці для розв'язання зазначених проблем.

2.3 Інтегральна оцінка добробуту населення

Як зазначають Пігош В.А. та Резніков В.В. традиційні економічні показники, такі як рівень доходів, зайнятості чи споживання, є важливими для оцінки добробуту, але недостатніми для повноцінного відображення соціального стану суспільства. Тому в умовах глибоких трансформації, зростання психологічного навантаження збільшується значущість суб'єктивного сприйняття життя - рівня задоволеності, емоційного стану, почуття безпеки та віри в майбутнє [50, с.172].

Більшість сучасних дослідників сходяться на думці, що повноцінна оцінка добробуту населення у кризових умовах можлива лише за умови поєднання суб'єктивного та об'єктивного підходів. У той час як міжнародні дослідження дедалі частіше застосовують багатовимірну концепцію добробуту, яка враховує не лише економічні показники, а й суб'єктивні оцінки щастя, безпеки, соціальної підтримки, підкреслюючи, що економічні дані не відображають повною мірою якість життя.

Вітчизняні дослідження фіксують істотне погіршення об'єктивних умов існування українців внаслідок війни (п.2.2). Водночас спостерігаються парадоксальні тенденції: підвищення суб'єктивної стійкості, посилення суспільної солідарності та зміна соціальних установок (цінностей).

У дослідженні Канемана Д. та Дітона А. "High income improves evaluation of life but not emotional well-being" [72] доведено, що емоційне благополуччя перестає зростати після досягнення певного рівня доходу (приблизно 75 тис. дол. США на рік). Таким чином, оцінка життя прямо пов'язана з доходом, тоді як щастя більше залежить від якості соціальних зв'язків, стану здоров'я та рівня підтримки, що є важливим при розмежуванні суб'єктивного та об'єктивного добробуту.

Так, ще у 1973 р. Девід Маршал Сміт запропонував розмежовувати поняття "добробут" і "якість життя", визначаючи перше як сукупність об'єктивних умов існування, а друге - як суб'єктивну оцінку власного стану людиною [73]. Цей підхід був доопрацьований у працях К. Ферранс, яка розглядає якість життя як індивідуальне сприйняття фізичного, емоційного й соціального функціонування відповідно до власних очікувань [73].

Подальші дослідження підтримують інтегративний підхід, що поєднує обидва виміри - об'єктивний і суб'єктивний.

Так, Д. Фелче та Дж. Перрі визначили якість життя як поєднання зовнішніх (матеріальних, соціальних) факторів і внутрішніх оцінок, виокремивши п'ять вимірів: фізичне благополуччя, матеріальний добробут, соціальну інтеграцію, емоційне благополуччя та самореалізацію [75].

Теофілу [77] наголошує на важливості інтеграції кількісних соціально-економічних показників і якісних індикаторів особистого досвіду, що фіксуються через опитування рівня задоволеності, самооцінку чи відчуття щастя.

У вітчизняному науковому просторі така позиція також отримала розвиток. Зокрема, І. Гукалова у своїй монографії подає детальну типологію індикаторів якості життя, розподіляючи їх на об'єктивні (дохід, споживання, житлові умови, освіта, охорона здоров'я, екологія тощо) та суб'єктивні (рівень задоволеності,

впевненість у майбутньому, оцінка соціального оточення) [12]. Науковець пропонує використовувати ці показники у складі комплексного індексу гармонійного розвитку. Схожу логіку підтримує О. Пальчук, яка пов'язує якість життя з фізичним і соціальним середовищем, самопочуттям, задоволеністю та рівнем щастя [49].

Важливий внесок зробила А. С. Мандрикiна, яка акцентує на якості трудового життя як невід'ємній складовій загального добробуту населення [38].

Отже, сучасна наукова думка дедалі частіше узгоджує позицію, що лише інтегративний аналіз, який поєднує об'єктивні та суб'єктивні індикатори, може забезпечити реалістичне уявлення про рівень і якість життя населення, особливо в умовах кризових суспільних трансформацій, таких як війна.

Перевагою об'єктивного підходу до оцінювання якості життя (добробуту) є можливість кількісного вимірювання соціально-економічних параметрів, що забезпечує порівнянність результатів у часовому та територіальному аспектах. Водночас суб'єктивний підхід дозволяє фіксувати індивідуальні відчуття й оцінки населення щодо умов життя, емоційного стану та рівня задоволеності. Поєднання об'єктивних і суб'єктивних методів оцінки створює підґрунтя для всебічного аналізу, який відображає не лише фактичні зміни у соціально-економічній сфері, а й громадські настрої, що дає змогу оцінити відповідність між реальними умовами життя та їх сприйняттям суспільством.

Для забезпечення коректного порівняння соціально-економічних показників якості життя населення України до початку повномасштабної війни та в умовах її тривалого перебігу, вітчизняними науковцями проведено розрахунок середніх значень індикаторів за два часові періоди [50, с.172].

Перший період охоплює 2020–2021 рр. й характеризує довоєнний етап розвитку, що дає змогу визначити умовний базовий рівень («норму») показників.

Другий період (2022–2024 рр.) – відображає вплив воєнних обставин на динаміку якості життя та дозволяє узагальнити тенденції довгострокових змін.

У випадках відсутності повних статистичних даних середні значення розраховувалися на основі наявних показників, що дає змогу уникнути впливу

короткострокових коливань і водночас виявити стійкі тренди, спричинені структурними трансформаціями соціально-економічного середовища. Такий підхід дозволяє здійснити глибший аналіз впливу війни на добробут населення, визначити найбільш уразливі сфери та виявити ознаки адаптації суспільства до нових умов.

Таблиця 3.1 – Середні значення індикаторів оцінки якості життя населення України у довоєнний період та з початком повномасштабного вторгнення у 2020-2024 рр. [50]

Показник	Середнє 2020–2021	Середнє 2022–2024	Абсолютна зміна	% зміни
Макроекономічні показники				
Середньомісячна заробітна плата, грн	14015,00	19953,67	+5938,67	+42,4%
Чисельність постійного населення, тис. осіб	41575,75	36408,23	–5167,52	–12,4%
Рівень безробіття, %	9,65	18,93	+9,28	+96,2%
Середній розмір призначених пенсій за віком, грн	3295,25	4801,06	+1505,81	+45,7%
Індекс споживчих цін (ІСЦ), %	107,5	114,57	+7,07	+6,6%
Показники матеріального забезпечення				
Реальні наявні доходи населення, % до попереднього року	104,4	100,13	–4,27	–4,1%
Індекс Джині	26,0	26,0	0,00	0,0%
Межа бідності, % населення	6,3	29,5	+23,2	+368,3%
Споживання населення				
Прожитковий мінімум, грн	2 291,0	2 699,3	+408,3	+17,8%
Частка витрат на харчування, %	48,15	41,5	–6,65	–13,8%
Житлові умови				
Забезпеченість житлом, кв. м на особу	23,15	24,2	+1,05	+4,5%
Частка витрат на оплату житла, %	13,35	Н/Д	Н/Д	Н/Д

Аналіз результатів проведеного дослідження (табл.3.1) свідчить про суттєве погіршення умов життя населення України у період повномасштабної війни, незважаючи на номінальне зростання окремих показників. Найбільш вираженими наслідками негативних тенденцій стали зменшення рівня зайнятості (збільшення рівня безробіття), збільшення масштабів бідності та скорочення фактичних обсягів споживання.

Така динаміка вказує на ослаблення соціально-економічної стійкості населення та підкреслює необхідність посилення державної політики соціального захисту, удосконалення адаптаційних механізмів підтримки і розроблення цільових інструментів реагування на сучасні виклики.

Суб'єктивна оцінка якості життя у порівнянні довоєнного періоду та після повномасштабної війни ґрунтується на самооцінках індивідуального добробуту, що відображають власне сприйняття життєвих умов, емоційний стан та рівень задоволеності життям.

До ключових індикаторів суб'єктивного добробуту належать рівень щастя, емоційна стабільність, відчуття безпеки, задоволеність життям і наявність соціальної підтримки. Саме ці чинники формують основу для порівняльного аналізу якості життя та дозволяють оцінити ступінь впливу війни на соціально-психологічний стан населення.

Аналітична частина дослідження вітчизняних науковців базується на індикаторах і методологічних підходах, що застосовуються у формуванні Індексу щастя (World Happiness Report), який ґрунтується на даних міжнародного дослідження Gallup World Poll [69]. Використання цієї методології забезпечує порівнянність результатів у міжнародному контексті, підвищує репрезентативність оцінок та дає змогу простежити динаміку суб'єктивного добробуту населення України у порівнянні з глобальними тенденціями.

У табл. 3.2 наведено узагальнені ключові соціально-економічні індикатори, що характеризують якість життя населення України з позицій суб'єктивного підходу у 2020–2024 рр. Вони охоплюють основні складові індивідуального добробуту, зокрема рівень щастя, емоційне самопочуття, соціальну підтримку, економічні очікування та відчуття особистої свободи [50].

Узагальнення результатів проведеного аналізу дає змогу виокремити три відносно самостійні часові періоди, що відображають етапи трансформації суб'єктивного добробуту населення:

- перший період (2020–2021 рр.) характеризувався відносною стабільністю основних суб'єктивних показників якості життя, що свідчило про збереження певної соціально-економічної рівноваги та прогнозованості життєвих умов;

- другий період (2022 р.) позначився різким кризовим зломом, спричиненим початком повномасштабної війни, що призвело до істотного зниження рівня суб'єктивного щастя, ВВП на душу населення та відчуття свободи вибору

життєвого шляху. Проте саме в цей час зафіксовано значне зростання показника щедрості, яке можна інтерпретувати як посилення громадянської солідарності та взаємопідтримки в умовах суспільної кризи;

-третій період (2023–2024 рр.) демонструє ознаки поступової стабілізації та адаптації, однак жоден із ключових індикаторів суб'єктивного добробуту не повернувся до довоєнного рівня, за винятком показника щедрості, який зберігся на досить високому рівні.

Таблиця 3.2 – Динаміка соціально-економічних індикаторів якості життя за суб'єктивним підходом в Україні у 2020-2024 рр.

Показник	2020-2021	2022-2024	Аналіз
Загальна оцінка щастя (Cantril Ladder)	5,270 5,311 (невелике зростання)	4,637 4,672 4,730 (стабілізація після спаду)	Суттєве зниження у 2022 році на 0,674 пункту, що свідчить про суттєвий психологічний вплив війни. У 2023-2024 роках спостерігається повільна стабілізація, але показник залишається нижчим за довоєнний рівень.
ВВП на душу населення (дол. США, за ПКС)	17,093 17,846	13,787 (різке падіння) 17,677	Після падіння на ~22.8% у 2022 році, спричиненого війною, економіка почала відновлюватися. У 2024 році рівень ВВП наблизився до показника 2020 року, що свідчить про часткове відновлення економічної активності.
Соціальна підтримка	0,885 0,879	0,836 0,839 0,831	Значення залишаються відносно високими, хоча помітне повільне зниження. Це може відображати втому соціального капіталу або скорочення формальної підтримки внаслідок затяжного конфлікту.
Очікувана тривалість здорового життя (роки)	63,0 61,5	64,4 64,3 64,3	Показник демонструє стійку динаміку з помірним зростанням після пандемії. Різке падіння у 2021 році корелює з піком COVID-19, а зростання у 2022-2024 роках свідчить про стійкість системи охорони здоров'я, попри війну.
Свобода вибору життєвого шляху	0,784 0,770	0,829 0,772 0,661	Значне погіршення свободи вибору на 15,7% за п'ять років. Ймовірно, це зумовлено обмеженням мобільності, змінами в особистому житті, примусовим переміщенням, а також загрозами, які скорочують можливості реалізації особистих рішень.
Щедрість	0,428 0,476	0,705 0,676 0,655	Зростання показника щедрості у 2022 році на тлі війни свідчить про мобілізацію громадянського суспільства та зростання взаємодопомоги. У 2024 році рівень залишається значно вищим за довоєнний, що може вказувати на нові соціальні норми солідарності.
Сприйняття корупції	0,946 0,922	0,852 0,922 0,937	Показник знизився у 2022 році, що може означати погіршення довіри до інституцій або очікувану чесність у кризовий період. Повернення до високих значень у 2024 свідчить про нестійкість антикорупційних очікувань або появу нових підозр щодо ефективності державного управління.

Така динаміка підтверджує тісний взаємозв'язок між суб'єктивними оцінками якості життя та об'єктивними соціально-економічними умовами, насамперед рівнем доходів, безпеки, доступом до базових послуг і можливостями для самореалізації.

Окрім цього, результати аналізу підкреслюють значущість психологічної стійкості, соціальної згуртованості та міжособистісної довіри як ключових складових адаптивного потенціалу населення у періоди затяжної кризи. Ці чинники виступають не лише реакцією на зовнішні потрясіння, а й активним ресурсом подолання стресу, підтримання соціальної стабільності та збереження суспільної єдності.

Дослідники виділяють такі складові суб'єктивного добробуту:

- когнітивна оцінка: наскільки людина задоволена життям загалом (life satisfaction);
- афективна складова: частота і сила позитивних і негативних емоцій;
- еудаймонічні показники: відчуття сенсу, власного розвитку, реалізації (менше використовувані, але дедалі частіше включають).

Повномасштабне вторгнення в Україну росії призвело до значних соціальних, політичних, економічних та психологічних змін. Воно негативно вплинуло на психічне здоров'я та благополуччя населення.» [карамушка].

В Україні під час повномасштабної війни було проведено дослідження особистого добробуту населення в умовах кризи. Воно було проведено за методологією ONS4 Національного статистичного управління Великобританії Агенцію з розробки імпакт стратегії та Київський міжнародним інститутом соціології у 2024 р., у дві хвилі – червні та грудні 2024р.

Гіпотезою дослідження була оцінка впливу війни на відчуття особистого добробуту. Повномасштабне вторгнення росії в Україну спричинило глибокі соціальні, економічні та гуманітарні наслідки - руйнування населених пунктів, окупацію територій і вимушене переміщення мільйонів людей. У 2024 р. бойові дії залишалися інтенсивними, а рівень загроз для цивільного населення - критично високим. Було зафіксовано понад 46 тисяч бойових зіткнень, 21,6

тисячі повітряних тривог, а також численні ракетні удари, що призвели до загибелі мирних жителів і масштабного руйнування інфраструктури, зокрема енергетичної системи.

Психологічні наслідки війни є надзвичайно відчутними: 87% опитаних пережили щонайменше одну стресову ситуацію, а майже 40% - безпосередньо обстріли. Внутрішньо переміщеними особами (ВПО) залишаються близько 4,6 мільйона громадян, з яких лише 15% розглядають можливість повернення додому. Війна суттєво знизила рівень добробуту українців, посиливши соціально-економічну нестабільність і сформувавши довгострокові наслідки для умов життя та психологічного стану населення.

На основі зібраних у межах дослідження даних було сформовано Індекс особистого добробуту - експериментальний аналітичний інструмент, призначений для комплексної оцінки суб'єктивного благополуччя населення України. Цей індекс розроблений на основі чотирьох базових показників шкали ONS4: рівня задоволеності життям, усвідомлення сенсу життя, рівня щастя та ступеня тривожності.

Показник індексу вимірюється у діапазоні від 0 до 100, де 0 позначає мінімальний рівень добробуту, а 100 - максимальний. Такий підхід забезпечує можливість не лише визначати узагальнений рівень суб'єктивного добробуту населення, але й виявляти диференціацію між окремими соціальними, віковими та регіональними групами.

За результатами оцінювання, індекс особистого добробуту в Україні у грудні 2024 року становив 58 балів, що відповідає середньому рівню за шкалою оцінювання. Найвищі значення зафіксовано серед молоді віком 18–29 років (61 бал) та мешканців Центрального регіону (60 балів). Натомість найнижчі показники виявлено серед жителів Східного регіону (54 бали) та осіб віком понад 60 років (55 балів), що свідчить про наявність вікових і територіальних диспропорцій у суб'єктивному сприйнятті добробуту (рис.2.1).

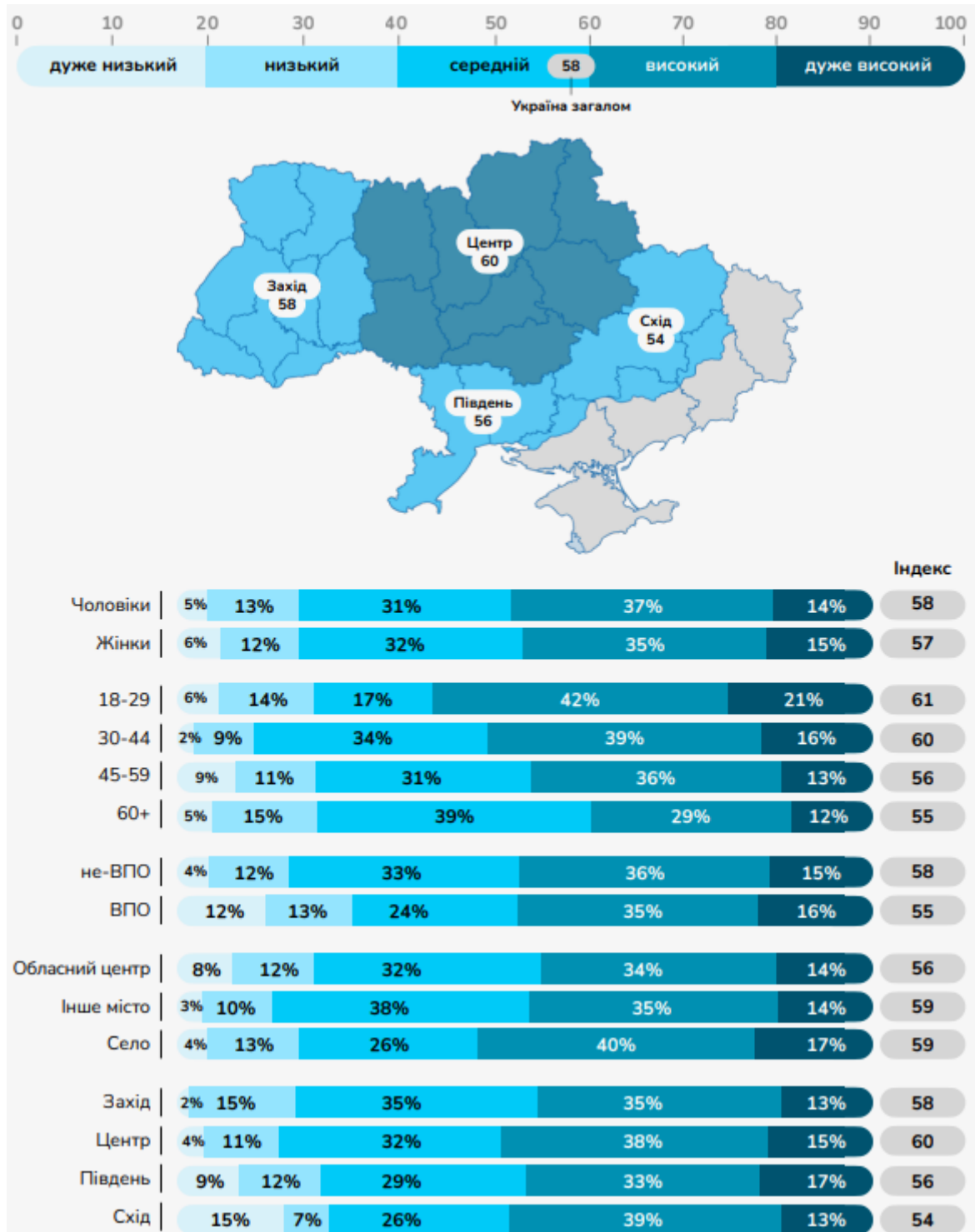

Рисунок 2.3 – Індекс добробуту українців

Результати першої хвилі опитування (червень 2024 року) показали, що, попри низький рівень загальної задоволеності життям (лише 25% респондентів оцінили його як високий) і поширене відчуття тривожності (65% повідомили про середній або високий рівень), більшість українців (62%) зберігають відчуття

глибокого сенсу у своїй діяльності. Це свідчить про важливу роль відчуття сенсу як психологічного ресурсу, який допомагає долати наслідки стресу (рис.2.2).

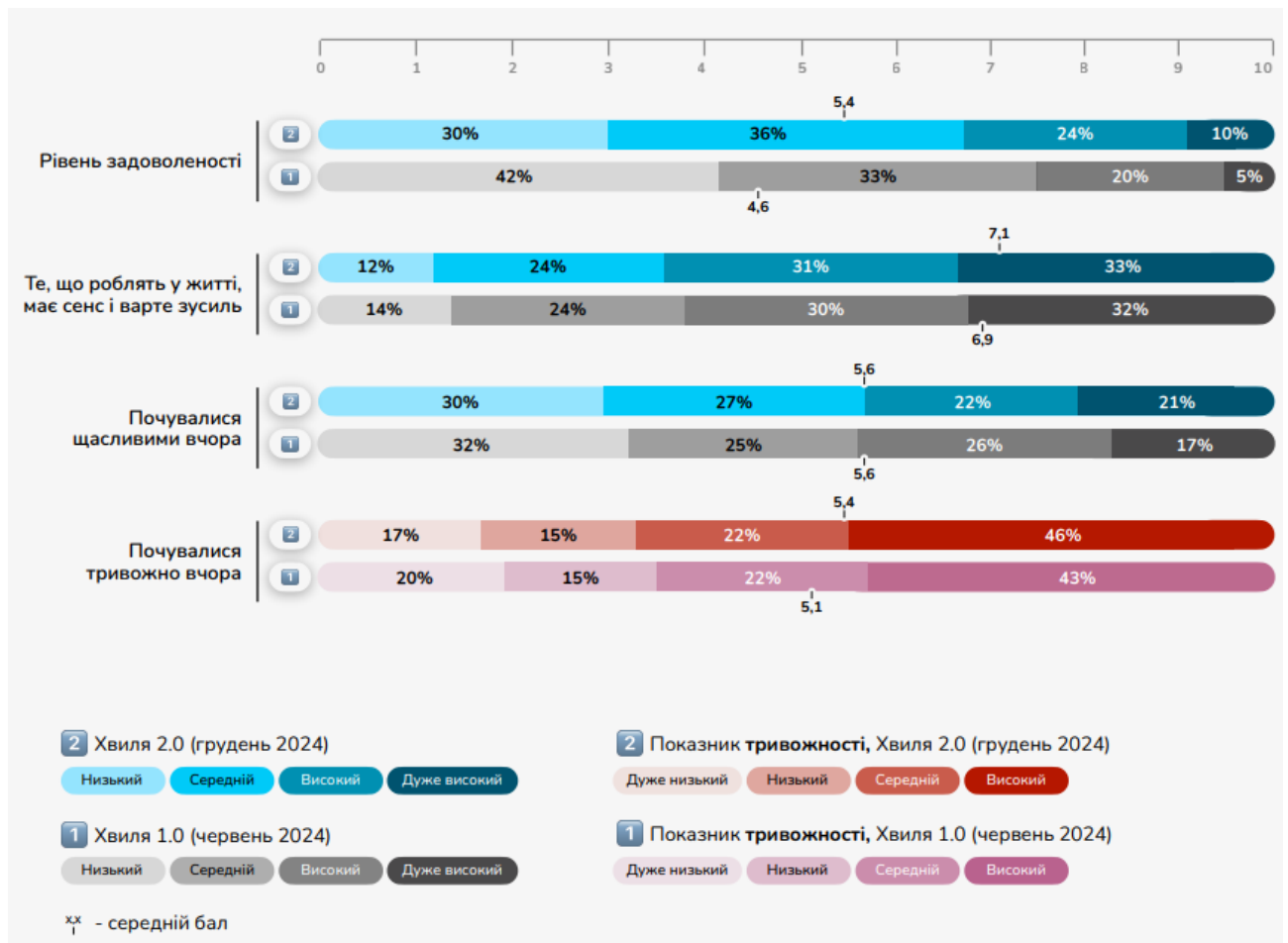

Рисунок 2.2 – Оцінка особистого добробуту українців за школою ONS4 у червні та грудні 2024 р.

Варто зазначити, що загальний рівень добробуту українців залишається нижчим, ніж у Великій Британії, за більшістю показників, окрім показника відчуття сенсу життя (рис.2.3).

Дані другої хвилі опитування (грудень 2024 р.) засвідчили, що рівень особистого добробуту українців продовжує залишатися нижчим за міжнародні стандарти, особливо у порівнянні з країнами із розвиненою системою соціального захисту (зокрема, Великою Британією). Для країн з високими стандартами життя середній рівень задоволеності зазвичай становить 7–10 балів за 10-бальною шкалою, тоді як середній показник в Україні у грудні 2024 року

становив лише 5,4 бали. Хоча спостерігається позитивна динаміка (зростання частки респондентів із високими оцінками від 25% до 34%), загальна картина свідчить про збереження високого рівня тривожності (46% опитаних оцінили її на рівні 6–10 балів) і нестабільність емоційного добробуту населення.

Рисунок 2.3 – Оцінка особистого добробуту українців та британців за шкалою ONS4

У результатах другої хвилі дослідження зафіксовано позитивну динаміку у сприйнятті респондентами власного рівня життя (рис.2.2). Середній показник задоволеності життям зріс із 4,6 до 5,4 бала, тоді як частка осіб із низькими оцінками (0–4 бали) скоротилася з 42% до 30%. Водночас спостерігається зростання рівня тривожності: частка респондентів із високими показниками

тривожності підвищилася з 43% до 46%, а середній бал зріс до 5,4. Показник відчуття сенсу життя виявив незначне, але стає покращення - з 6,9 до 7,1 бали, що свідчить про його відносну стабільність упродовж кризового періоду. Водночас рівень щастя залишився незмінним (5,6 бали), хоча частка осіб, які оцінили своє щастя дуже високо (9–10 балів), дещо зросла [50].

Таким чином, після трьох років повномасштабної війни українське населення демонструє ознаки адаптації до нових умов, що проявляється у поступовому зростанні задоволеності життям і збереженні стабільного відчуття життєвого сенсу. Однак підвищення рівня тривожності свідчить про посилення психологічної напруги в суспільстві.

Аналіз регіональних і соціальних відмінностей показує значну варіативність рівня особистого добробуту українців, зумовлену наслідками війни, нерівним доступом до ресурсів і різним рівнем соціальної підтримки. Це формує неоднорідні умови життя у різних груп населення, що безпосередньо впливає на суб'єктивне самопочуття та визначає рівень стійкості до кризових обставин.

Виявлено гендерні відмінності у структурі суб'єктивного добробуту. Жінки демонструють вищий рівень відчуття сенсу життя (7,2 проти 7,0 у чоловіків) і щастя (5,7 проти 5,5), але водночас мають нижчий рівень задоволеності життям (5,3 проти 5,5) та вищу тривожність (5,8 проти 4,9). У другій половині 2024 р. рівень задоволеності життям зріс у обох груп: з 4,4 до 5,3 бали серед жінок і з 4,8 до 5,5 бали серед чоловіків. Цікаво, що саме жінки, які в червні демонстрували нижчі показники щастя (5,4 проти 5,8 у чоловіків), у грудні продемонстрували зворотну тенденцію - їхній показник зріс до 5,7, тоді як у чоловіків знизився до 5,5. Частка жінок, які оцінили своє щастя дуже високо (9–10 балів), зросла до 24%.

У той же час рівень тривожності серед чоловіків помітно зріс - середній бал підвищився з 4,5 до 4,9, а частка тих, хто відчуває високий рівень тривожності (6–10 балів), зросла з 34% до 40%. Серед жінок цей показник

залишився стабільно високим - 50% у грудні 2024 р. Такі відмінності свідчать про різні емоційно-поведінкові реакції на тривалу дію соціальних викликів.

Незважаючи на поступове зростання задоволеності життям, старші респонденти демонструють нижчі рівні щастя та вищу тривожність порівняно з молоддю. Натомість молоді люди виявляють більшу емоційну динамічність - вони частіше відчують як високий рівень щастя, так і помітні коливання тривожності.

Молодші вікові групи (18–29 років) загалом демонструють найвищі показники емоційного добробуту: рівень щастя становить 6,1 бали, тривожність є найнижчою серед усіх вікових категорій (4,3), а відчуття сенсу в житті залишається високим (7,2). Натомість представники старших вікових груп (45–59 та 60+ років) характеризуються нижчим рівнем щастя (5,4 та 5,2 відповідно) і вищим рівнем тривожності (5,5 та 6,0), попри зростання задоволеності життям у віковій категорії 45+. Найбільше підвищення тривожності зафіксовано саме серед молоді (+0,5 бала). Водночас серед старших респондентів, попри високий фоновий рівень тривожності, простежується емоційна стабільність та зростання відчуття сенсу життя (зокрема, +0,6 бала у віковій групі 60+). Це свідчить про те, що молодь більш емоційно вразлива до зовнішніх змін, тоді як старші люди схильні до більш стриманого, але менш емоційно насиченого сприйняття життя [16, с.6].

Внутрішньо переміщені особи (ВПО) демонструють нижчі показники задоволеності життям (4,8 проти 5,5 у не-ВПО) та менше відчуття сенсу в житті, що може бути наслідком втрати соціальних зв'язків і відчуття стабільності. Попри певне покращення у грудні 2024 р., приріст задоволеності життям серед ВПО був менш вираженим (+0,3 бала проти +0,9 у не-ВПО). Водночас рівень сенсу життя серед ВПО знизився (з 6,6 до 6,4), тоді як у не-ВПО він зріс (з 7,0 до 7,2). Це може свідчити про емоційне виснаження та дезорієнтацію, спричинену вимушеним переселенням. Водночас рівень щастя серед ВПО зріс (+0,3) до рівня не-ВПО (5,6 бала), а рівень тривожності знизився (-0,2), що свідчить про поступову адаптацію до нових умов проживання.

У добробуті за типом поселення спостерігаються суттєві відмінності: у сільській місцевості рівень добробуту зростає швидше, ніж у міських центрах. Жителі сіл продемонстрували значне підвищення задоволеності життям (+1,4 бали, до 5,8), зростання відчуття сенсу (з 6,8 до 7,1) та стабільний рівень щастя. Натомість у містах динаміка була помірнішою (+0,4 у обласних центрах, +0,6 у інших містах). Найбільше зростання сенсу життя зафіксовано в містах, що не є обласними центрами (+0,5, до 7,5 бала), тоді як у селах спостерігалось незначне зниження рівня щастя (-0,2), що контрастує з його підвищенням у містах (+0,4). Жителі обласних центрів демонструють нижчі показники задоволеності життям (5,1) та сенсу життя (6,9), що може бути пов'язано з вищим рівнем стресу у великих містах і кращою соціальною згуртованістю у менших громадах.

Регіональний аналіз відчуття добробуту засвідчує, що Схід України залишається найбільш уразливим, тоді як Захід демонструє погіршення емоційної динаміки. На Сході зафіксовано найнижчі показники задоволеності життям (5,2), щастя (5,4), сенсу життя (6,6) і найвищий рівень тривожності (6,2), попри незначне покращення добробуту (+0,7 бали). Це відображає вплив тривалих бойових дій і нестабільної безпекової ситуації. На Заході, навпаки, зафіксовано погіршення емоційного стану — рівень щастя знизився на 0,9 бали (з 6,5 до 5,6), а рівень тривожності зріс на 0,8 бали (з 4,8 до 5,6), що, ймовірно, пов'язано зі збільшенням кількості повітряних тривог і атак у другій половині 2024 р. Водночас Центральний регіон демонструє тенденцію до стабілізації добробуту, що може свідчити про поступову адаптацію населення до умов воєнного часу.

У межах вищенаведеного дослідження не здійснювався цілеспрямований аналіз окремих чинників, що могли вплинути на зростання рівня особистого добробуту населення. Водночас, на основі загальної динаміки можна припустити низку ключових процесів, які потенційно сприяли позитивним змінам:

- покращення або очікування стабілізації безпекової ситуації, відновлення ринку праці, підвищення рівня заробітних плат, пом'якшення гуманітарної

ситуації у низці регіонів, а також розширення можливостей для перекваліфікації та працевлаштування;

-важливу роль могли відігравати й нові державні та громадські ініціативи, спрямовані на підтримку вразливих категорій населення (зокрема, внутрішньо переміщених осіб і ветеранів), розширення доступу до психологічної допомоги, а також активізація волонтерського руху та програм, що сприяють соціальній згуртованості;

-процеси соціальної адаптації до тривалих кризових умов, зміцнення почуття згуртованості та взаємопідтримки, розвиток цифрових сервісів і онлайн-освіти, які відкрили нові можливості для самореалізації та підвищення загальної задоволеності життям [16, с.41].

Загалом такі тенденції можуть свідчити про поступове формування адаптивного потенціалу суспільства, що дозволяє зберігати та частково підвищувати рівень добробуту навіть в умовах затяжної невизначеності.

Аналіз суб'єктивних показників добробуту українців у 2024 р. засвідчує поступове покращення соціально-психологічного стану населення. Попри збереження високого рівня тривожності та емоційної напруги, спостерігається зростання задоволеності життям і стабільність відчуття сенсу, що свідчить про адаптаційні процеси в умовах війни. Найвищі показники добробуту демонструє молодь і мешканці центральних областей, тоді як найуразливішими залишаються внутрішньо переміщені особи, жителі східних регіонів і старші вікові групи. Соціальна згуртованість, підтримка спільнот і доступ до можливостей самореалізації виступають ключовими факторами збереження психологічної стійкості населення. Отримані результати підкреслюють необхідність посилення державної політики у сфері соціального захисту, ментального здоров'я та регіональної підтримки для підвищення рівня суб'єктивного добробуту співвітчизників.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ДОБРОБУТУ В УКРАЇНІ

3.1 Залучення інвестицій як основа для відновлення країни та розвитку економіки добробуту

Оскільки добробут – це вже певний досягнутий матеріальний вимір рівня життя, то спочатку потрібно забезпечити відновлення і розвиток економіки, для чого потрібні як внутрішні, так і зовнішні інвестиції та гарантії їхнього захисту.

Інвестиції є однією з ключових складових сучасного фінансового ринку, адже без їх активної участі неможливий стабільний розвиток жодної країни. Важливим чинником залучення інвестицій є інвестиційний клімат держави, який оцінюється за обсягами іноземних капіталовкладень та ефективністю їх використання. Формування сприятливого інвестиційного середовища неможливе без продуманої державної політики, спрямованої на створення належних економічних, правових і організаційних умов для залучення іноземних інвесторів та створення умов для внутрішніх.

Попри низку серйозних викликів останніх десятиліть - політичну й економічну нестабільність, військові конфлікти, корупцію, тінізацію економіки та невдалі реформи - держава намагалася закласти основу для економічного зростання і підвищення своєї інвестиційної привабливості. З огляду на євроінтеграційні прагнення України, інвестиційний клімат став визначальним чинником конкурентоспроможності України як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Проте з початком повномасштабної агресії Росії інвестиційна діяльність практично зупинилася. Сучасна інвестиційна активність формується під впливом глибоких внутрішніх трансформацій та численних зовнішніх загроз, серед яких провідними залишаються війна, економічна нестабільність і потреба у масштабних структурних реформах.

Попри це, Україна зберігає значний інвестиційний потенціал завдяки багатим природним ресурсам. Вона має поклади уранових, титанових, марганцевих, залізних і ртутних руд, значні запаси сланцевого газу та вугілля. За загальною вартістю природних ресурсів країна посідає четверте місце у світі. Крім того, Україна є одним із провідних експортерів агропродукції - соняшнику, пшениці, ячменю, сої, курятини. Водночас, попри сильні позиції, інвестиційний клімат залишається складним через війну та системні внутрішні проблеми [2, с.74].

Світовий досвід свідчить, що темпи економічного відновлення після війни залежать від тривалості конфлікту, обсягів міжнародної допомоги та інституційної спроможності країни. Україні варто вивчати приклади Німеччини, Італії, Японії, Південної Кореї та Ізраїлю, де саме інвестиції стали головним рушієм швидкої післявоєнної модернізації. Проте механічне копіювання чужого досвіду є недоцільним - варто враховувати власні соціально-економічні реалії, менталітет та попередній досвід реформ.

Очевидно, що для відновлення інвестиційної привабливості Україні знадобляться значні ресурси міжнародних партнерів і тривалий час. Водночас це створить передумови для формування сучасної моделі інвестиційних відносин, яка відповідатиме глобальним тенденціям і стимулюватиме інтерес іноземних інвесторів.

Серед головних бар'єрів для інвестицій сьогодні - воєнний стан, високі ризики руйнування інфраструктури, окупація територій та відсутність гарантій збереження капіталу (інвестицій). Додатковим стримуючим фактором є недосконалість податкової системи: високі ставки податку на прибуток і ПДВ у порівнянні з сусідніми країнами та значна кількість інших обов'язкових платежів [2, с.75].

Також серйозними проблемами залишаються корупція, непрозорість управлінських рішень, слабкий захист прав інвесторів і нереформована судова система. Це знижує довіру до державних інститутів і ускладнює реалізацію довгострокових інвестиційних проєктів. До того ж, війна значно підірвала

ключові галузі економіки - металургію та важку промисловість, які до 2022 р. забезпечували значну частку ВВП та експорту і були головними реципієнтами інвестицій. Чимало підприємств, розташованих на тимчасово окупованих територіях, припинили роботу, що спричинило відтік капіталу та скорочення експортного потенціалу держави.

Проте з 2023 р. в Україні простежуються ознаки поступової стабілізації інвестиційної ситуації. У 2024 р. Індекс інвестиційної привабливості зріс до 2,49 бали з 5 (рис.3.1), що свідчить про обережний оптимізм серед іноземних інвесторів. За даними Європейської Бізнес Асоціації, 70% компаній, які вже працюють в Україні, планують нові вкладення, незважаючи на ризики, пов'язані з воєнними діями [2, с.75].

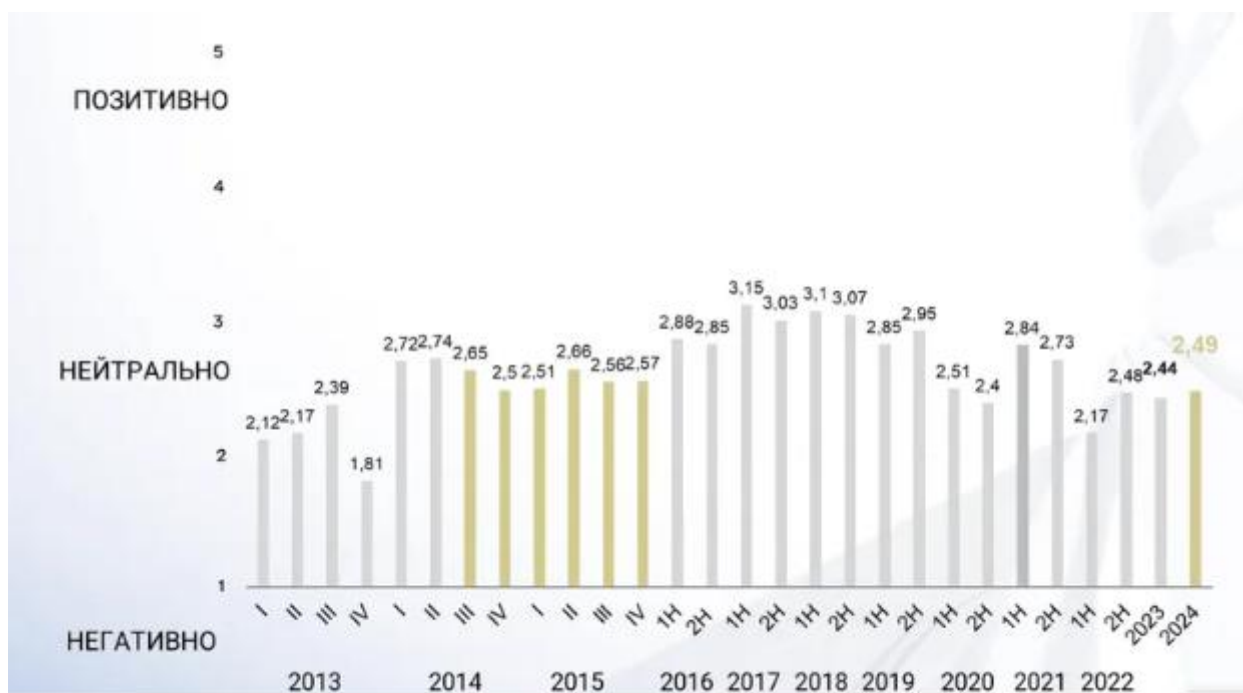

Рисунок 3.1 – Динаміка індексу інвестиційної привабливості України у 2013-2024 рр.

Таке пожвавлення стало можливим завдяки активній взаємодії уряду з міжнародними партнерами - Світовим банком, ЄС, МВФ і USAID, які розробляють механізми страхування воєнних ризиків.

Особливого значення набуває ухвалена урядом програма підтримки економіки України на 2024–2027 рр. Зокрема, у Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого й середнього бізнесу передбачено імплементацію Регламенту ЄС 2020/852 (Таксономія ЄС). Його реалізація сприятиме розвитку ринку сталих інвестицій, протидії «грінвошингу», впровадженню принципів відповідального бізнесу та досягненню цілей Паризької кліматичної угоди й Європейського Зеленого курсу.

Привертає увагу, що багато значна частина припадає на екологічну складову. Наприклад «грінвошинг» (від англ. *greenwashing*, дослівно - «зелена промивка») - це маніпулятивна практика, коли компанії, уряди чи організації намагаються створити враження екологічної відповідальності, коли насправді або перебільшують, або фальсифікують свої "зелені" досягнення (маркування продукції як «екологічної», хоча вона не відповідає екостандартам; звіти про зниження викидів без підтвердження; піар-кампанії про «зелені» ініціативи, які мають символічний характер, але не дають реальних результатів).

Таким чином, попри війну, Україна ставить перед собою амбітну, але досяжну мету - здійснити до 2032 р. «інвестиційний прорив» і закріпитися у статусі економіки, що розвивається [2, с.76].

Сьогодні ключовим завданням є підтримка інтересу міжнародних інвесторів до проєктів відбудови України. Для цього створено інноваційну онлайн-платформу Advantage Ukraine, яка об'єднує понад 500 інвестиційних пропозицій у 10 секторах економіки. Платформа надає зареєстрованим користувачам повну інформацію про наявні проєкти та очікувані вигоди від їх реалізації.

Крім того, важливим кроком стало підписання стратегічної угоди між Україною та США щодо створення Інвестиційного фонду відбудови та співпраці у сфері критичних корисних копалин. Документ передбачає:

- рівноправне партнерство;
- відсутність боргових зобов'язань України;

- збереження у державній власності стратегічних підприємств («Укрнафта», «Енергоатом»);
- захист державного контролю над природними ресурсами;
- наповнення фонду за рахунок нових ліцензій на розробку родовищ;
- залучення інвестицій і технологій за підтримки американської агенції DFC;
- податкові пільги для внесків до фонду як в Україні, так і у США [2, с76].

Слід підкреслити, що для України важливими є як внутрішні, так і зовнішні інвестиції. Проте, з огляду на значні втрати, спричинені війною, і обмеженість ресурсів у вітчизняних підприємств, основна увага має бути зосереджена на іноземних та змішаних формах інвестування. Найпривабливішими напрямом у цьому контексті є прямі іноземні інвестиції (ПІІ).

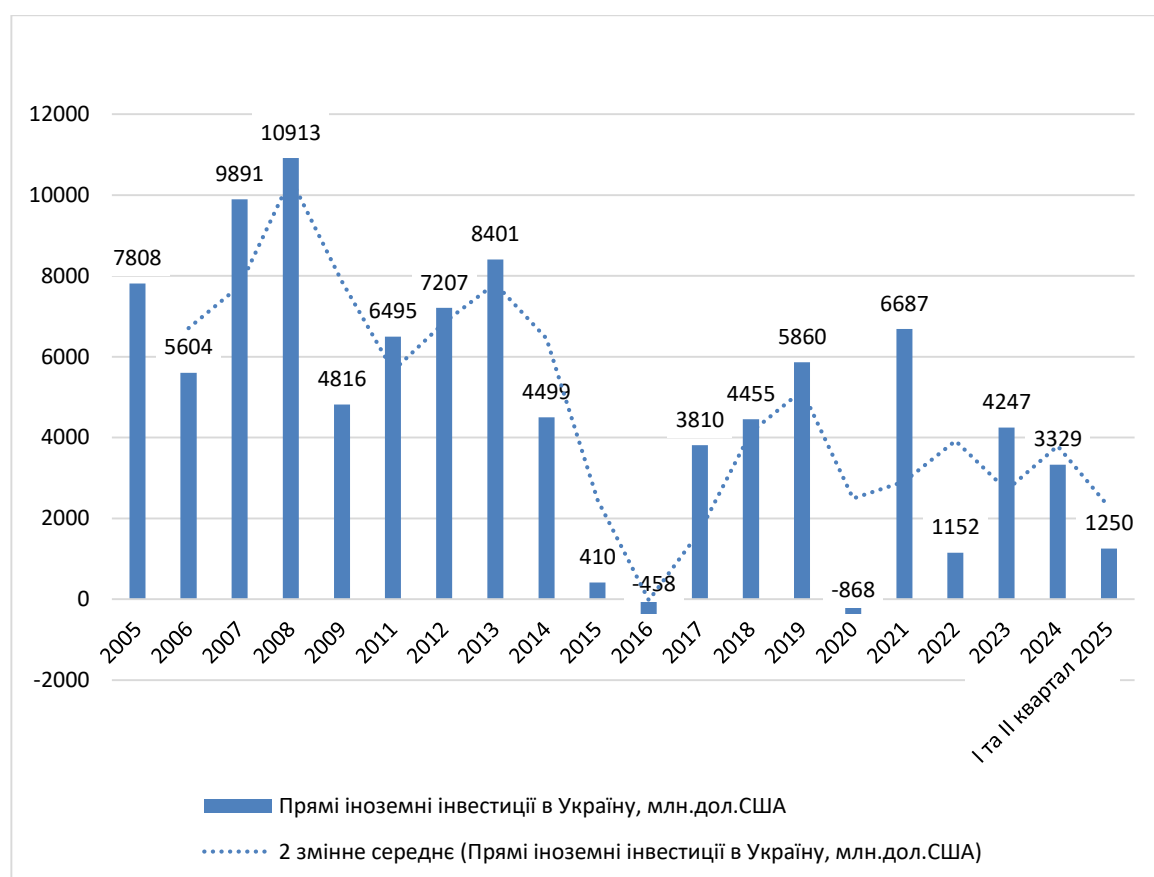

Рисунок 3.1 – Динаміки прямих іноземних інвестицій в Україну, млн. дол. США

Найбільше зростання ПІІ відзначалося у 2019 та 2021 роках, що було результатом певної стабілізації інвестиційного клімату. Пікових значень у 2016–2022 рр. вони досягли саме у 2021 р. - безпосередньо перед війною. Спади ж спостерігалися у 2014–2015 рр. (через початок агресії Росії), у 2020 р. (пандемія та глобальне уповільнення економіки) та у 2022 р. (повномасштабне вторгнення РФ). Водночас навіть у 2022 р. іноземні інвестори не повністю залишили український ринок, а в 2023 р. - навпаки, активізували свою діяльність, що свідчить про довіру до української економіки. У 2024 р. обсяг ПІІ становив \$3,33 млрд, що на 25,8% менше, ніж у 2023 р., з яких \$2,38 млрд припадає на реінвестування доходів.

Обсяги прямих іноземних інвестицій наведено на рис.3.1. [прямі іноземні інвестиції].

Водночас у 2024 р. капітальні інвестиції всередині країни зросли на 35,1% і досягли 534,4 млрд грн, що свідчить про відновлення економічної активності [4]. Обсяг угод злиття та поглинання (M&A) становив \$1,2 млрд, причому найбільший інтерес проявляли компанії ІТ-сектора, будівництва та агропромисловості [57].

Додатково Європейський Союз запустив ініціативу Ukraine Investment Framework (UIF), що передбачає гарантії на 7,8 млрд євро та гранти на 1,5 млрд євро для стимулювання приватних інвестицій [34]. За оцінками, для відбудови країни необхідно близько 170 млрд євро прямих іноземних інвестицій та 325 млрд євро внутрішніх приватних вкладень [13].

Окремої уваги заслуговує імпакт-інвестування, яке спрямоване на досягнення не лише економічних, а й екологічних і соціальних результатів. Хоча в Україні цей напрям лише формується, у розвинених країнах він активно підтримується урядами та вважається одним із найперспективніших. В умовах війни значущість імпакт-проектів зросла, адже, за рекомендаціями ОЕСР, ризики інвестування у воєнний чи постконфліктний період визначаються трьома критеріями: масштабом, тяжкістю впливу та його незворотністю [10].

Термін impact investing офіційно з'явився у 2007–2008 рр., коли група інвесторів і аналітиків вперше почала системно говорити про фінансові вкладення, що дають соціальну і екологічну віддачу разом із прибутком. Сьогодні його підтримують такі організації, як Global Impact Investing Network (GIIN), які формують стандарти та методології оцінки ефекту.

Виділяють наступні державні інструменти для заохочення імпаکت-інвестування:

- змішане фінансування (Blended finance) і державні гарантії: механізми часткових гарантій або співфінансування, щоб знизити ризик для приватних інвесторів і підвищити кредитні рейтинги проєктів;
- платформи «one-stop shop» для інвесторів: розвиток і просування централізованих платформ (наприклад, в Україні є Advantage Ukraine) з готовими проєктами, юридичною інформацією та контактами. Це скорочує транзакційні витрати і пришвидшує прийняття рішень;
- стандартизація оцінки впливу: впровадження національних рекомендацій/стандартів для моніторингу імпакт-показників, узгоджені з міжнародними практиками (GIIN, OECD), що уможливить порівняння проєктів;
- податкові та регуляторні стимули: податкові пільги для інвесторів в імпакт-фонди; спрощена процедура для дерегульованих проєктів зі значним соціальним ефектом. Крім того потрібні чіткі гарантії про збереження державної частки в стратегічних секторах (умова «збереження національної власності» в угодах);
- підтримка підготовки проєктної «піплайну»: гранти та технічна допомога для створення «інвестиційно-готових» проєктів. Pipeline проєкт - це підготовлений перелік інвестиційних проєктів, які перебувають на різних етапах розробки (від ідеї до готовності до фінансування), з описом їх цілей, потреб, очікуваного впливу, бюджету, термінів та показників ефективності. Тобто, це “черга” або “портфель” перспективних проєктів, які держава, місцева влади чи міжнародна організація готує, щоб представити потенційним інвесторам або донорам.

Для України, яка прагне інтегруватися у європейський простір, розвиток такого підходу є вкрай важливим і має отримати як державну підтримку, так і наукове обґрунтування. Найбільш перспективними секторами для інвесторів у післявоєнний період є аграрна сфера, відновлювана енергетика та ІТ-технології [2, с.77].

На підставі аналізу сучасних реалій в Україні можна зробити кілька висновків:

- економіка, виснажена війною, не здатна самотійно задовольнити інвестиційні потреби, тому ключова роль належить саме іноземному капіталу;
- конкурентні переваги України для інвесторів пов'язані з геополітичним розташуванням, багатими природними ресурсами та наявністю відносно дешевої, але кваліфікованої робочої сили;
- уряд послідовно формує комплексну стратегію відновлення, де інвестиційна складова є центральною;
- будь-які програми мають бути орієнтовані на економічні інтереси інвесторів і створювати зрозумілі та передбачувані умови для ведення бізнесу.

Підсумовуючи зазначимо, що залучення інвестицій виступає ключовим фактором відбудови та довгострокового розвитку вітчизняної економіки. Попри складні умови війни, Україна зберігає інвестиційну привабливість завдяки вигідному геополітичному розташуванню, значним природним ресурсам, аграрному потенціалу та наявності кваліфікованої робочої сили. Прямі іноземні інвестиції залишаються найбільш перспективною формою фінансування, адже внутрішні ресурси в умовах воєнних руйнувань є вкрай обмеженими.

Міжнародна спільнота вже активно долучається до формування сприятливого інвестиційного клімату в Україні: запроваджуються механізми страхування воєнних ризиків, програми фінансової підтримки та гарантії від Світового банку, ЄС, МВФ, США та інших партнерів.

На міжнародній конференції з питань відновлення України у Берліні (Ukraine Recovery Conference 2024 р.) країною було представлено близько 500 проєктів на платформі Advantage Ukraine, більшість з яких були саме у портфелі

(pipeline) для потенційних донорів і приватних інвесторів. Вказані проекти можна спрямувати за вимірами: діловий – активізація приватного сектору для реконструкції та економічного зростання; людський - соціальне відновлення та людський капітал для майбутнього України; місцевий - відновлення регіонів і громад; вимір ЄС – вступ до ЄС і відповідні реформи. [43].

Кожен із цих проєктів мав пройти перевірку за критеріями готовності, впливу та ефективності використання коштів.

Для залучення інвесторів в Україну можна запропонувати створити спеціальні економічні зони з пільговими ставками податків для високотехнологічних галузей. Наприклад, звільнити на 5 років від податку на прибуток компанії, які інвестують в переробку сільськогосподарської продукції, виробництво електромобілів тощо. Крім того, в цьому напрямі залучення інвестицій потрібно розвивати державно-приватне партнерство для модернізації та відновлення інфраструктури, розвивати ІТ кластери [65].

Зазначимо, що при залученні іноземних інвесторів не слід забувати про національні інтереси України. Серед них слід виділити наступні аспекти:

- стратегічний відбір проєктів : інвестиції повинні спрямовуватись у ті сфери, які вплинуть на розвиток економіки країни у потрібному для країни напрямках(промисловість, енергетику, інфраструктуру, освіту, ІТ, агро), а не тільки у швидкоприбуткові галузі;
- збереження національної власності та контролю: стратегічні компанії («Енергоатом», «Укрнафта» тощо) залишаються під державним контролем; укладаються угоди, які унеможливають надмірний вплив іноземного капіталу на критичні ресурси.
- трансфер технологій та знань: інвестиції мають не лише приносити гроші, а й сприяти модернізації виробництва, впровадженню інновацій, навчати вітчизняних фахівців.
- соціально-економічні вигоди для населення: створення нових робочих місць; розвиток громад; підвищення рівня зарплат і якості умов праці.

- податкові надходження та прозорість: інвестори мають працювати за прозорими правилами, сплачувати податки в Україні; державі важливо уникати «податкових оазисів», коли прибутки штучно виводяться за кордон.
- дотримання стандартів сталого розвитку: екологічні норми, щоб уникнути «грінвошингу»; проекти з урахуванням довгострокових цілей (енергоефективність, відновлювана енергетика, циркулятивна економіка).
- імпакт-інвестування врахування не лише економічного прибутку, а й соціальних та екологічних результатів (відбудова зруйнованих громад, розвиток освіти, «зелена» економіка).

Отже, завдання України – збалансувати інтереси: зробити умови достатньо привабливими для інвесторів, але водночас захищати власні національні інтереси, щоб інвестиції працювали на добробут громадян і стале відновлення країни.

Разом з тим, повоєнна відбудова потребує створення стабільного й прозорого бізнес-середовища, подолання корупції, реформування судової системи та гарантування прав інвесторів. Тільки за таких умов Україна зможе забезпечити масштабний приплив капіталу, необхідний для модернізації виробничих потужностей, розвитку інноваційних галузей, формування середнього класу та підвищення добробуту населення.

3.2. Подолання бідності для забезпечення інклюзивного економічного зростання в Україні

Подолання бідності є першою ціллю в Цілях сталого розвитку Організації Об'єднаних Націй (далі ООН), яка зазначає, що зменшення масштабів бідності є загальним викликом для всього світу. Якщо людина живе менше ніж на 1,9 доларів США на день (що є межею абсолютної бідності), то вона знаходиться за межею крайньої бідності і має високий ризик соціального відчуження.

У червні 2025 р. Світовий банк прийняв рішення про суттєве оновлення глобального порогу бідності – до 3 доларів на день. Якщо у 2022 р. 713 млн.

людей живи «екстремально бідно», то після оновлення межі бідності – 838 млн., або зростання у відносних показниках з 9% до 10,5% населення світу [60].

Завданнями, які ставляться для реалізації першої цілі, тобто подолання бідності, є: скорочення бідності в 4 рази, зокрема у напрямку ліквідації крайніх форм бідності; збільшення охоплення бідного населення адресними допомогоюми і підвищення життєстійкості соціально вразливих верств населення [67].

На сайті Бізнес.Дія зазначається, що бізнес має відігравати також свою роль у подоланні бідності, шляхом:

- збільшення частки працівників із соціально незахищених верств населення;
- сплати соціальних внесків офіційно та офіційного працевлаштування;
- запровадження програм підтримки багатодітних співробітників (вияв внутрішньої соціальної відповідальності підприємства);
- надання допомоги закладам медико-соціального захисту;
- долучання або створення ініціатив з благодійності як систематичних дій[67].

Для забезпечення економічного інклюзивного економічного зростання потрібно здійснювати кроки для подолання бідності. Як зазначив Фурман В., вітчизняний науковець, бідність в Україні - це не лише і не стільки наслідок війни, скільки результат низької продуктивності праці, недостатньої інвестиційної активності, слабкості внутрішнього ринку тощо. На думку вченого для подолання бідності, в першу чергу, потрібно створити високооплачувані робочі місця внаслідок технологічної модернізації.

За цією логікою, щоб подолати бідність в Україні потрібна економіка, яка створює високу додану вартість. А для цього потрібні інвестиції в сектори в галузі з високим потенціалом : ІТ-сектор, агропереробка, машинобудування, зелена енергетика, логістика. Як показує приклад Польщі, такі кроки спрацьовують. Після вступу країн до ЄС у 2024 р. Польща інвестувала в оновлення промисловості, залучила іноземні компанії (Volkswagen, Fiat),

внаслідок чого зросло ВВП на душу населення з 6600 доларів у 2004 р. до 18000 доларів у 2023 р. [65].

Наступним напрямом подолання бідності і підвищення добробуту населення є підтримка внутрішнього попиту через зростання доходів. Для того, щоб населення могло підтримувати економіку в спосіб споживання, заощаджень та інвестицій, потрібні справедливі гідні зарплати та підтримка малого та середнього бізнесу. Так, Південна Корея у 1980-х рр. досягла економічного зростання через підтримку малого і середнього бізнесу за допомогою доступних кредитів і спрощенню бюрократії. Корейські малі підприємства створюють на близько 50% ВВП країни на сьогодні.

З дієвого прикладу цієї країни, для України можна запропонувати програми мікрокредитування малого та середнього бізнесу. Наприклад, програма «Доступні кредити» як у Польщі займи під 1-2% річних для стартапів і малих підприємств; крім того, спрощення бюрократії для бізнесу, як у Грузії, де після змін 2000-х рр. процедури відкриття бізнесу тривають один день, а податки сплачуються одним платежем в розмірі 1% для малого бізнесу. Необхідним є і поступове підвищення заробітної плати до рівня, який перевищує забезпечення лише базових потреб населення. Так, мінімальна зарплата в Чехії в 2023 р. становила 700 євро, що стимулювало внутрішній попит [65].

Наступним напрямом подолання бідності є забезпечення продовольчої безпеки через адресні допомоги. Те, що в Україні кожен четвертий економить на їжі свідчить про масштаби бідності і саме в цьому напрямі можна спрямувати зусилля держави. Адже економія на їжі - це не просто статистика, а реальні проблеми.

Так, Сінгапур, який немає власних сільськогосподарських ресурсів, вирішує питання продовольчої безпеки через державні програми : програма «Comcare» надає фінансову адресну допомогу малозабезпеченим сім'ям і покриває витрати їжу на їжу та освіту. Приклади забезпечення продовольчої безпеки є інші у світі: наприклад, програма продуктових ваучерів для малозабезпечених сімей у США (SNAP), де домогосподарства отримують

щомісячні виплати на покупку їжі, які приходять на картку і витратити які можна лише на продукти харчування. В Україні, наприклад, це може бути виплата в розмірі 1000 грн. чи більше на сім'ю з доходом нижче прожиткового мінімуму для посилення продовольчої безпеки нужденних домогосподарств.

Крім того, вирішення продовольчих проблем можна і через створення мережі соціальних магазинів, таких як в Польщі, де продукти першої необхідності продаються за зниженими цінами для вразливих верст населення або банків продуктів, як у Чехії, де прострочені, але все ще гідні до споживання товари складаються в окремі шафи, де їх можуть забрати нужденні люди; субсидування фермерів для стабілізації та вирівнювання цін на продукти, як в Ізраїлі.

Ще одним напрямом подолання бідності є посилення соціального захисту через податкові механізми. Податкова система є важливим інструментом для зменшення нерівності шляхом прогресивного оподаткування, контролю над ухиленнями від сплати податків тощо. В Україні можна запровадити прогресивну шкалу податку на доходи фізичних осіб, наприклад 18% для доходів в межах 15 мінімальних заробітних плат (120 тис. грн), а вищий дохід – ставка 25%. Або зменшити податковий тиск на малозабезпечених через суттєве збільшення неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

Ще одним напрямом є цифровізація, яка надає прозорість у доступі до послуг. Цифрові інструменти спрощують доступ до соціальних послуг, зменшують корупцію, скорочують адміністративні витрати. В Україні можна розширити функціонал «Дії» для автоматичного нарахування субсидій, соціальних витрат без необхідності особистого звернення в органи соціального захисту. Запровадження єдиного соціального кабінету для громадянина з його даними про доходи, пільги, податки, медичну та пенсійну страховку; запровадити цифрову карту соціальної допомоги, де кожен (хто вніс свої дані) може бачити, які види допомоги йому доступні і подати заявку онлайн.

Одним із нетрадиційних інструментів підвищення добробуту населення і подолання бідності є запровадження безумовного базового доходу.

Обґрунтування цього кроку наводяться вітчизняним науковцем Бутиріном І. О. у своєму дослідженні, присвяченому впливу цифрових трансформацій та глобалізації на нерівномірність розподілу доходів (основні висновки наведено у п.1.3). Науковцем зазначається, в цих умовах постає об'єктивна необхідність удосконалення механізмів перерозподілу доходів. Перерозподіл стає ключовим компенсатором ризиків цифрової економіки, компенсує відставання трудових доходів від продуктивності, зменшує втрати груп населення, не здатних адаптуватися до прискорених технологічних змін [3, с.17].

Однією з концепцій, що розглядається як інструмент зниження нерівності у майбутніх цифрових економічних системах, є безумовний базовий дохід (далі ББД), що передбачає гарантовані регулярні виплати незалежно від участі у ринку праці, тобто незалежно від рівня доходу і без необхідності виконувати роботу.

Ознаки такого доходу наведено на рис.3.1.

Рисунок 3.1 – Ознаки безумовного базового доходу

Його запровадження потребує достатньої матеріальної бази та інституційної згуртованості, але потенційно ББД може знижувати нерівність, проблему безробіття, пов'язану з цифровізацією економічного розвитку.

Аргументами на користь ББД є також проблеми у сфері соціального забезпечення, а саме:

-рівень охоплення. Помилки та проблеми з виплатою допомоги, які можуть призвести до того, що людям доведеться протягом тривалого часу залишатися з

невеликим доходом або взагалі без нього. Люди можуть не звертатись по допомогу через недостатню обізнаність, помилки, складність системи. Наявність санкцій, якщо отримувачі не виконали всіх умов їх отримання;

Таблиця 3.1 – Аргументи на користь впровадження безумовного базового доходу та проти

Аргументи на користь впровадження ББД	Аргументи проти впровадження ББД
Скорочення бідності та соціальної нерівності: ББД гарантує кожному громадянину мінімальний рівень доходу, що може значно зменшити бідність та стрес.	Високі витрати : найбільшим запереченням є висока вартість програми та питання її фінансування (шляхом перерозподілу існуючих ресурсів чи підвищення податків).
Збільшення добробуту та покращення здоров'я: фінансова стабільність позитивно впливає на психічне та фізичне здоров'я людей, зменшує рівень злочинності, сприяє розвитку дітей у малозабезпечених сім'ях.	Зниження мотивації до праці: існує побоювання, що гарантований дохід зменшить бажання людей працювати, що призведе до дефіциту робочої сили та зниження загальної продуктивності економіки.
Стимулювання підприємництва та інновацій: наявність "подушки безпеки" може заохотити людей до ризику, -и започаткування власного бізнесу, проходження тривалого навчання або здобуття нової кваліфікації.	Інфляція: збільшення кількості грошей в обігу може спричинити зростання цін на товари та послуги, нівелюючи позитивний ефект від виплат.
Адаптація до автоматизації: в умовах, коли робочі місця все частіше замінюються автоматизованими системами, ББД може стати необхідним заходом для підтримки населення.	Несправедливість: деякі критики вважають несправедливим надавати "безкоштовні" гроші всім, включаючи заможних громадян, за рахунок платників податків.
Ефективність та спрощення адміністрування: ББД може замінити складну та бюрократичну систему соціального забезпечення, що знизить адміністративні витрати.	Ризик "відтоку" жінок з ринку праці: деякі дослідження показують, що ББД може призвести до часткового відтоку жінок з оплачуваної роботи, які більше фокусуватимуться на догляді за дітьми чи членами родини похилого віку.
Посилення позицій працівників на ринку праці: маючи гарантований мінімум, працівники можуть вимагати кращих умов праці та вищої заробітної плати, не погоджуючись на непривабливі умови праці	Складнощі впровадження та адміністрування: попри потенційне спрощення, перехід від існуючої системи соціального захисту до ББД є складним організаційним та політичним завданням.

-достатність. Високий рівень бідності для деяких груп, навіть коли вони отримують соціальне забезпечення та відповідають вимогам щодо роботи чи активності, демонструє його поточну недостатність. Офіційна статистика щодо

продовольчої безпеки показує, що 4 з 10 заявників на допомогу не можуть дозволити собі навіть їжу. Забезпечення достатньо високого універсального платежу може гарантувати, що кожен матиме ресурси для задоволення основних стандартів життя, запобігаючи бідності чи злидням;

-невизначеність. Багато людей, особливо ті, хто має низький рівень доходу, наголошують на важливості передбачуваних та стабільних виплат. Однак люди часто стикаються зі змінними та непередбачуваними коливаннями у виплатах допомоги;

-складність. Будь-яка система, яка адаптує підтримку до індивідуальних обставин, тягне за собою певну складність. Запровадження дедалі більшої кількості перевірки потреб та умов, пов'язаних з різними виплатами, вимагає складніших систем та процесів. Так, в Україні запроваджено посади соціальних аудиторів, для перевірки майнового стану тих, хто потребує допомоги;

-гідність, повага та благополуччя. Не всі заявники на отримання допомоги стикаються з проблемами або відчують, що до них погано ставляться. Але деякі вважають культуру системи соціального забезпечення підозрілою, неповажною та приниженою. Існують докази негативного впливу такого досвіду на психічне здоров'я людей. Протягом багатьох років посилення умов та перевірки доходів супроводжувалося наративом про «здирників та ухильників», припущенням, що існує велика кількість людей, які намагаються обійти систему, та прагненням зменшити кількість заявників [70].

Існує низка інших аргументів на користь ББД, які не стосуються бідності, соціального забезпечення чи нестабільності на ринку праці, наприклад, ідея про те, що це зменшить рівень втручання держави в життя людей.

У світі пілотні проєкти з виплати безумовного базового доходу (ББД) проводилися в багатьох країнах світу, зокрема у Фінляндії, Канаді, Нідерландах, США та Кенії. Результати цих експериментів неоднозначні, але вони дають цінну інформацію про вплив ББД.

Ключовими результатами пілотних проєктів є:

- покращення здоров'я та добробуту: майже всі експерименти показали значне покращення фізичного та психічного здоров'я учасників, зниження рівня стресу та тривожності;

- збереження мотивації до праці: ссупереч побоюванням, більшість пілотних проєктів не виявили значного зниження загальної кількості робочих годин. Учасники продовжували працювати, а деякі навіть активніше шукали роботу або проходили навчання;

- стимулювання освіти та підприємництва: учасники експериментів частіше інвестували в освіту, здобували нові навички та започатковували малий бізнес завдяки фінансовій "подушці безпеки";

- підвищення фінансової стабільності: лоловним позитивним результатом стало зменшення бідності та зростання фінансової стійкості сімей, що дозволяло їм краще планувати своє майбутнє.

У Фінляндія (2017-2018 рр. учасники: 2000 безробітних осіб отримували 560 євро на місяць протягом двох років) пілотний проєкт дав змогу зібрати такі висновки: учасники експерименту не працювали значно більше, ніж контрольна група, але мали краще самопочуття та були більш задоволені життям. Вони також повідомили про більшу впевненість у своєму майбутньому та краще психічне здоров'я.

У Канаді (експеримент Minsome у 1970-х рр.) експеримент у місті Дофін показав лише невелике зниження робочого часу. Воно було зумовлене, головним чином, тим, що молоді матері довше залишалися в декретній відпустці, а підлітки довше навчалися у школі.

У Кенії (тривалий експеримент, що тривав 12 років проводила організація GiveDirectly, надаючи грошові перекази тисячам домогосподарств) дослідження показали значне збільшення доходу та активів сімей, які отримували ББД, покращення харчування та здоров'я. Програма також сприяла розвитку місцевої економіки, оскільки гроші витрачалися на місцеві товари та послуги.

Таким чином, результати пілотних проєктів, як правило, позитивні з точки зору соціального добробуту та здоров'я, і не підтверджують найгірші

побоювання щодо масової відмови від роботи. Однак ці експерименти мають обмеження щодо масштабу та тривалості, і їхні результати не завжди можна екстраполювати на національний рівень.

Вітчизняний науковець Бутирін І. О. зазначає, що для запровадження безумовного базового доходу потрібно декілька чинників, серед яких – ситуація, за якою державі простіше і дешевше гарантувати мінімальний розумний рівень життя для всіх, ніж вирішувати проблеми злочинності, безробіття, бідності соціальної нерівності [3, с.17]. Другою умовою є те, що має бути створена достатня вартість, яку будемо розподіляти. Або, на нашу думку, потрібно включити прогресивне оподаткування для формування бази для розподілу. І третьою умовою є формування інституційної згуртованості суспільства.

Розуміємо, що перспективи запровадження безумовного базового доходу (ББД) в Україні, особливо у найближчому майбутньому, є малоймовірними. Через фінансові виклики, спричинені війною та потребами у відбудові, уряд наразі більше сфокусований на цільовій соціальній підтримці найбільш нужденних, а не на універсальних виплатах. Проте, ідея ББД в Україні все ж обговорюється. Наприклад, ідеї про базовий дохід в Україні часто пов'язані з необхідністю надати підтримку людям, що постраждали від війни, використовуючи, зокрема, можливі репарації від Росії [6], запровадження прогресивного оподаткування.

Альтернативними джерела фінансування ББД можуть бути:

-доходи від природних ресурсів (модель "соціального дивіденду"): держава, володіючи природними ресурсами (нафта, газ, ліси, вода, корисні копалини), може спрямовувати частину рентних платежів або прибутків від їх видобутку безпосередньо громадянам. Прикладом є Фонд Аляски (США), який щорічно виплачує дивіденди жителям штату з доходів від видобутку нафти. Подібні моделі обговорюються або діють у Норвегії, ОАЕ.

-податок на викиди вуглецю ("зелений" базовий дохід): пропонується запровадити податок на викиди вуглецю або використання викопного палива. Отримані кошти можна перерозподіляти населенню у вигляді ББД. Це вирішує

дві задачі одночасно: зменшує забруднення довкілля та фінансує соціальні виплати.

-податки на цифрову економіку та автоматизацію: з розвитком автоматизації та штучного інтелекту, які можуть зменшити кількість робочих місць, пропонується ввести податки на використання роботів, великі технологічні компанії (цифровий податок) або податок на фінансові транзакції. Ці кошти можуть компенсувати втрату робочих місць і фінансувати ББД.

-доходи від державних активів та детінізація економіки: конфісковані активи: окрім репарацій, джерелом коштів можуть бути конфісковані російські активи в Україні та за кордоном; детінізація: зменшення тіньової економіки та підвищення збору податків також може створити додатковий фінансовий пул.

Таким чином, фінансування ББД не обмежується лише податками чи репараціями; існують інноваційні підходи, які використовують доходи від спільної власності (природні ресурси) або вирішують інші суспільні проблеми (екологія, автоматизація).

Не можна не зазначити на такому аргументі проти як: надання всім особам незалежно від їхнього поточного доходу безумовного базового доходу є досить неефективним способом зменшення бідності та нерівності – цілеспрямована підтримка тих, хто найбільше її потребує, як і прагне наша нинішня система, могла б досягти тих самих цілей набагато менш витратними засобами [78].

З пропозицій щодо збільшення добробуту громадян України, запровадження ББД виглядає як гарний варіант з точки зору впливу на людей, їх психологічний, моральний стан, здоров'я, які і є складовим саме добробуту, а не просто рівня життя. Проте, вважаємо, що в найближчій перспективі його запровадження буде проблематичним через те, що потрібно наростити обсяги виробництва, перш ніж розподіляти отримані доходи.

Поки що потрібно шукати більш реалістичні напрями збільшення добробуту. Одним із них є запровадження поняття фінансової безпеки домогосподарств.

У розвинених країнах світу (зокрема, ЄС та США) сформовані різноманітні моделі забезпечення фінансової безпеки громадян, що включають страхування доходів, підтримку платоспроможності, контроль над борговими навантаженнями та розвиток фінансової грамотності. Роль держави у цій сфері має різний характер, але загальною тенденцією є поєднання регуляторних і стимулюючих механізмів для зміцнення фінансової спроможності населення.

Так, Велика Британія у 2021 р. представила економічну стратегію «Build Back Better» («Відбудуємо краще»), яка передбачає співпрацю держави, бізнесу та громадян у реалізації політики підвищення якості життя населення. Основними інструментами цієї стратегії є:

- регіональні інвестиційні фонди (UK Shared Prosperity Fund, Levelling Up Fund тощо),
- краудфандинг для підтримки «зелених» проєктів;
- інвестиції в інфраструктурні проєкти та місцеву економіку за участю приватного капіталу;
- модернізація технічної освіти та впровадження передових технологій в освіту;
- забезпечення доступу до фінансування інновацій у підприємства, що швидко зростають.

Завдяки впровадженню цих заходів очікується зростання рівня життя через активізацію інвестицій у місцевий розвиток: відродження міст, розвиток доріг та комунікацій, створення нових робочих місць.

Франція у 2020 р. представила програму «France Relance – Building the France of 2030» (План перезавантаження відновлення: відбудуємо Францію 2030)[3], спрямовану на відновлення економіки та підвищення добробуту громадян. Її ключові напрями включають:

- зниження податків на виробництво (на 10 млрд євро на рік) для підвищення конкурентоспроможності бізнесу (У Франції податки складають 3,2% ВВП, коли середній показник по ЄС – 1,6%);

-розвиток людського капіталу (складова Солідарність) через інвестиції в людськи капітал у розмірі 36 млрд євро, що спрямовуються на підтримку молоді та вразливих груп населення, які потребують роботи;

-трансформацію системи професійного навчання для адаптації працівників, щоб зробити Францію лідером в сфері цифрових технологій та освітніх інновацій (складова Підвищення кваліфікації та трансформація професійного навчання);

-підтримку молоді через фінансування стажувань у перспективних галузях (1,6 млрд євро) [53, с.154].

У контексті сучасних глобальних і національних викликів підвищення фінансової грамотності, збільшення доходів та розвиток механізмів захисту фінансових інтересів громадян є важливим доповненням напряму формування економіки добробуту в Україні.

3.3. Можливості цифровізації системи управління охороною праці

Цифровізація все більше проникає у всі сфери суспільного життя. На початку XXI століття цифрові застосунки проникають у багато аспектів життєдіяльності суспільства: від міжособистих комунікацій, створення автоматизованих систем управління процесами, концепції розумних міст до цифровізації державного управління [36, с. 470]. З 2021 р. в Україні впроваджується концепція е-врядування, яка передбачає, окрім іншого, цифровізацію сервісів Пенсійного фонду, Державної служби з питань праці, Міністерств економіки та ін.

Але система охорони праці залишається переважно паперовою, з ручним документообігом, що ускладнює аналіз, контроль і швидке реагування. Тому цифровізація має збільшити потенціал системи охорони праці, зробивши її, більш прозорою та ефективнішою.

Загальною тенденцією є використання мобільних додатків, веб-сервісів, програм для відстеження індивідуальних параметрів здоров'я, для навігації,

використання довідникових даних, для вимірювання умов впливу виробничих факторів (шуму та освітлення), тощо.

Група вітчизняних дослідників (Крайнюк О.В., Буц Ю.В., Багатов О. І., Барбашин В.В.) наголошують, що в Україні активізується цифрова трансформація: здійснюється перехід на цифрові послуги, введення електронного документообігу, в тому числі відомостей про трудову діяльність, використання електронних листків непрацездатності тощо. Але цифровізація сама по собі не є ціллю. Всі ці інструменти мають спрямовуватися на досягнення результату. Так, в системі охорони праці, потрібно створити умови для взаємодії суб'єктів у сфері охорони праці – працівників, роботодавців, органів державної влади, представників трудового колективу, експертних організацій. Саме можливість обміну даними, на думку вчених, дозволить створити більш ефективну систему управління охороною праці для моніторингу та аналізу травматизму [36, с.472].

Вищезазначені дослідники пропонують створити єдину цифрову платформу на кшталт Дії – «Дія. Охорона праці». Вона дозволить зменшити кількість паперових документів та журналів, розвивати міжвідомчу координацію органів державної влади. Завдяки використанню даних з єдиної системи планується знизити звітність для роботодавців, зменшити кількість перевірок (частково певні перевірки можна виконувати автоматично в інформаційній системі), оптимізувати організаційну структуру підприємства, створити прозору взаємодію учасників процесів у сфері охорони праці.

Перш за все, дія такої платформи спрямована на підвищення якості та ефективності документообігу, полегшення взаємодії між органами державної влади, роботодавцями та працівниками. Запровадження платформи «Охорона праці» може мати вплив на зростання рівня усвідомленості та відповідальності роботодавців до питань охорони праці, зростання загального рівня культури та безпеки праці.

При запровадженні єдиної платформи перевагами для працівника є можливість ознайомлюватися, підписувати і надсилати документацію з охорони

праці (зокрема, підписувати документи з охорони праці - інструктажі та медогляди, отримання засобів індивідуального захисту за допомогою цифрового підпису), переглядати рейтинг роботодавця, звертатися до Державної служби з питань праці, переглядати дані про компенсацію за шкідливі і небезпечні умови праці, завантажувати дані про підвищення кваліфікації та зміну особистих даних, дані медичних оглядів, бачити інформацію про результати спеціальної оцінки умов праці свого робочого місця, приймати участь у контролі за станом охорони на робочому місці [36, с.472].

Для роботодавця перевагами є:

- зменшення адміністративного навантаження (через запровадження цифрової взаємодії з органами державної влади, Пенсійного фонду);
- проведення інструктажів та ведення електронних журналів,
- організація і проведення онлайн навчання та перевірки знань;
- формування списку працівників, що потребують навчання, періодичного медичного огляду;
- автоматичне заповнення карток засобів індивідуального захисту;
- формування нарядів-допусків до робіт;
- проведення спеціальної оцінки умов праці;
- заповнення документів про нещасні випадки та професійні захворювання;
- впровадження розумних технологій на робочих місцях;
- втілення системи управління професійними ризиками;
- організація об'єктивного контролю (геопозиціонування працівника, контроль за станом здоров'я працівника, атестація, оцінка знань та компетенції працівника, використання засобів індивідуального захисту [36, с.472].

В цілому можна виділити такі напрями цифровізації системи охорони праці на підприємствах:

1. електронний облік нещасних випадків та професійних захворювань (створення єдиної державної бази даних про нещасні випадки, травми і ризики; має бути організований обмін інформацією між підприємствами Держпраці і Пенсійним фондом, який є правонаступником Фонду соціального страхування;

у контролюючих органів через доступ до інформації буде можливість аналітики причин травматизму і розробки превентивних заходів);

2. електронний документообіг у сфері праці (проведення інструктажів, навчання, медичного огляду, допуску до роботи; цифрові підписи та електронні журнали; онлайн перевірки з питань охорони праці). Електронний документообіг допомагає знизити корупційні ризики при перевірках, зекономити час на проведення аудиту;

3. платформа для навчання тестування з охорони праці (можливо впровадження онлайн курсів, симуляторів, тренажери віртуальної реальності для навчання безпечній поведінці на робочому місці; автоматична фіксація результатів навчання у цифровому списку. Так, наприклад, у Німеччині та Польщі використовуються тренажери з віртуальною реальністю для гірничої та будівельної галузей. В Україні ІТ-компанії розробляють і впроваджують симулятори з пожежної безпеки та на випадок евакуації;

4. використання технологій інтернету речей для відслідковування (моніторингу) умов праці (встановлення датчиків для контролю рівня шуму, температури, пилу, газів, вібрації; автоматичні сповіщення в разі перевищення допустимих норм; працівники можуть носити пристрої для моніторингу стану здоров'я в реальному часі. Так, в Сингапурі, Японії та Канаді впроваджено «розумні казки» та браслети для контролю безпеки працівників у небезпечних умовах.

Слід зазначити, що ключовим суб'єктом в сфері охорони праці з позиції захисту працівників виступає Федерація профспілок України, яка має здійснювати громадський контроль і нагляд за охороною праці на підприємстві, ініціювати впровадження і фінансування ефективної політики з метою забезпечити гідні і безпечні умови праці на кожному робочому місці [37, с.44]. З цієї точки зору професійні спілки можуть використовувати додаток для контролю за роботодавцями в аспекті дотримання нормативів з охорони праці.

Для органів державної влади з'являється можливість:

- отримувати звіти в межах своїх компетенцій;

- формувати список компаній, що підлягають перевірці;
- формувати список об'єктів підвищеної небезпеки і потенційно небезпечних об'єктів;
- органи державного нагляду можуть проводити попередній аналіз стану охорони праці (впровадження ризик-орієнтованого підходу);
- формувати інформаційну базу для аналітики та прогнозування при втіленні управлінських рішень у сфері охорони праці.

Але можуть виникати труднощі із цифровізацією систем управління охороною праці. Серед таких труднощів слід виділити потребу у зміцненні довіри до електронного середовища, забезпечити зберігання електронних документів (шифрування, їх доступність протягом всього часу зберігання документів), збереження особистих даних [36, с.472].

Найбільше очікуваний попит на інноваційні цифрові послуги та продукти можна очікувати в травмонебезпечних галузях промисловості (гірничодобувна, нафтопереробна, нафтохімічна, газопереробна, будівельна).

Отже, напрямками цифрової трансформації у сфері охорони праці є: запровадження електронного документообігу, забезпечення об'єктивного контролю, геопозиціонування персоналу; навчання і перевірка знань з охорони праці; забезпечення персоналу засобами індивідуального захисту; організація і проведення медичних оглядів тощо.

ВИСНОВКИ

Добробут узагальнює поняття, що характеризує високу якість життя людини або суспільства, за яких наявна сукупність умов, які є достатніми для задоволення матеріальних, соціальних і духовних потреб людини та самореалізації. Економіка добробуту – є галуззю економічної науки, яка досліджує напрями ефективного розподілу ресурсів та доходів для підвищення суспільного добробуту.

В роботі розглянуто теорії добробуту, які досліджували різні аспекти досягнення добробуту, від сутності цінності благ для індивідів (маржиналісти), механізмів і пропорцій перерозподілу суспільних благ (неокласична кембріджська школа, В. Парето), до необхідності науково-технічного прогресу, розвитку економіки та конкуренції (класична економічна школа) і необхідності врахування проблем вибору між різними суспільними можливостями (теорія суспільного вибору А.Сена).

Розглянуто категорію доходів як таку, що має соціальну і економічну складові і виступає основним джерелом задоволення потреб. Доходи населення класифікують за формами виплат, за джерелом отримання, за періодом отримання. В структурі сукупних доходів громадян важливе місце належить трудовим доходам та соціальним трансфертам. Визначено, що факторами, що впливають на формування доходів є загальноекономічні та особистісні.

В точки зору економіки добробуту, досягнення достатньо високого рівня задоволення потреб суспільства, важливе не лише зростання загальних доходів внаслідок економічного розвитку, а й те, яким чином вони розподіляються і яку роль відіграє держави у цих процесах. Інструментами державного впливу є податкова та соціальна політика (зокрема соціальні виплати та пенсії), механізм формування та реалізації соціальних стандартів. Система регулювання доходів є складною через необхідність узгоджувати інтереси держави і громадян, роботодавців і працівників, незайнятих та зайнятих верстви населення.

Досліджено динаміку номінального ВВП України та за паритетом купівельної спроможності (ПКС), яка показала, що у 2024 р. номінальний ВВП країни на 37% нижче ніж у 2021 р. і лише на 5% нижче за ПКС. За 2021-2024 рр., номінальний ВВП зріс майже у два рази, а за ПКС – на 25%, що виявилось найнижчим темпом зростання серед інших країн, що досліджувались.

Саме економічне зростання, виміряне через зростання ВВП з економічної точки зору є підґрунтям для збільшення доходів населення. Проаналізовано структуру доходів домогосподарств у 2010 та 2021 рр. і виявлено зростання частки оплати праці на 13%, з одночасним зменшенням всіх інших складових. Враховуючи, що у 2010-2021 рр. країна пережила значну девальвацію національної валюти, а з нею підвищення цін і падіння реальних доходів населення, зменшення соціальних трансфертів у структурі доходів свідчить, що держава меншою мірою компенсує втрати доходів соціально вразливих верств, а значить збільшується розшарування і знижується добробут окремих категорій.

Зроблено аналіз зростання доходів у порівнянні з прожитковим мінімумом. Визначено, що за 2011-2025 рр. середня заробітна плата зросла у 8,5 разів, мінімальна – у 7,9, але при цьому збільшилось співвідношення середньої і мінімальної з 2,6 у 2021 р. до 3,2 у 2025 р., що свідчить про збільшення нерівномірності розподілу в оплаті праці. Мінімальна заробітна плата у 2025 р. більше за встановлений прожитковий мінімум у 2,6 рази, але на 30% менше фактичного прожиткового мінімуму, що свідчить низькі соціальні стандарти. У 2024 р. майже 30% працівників отримували заробітну плату нижче фактичного прожиткового мінімуму, що є одним із маркерів української бідності – бідність серед працюючих громадян.

Розглянуто доходи інших категорій населення у порівнянні з прожитковим мінімумом. Визначено, що кожен 4-й пенсіонер (або 2,6 млн. осіб) отримують пенсію в межах встановленого прожиткового мінімуму. Виплати по безробіттю окремим категоріям громадян становлять від 17,4% до 50% від встановленого прожиткового мінімуму.

Весь час незалежності Україна бореться з бідністю, а тому бідність має свої риси, що притаманні нашій країні: бідними є сім'ї з дітьми, і чим більше кількість дітей у родині, тим більше частка таких родин є бідною (57%); третина домогосподарств, що складаються з людей пенсійного віку – є бідними; підвищені ризики бідності мають також домогосподарства, де є тільки одна доросла особа, де є особи з інвалідністю, внутрішньо переміщені особи (ВПО), сім'ї, і де немає дорослих з вищою освітою. За даними опитування майже кожне 10-е домогосподарство (9,2%) має у своєму складі осіб з інвалідністю через травми, пов'язані з війною.

За структурним критерієм виміру бідності – Україна також є бідною, оскільки 51,4% витрат домогосподарств йде на продукти харчування.

Визначено, що попри зниження показників безробіття, збільшується частка тих, хто змушений економити на їжі (25% або кожен четвертий опитаний)

Встановлено, що у 2024-2025 рр. за даними Світового банку рівень бідності в Україні коливається в межах 37%, також зростає диференціації доходів з 0,26 у 2021 р. до 0,5 у 2025 р., за рахунок збільшення частки тих, хто отримує доходи на рівні мінімальних.

Звернено увагу на важливості врахування як об'єктивних характеристик рівня життя, так і суб'єктивних – рівня задоволення, емоційного стану, почуття безпеки тощо. Так, попри погіршення об'єктивних умов існування співвітчизників під час війни, дослідники фіксують зростання суб'єктивної стійкості, збільшення суспільної солідарності. Внаслідок опитування, проведеного за методологією ONS4 Київським інститутом соціології у грудні 2024 р. розраховано Індекс особистого добробуту на основні рівня задоволеності життям, усвідомлення сенсу життя, рівня щастя та ступеня тривожності. Найвищі показники особистого добробуту має молодь (від 18 до 29 років), та мешканці центрального регіону, а найнижчі – у осіб віком 60+ та у жителів Східних регіонів. Спостерігається збереження високого рівня тривожності, особливо у жителів Сходу, що свідчить про посилення психологічної напруги у

суспільстві. Загалом дослідження показало формування адаптивного потенціалу суспільства попри затяжну невизначеність.

Визначено, що для відновлення країни та формування економіки добробуту потрібно залучати і надавати гарантії інвесторам. Серед головним проблем, що стають на заваді інвестицій сьогодні є : відсутність гарантій збереження капіталу, руйнування інфраструктури, недосконалість податкової системи, корупція, слабкий захист прав інвесторів, тощо. Попри війну, індекс інвестиційної привабливості України несуттєво зріс до 2,49 у 2024 р. Україною вже робляться кроки для залучення міжнародних інвесторів: створено онлайн платформку Advantage Ukraine, в якій налічується понад 500 інвестиційних проектів у 10 секторах економіки, в тому числі і імпакт-проекти, які мають на меті не лише економічні вигоди, але й соціальний або екологічний аспект. Найбільш привабливим напрямом інвестицій є прямі іноземні інвестиції та змішані форми інвестування. Прямі іноземні інвестиції зменшились на 25% у 2024 р. порівняно з 2023 р., а капітальні інвестиції всередині країні зросла на 35%.

Для України особливо актуальним є заохочення імпакт інвестування ,за допомогою таких інструментів як змішане фінансування, платформи з готовими проектами, спеціальні економічні зони з податковими стимулами, впровадження національних стандартів для моніторингу впливу імпакт показників.

Окреслено, що для розвитку економіки добробуту та забезпечення інклюзивного економічного зростання, маємо подолати бідність , яка є першою Ціллю Сталого розвитку. Бізнес може долучитись до подолання бідності шляхом надання робочих місць незахищеним верствам населення, офіційного працевлаштування та сплаті податків, розвитку системною благодійності та підтримки установ медико-соціального захисту, передовсім лікарням, реабілітаційним центрам тощо.

Напрямами подолання бідності є забезпечення продовольчої безпеки через адресні допомоги для малозабезпечених, створення мережі соціальних

магазинів; посилення соціального захисту через податкові інструменти, а саме шляхом запровадження прогресивної шкали оподаткування.

Розглянуто можливість запровадження безумовного базового доходу як інструменту подолання бідності. Перевагами його запровадження є скорочення бідності та соціальної нерівності, збільшення добробуту та стану здоров'я, зниження рівня злочинності, стимулювання підприємництва, спрощення процедури адміністрування соціальних виплат, посилення позицій працівників на ринку праці. Наявність безумовного базового доходу знизить рівень втручання держави в життя людей.

Разом з тим, недоліками є велика вартість, можливе зниження мотивації до праці та зростання цін, ризик відтоку жінок з ринку праці.

Головним результатом пілотних проєктів щодо запровадження ББД, проведених у Фінляндії, Канаді, Нідерландах, Кенії, є покращення стану здоров'я – зниження рівня тривожності, збереження мотивації до праці, стимулювання освіти та підприємництва, зростання фінансової стійкості сімей. Зазначено умови, за яких державі легше наважитись на запровадження ББД – стан, коли державі простіше гарантувати достатній мінімальний рівень для всіх, аніж вирішувати проблеми безробіття, злочинності, бідності, соціальної нерівності. Другою умовою – є формування фонду, який держава буде розподіляти. Напрямами наповнення такого фонд може бути прогресивне оподаткування, доходи від природних ресурсів, податки на цифрову економіку, доходи від державних активів та детінізації економіки.

Вважаємо, що запровадження ББД є перспективним напрямом подолання бідності і досягнення добробуту, але не у короткостроковій перспективі.

Сьогодні зусилля держави у сфері формування економіки добробуту мають бути спрямовані на формування сприятливого інвестиційного клімату через прозорі процедури, захист прав власності, податкову політику, відповідальну поведінку представників органів державної та місцевої влади, бізнесу, та підвищення державних соціальних стандартів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бервено О.В., Губинський О.О. Регулювання доходів населення в умовах глобалізації. URL: <https://eu-conf.com/wp-content/uploads/2022/12/Promising-ways-of-solving-scientific-problems.pdf#page=39>. (дата звернення 03.11.2025) .
2. Булавинець В., Нескоромюк В. Інвестиційна привабливість України в умовах викликів і загроз. *Фінанси та облік в умовах глобальної невизначеності та безпекових ризиків* : збірник матеріалів Всеукр. наук-практ. конф. студентів і молодих вчених, м. Тернопіль. ЗУНУ, 27 травня 2025 р. Ч. 1. С.74-78.
3. Бутирін І.О. Державна політика доодів в умовах цифрових трансформацій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2021. №40. С.15-19. DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2021-40-3>(дата звернення 03.11.2025).
4. В Україні покращився інвестиційний клімат – індекс ЄБА. *Ліга.нет*. 05.11.2024. URL: <https://finance.liga.net/ua/ekonomika/novosti/v-ukraini-pokrashchyvsia-investytiinyi-klimat-indeks-yeba>(дата звернення 04.11.2025).
5. В Україні стрімко зростає рівень бідності: Гетьманцев назвав цифри. *ТСН*, 19.07.2025 р. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/v-ukrayini-strimko-zrostaye-riven-bidnosti-hetmantsev-nazvav-tsyfry-2873087.html> (дата звернення 01.11.2025) .
6. В Україні хочуть запровадити безумовний дохід. *Бухгалтерія для бюджету та ОМС*. 05.04.2022. URL: <https://oblikbudget.com.ua/news/10694-v-ukran-hochut-zaprovaditi-bezumovniy-dohd#:~:text=>(дата звернення 05.11.2025).
7. Вдовин М.Л., Сухович Х.В. Показники добробуту населення України та інших країн світу : порівняльний аналіз. *Трансформаційна економіка*. 2024. № 3 (08). С.13-18. URL: <https://www.transformations.in.ua/index.php/journal/article/view/114/111> (дата звернення 06.11.2025).
8. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2021 р. *Державна служба статистики*. URL:

https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/07/zb_vrd_21.pdf(дата звернення 10.11.2025).

9. Власова Т.Р. Добробут людини: сутність та специфіка на сучасному етапі розвитку суспільних відносин. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. Серія «Економічні науки». 2009. № 3. С. 9–17.

10. Глобальний ринок імпорт-інвестицій та потенціал до зростання в Україні URL: <https://ukraineinvest.gov.ua/news/23-05-22-2/> (дата звернення 03.11.2025).

11. Глубіш Л.Я. Еволюція поглядів на зміст теорії добробуту та її специфіка на сучасному етапі соціально-економічних відносин. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип.6. Част.1. С.61-65.

12. Гукалова І. В. Якість життя населення України: суспільно-географічна концептуалізація. Київ: Інститут географії НАН України, 2009. URL: <https://igu.org.ua/sites/default/files/igu-files/mono/life-quality.pdf>. (дата звернення 01.11.2025).

13. Дайджест відновлення України Ukraine recovery digest. №71. URL: https://rdo.in.ua/sites/default/files/pdf/digest71_ukr.pdf (дата звернення 01.11.2025).

14. Державна служба статистики України. Експрес-випуск: Доходи та витрати населення у 2021 році. 2022. URL: <https://stat.gov.ua/sites/default/files/2023-08/29.pdf>. (дата звернення 01.11.2025).

15. Державна служба статистики України. Частка витрат на харчування в сукупних витратах домогосподарств. 2022. URL: <https://sdg.ukrstat.gov.ua/uk/1-3-2/>(дата звернення 01.11.2025).

16. Добробут українців: пілотне дослідження рівня особистого добробуту українців, проведене за методологією ONS4 Національного статистичного управління Великої Британії. Київ, грудень 2024 р. https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20250226_d/B2_1_0_UKR.pdf(дата звернення 13.11.2025).

17. Доходи українців за рік збільшились на 17,1% і продовжують зростати. *Financial Club*. 2025. URL:<https://finclub.net/news/dokhody-ukraintsiv-za->

rik-zbilshylys-na-17-1protsent-i-prodovzhat-zrostaty.html. (дата звернення 11.11.2025).

18. Економіка державного сектора : навч.-метод. посіб. [для студентів денної форми навчання (галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», напрям підготовки 051 «Економіка»)] / О. В. Длугопольський. Тернопіль : ТНЕУ, 2018. 63 с.

19. Економіка добробуту : навчальний посібник для самостійного вивчення дисципліни / Н. О. Степаненко, В. О. Степаненко. Харків : Вид. ХНЕУ, 2013. 156 с.

20. Економіка добробуту: регулювання доходів населення та розвиток ринку праці [Текст] : монографія / Наталія Володимирівна Павліха, Ірина Олександрівна Цимбалюк, Олег Вікторович Уніга, Лілія Миколаївна Коцан, Анастасія Юріївна Савчук. Луцьк : ВежаДрук, 2022. 212 с.

21. Євтушевська О. В. Особливості сприйняття добробуту у секулярному суспільстві. *Ефективна економіка*. 2015. № 5. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4046>. (дата звернення 03.11.2025).

22. Завгородня С. Добробут як наукова категорія та пріоритети державної політики щодо збереження та зростання добробуту в умовах повоєнного відновлення України. *Науковий вісник: Державне управління*. 2023. No 2 (14). С. 181–201. DOI: [https://doi.org/10.33269/2618-0065-2023-2\(14\)-181-201](https://doi.org/10.33269/2618-0065-2023-2(14)-181-201) (дата звернення 03.11.2025).

23. Заяць В. Фінансова поведінка домогосподарств у контексті їх резильєнтного розвитку. *Демографія та соціальна економіка*. 2024, № 1 (55). С. 41-58. URL: <https://surl.lu/etuffi> (дата звернення 03.11.2025).

24. Збільшився мінімальний розмір допомоги по безробіттю. *Урядовий портал*. 17.10.2024 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zbilshyvsia-minimalnyi-rozmir-dopomohy-po-bezrobittiu>. (дата звернення 01.11.2025).

25. Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2022 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2022/ZVIT%20PFU%202022.pdf>. (дата звернення 03.11.2025).

26. Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2024 р. URL: https://www.pfu.gov.ua/content/uploads/2025/05/Zvit_2024.pdf(дата звернення 13.11.2025).

27. Звіт про фінансову стабільність. НБУ. Червень 2025 р. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2025-H1.pdf?v=14(дата звернення 03.11.2025).

28. Інформація щодо фактичного розміру прожиткового мінімуму за грудень 2021 р. *Сайт Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України*. URL: <https://www.msp.gov.ua/press-center/news/informatsiya-shchodo-faktychnoho-rozmiru-prozhytkovoho-minimumu-za-hruden-2021-roku> (дата звернення 05.11.2025).

29. Капітальні інвестиції в Україні у 2024 році зросли на 35% – до 534,4 млрд грн. URL: <https://open4business.com.ua/kapitalni-investytcziyi-v-ukrayini-u-2024-roczy-zrosly-na-35-do-5344-mlrd-grn/> (дата звернення 05.11.2025).

30. Карамушка, Л.М. Суб'єктивне благополуччя персоналу освітніх та наукових організацій в умовах війни: рівень вираженості та зв'язок з копінг-стратегіями. *Організаційна психологія. Економічна психологія*, 2023. 1 (28). стор. 17-25. <http://orgpsy-journal.in.ua/index.php/oper/article/view/376>(дата звернення 06.11.2025).

31. Каргальська А. Тенденції рівня життя: оцінка з позиції прожиткового мінімуму. Мат. міжнар. наук.-практ. конф. «Трансформаційні економічна процеси в Україні та країнах Європи», 24-25 жовтня 2025 р. (подано).

32. Кількість зайнятих працівників у суб'єктів господарювання за 2010-2024 рр. *Державна служба статистики України*. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>(дата звернення 05.11.2025).

33. Кількість найманих працівників на підприємствах з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства у 2010-2024 рр. *Державна служба статистики України*. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>(дата звернення 05.11.2025) .

34. Ковель П. М. Аналіз надходження прямих іноземних інвестицій в Україну. *Бізнес Інформ*. 2024. №3. С. 87–95. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-3-87-95> (дата звернення 03.11.2025).
35. Кравець І. Суспільний добробут: повоєнне відновлення України. *Modeling the development of the economic system*. С.20-27. URL: <https://doi.org/10.31891/mdes/2025-15-3>(дата звернення 03.11.2025).
36. Крайнюк О.В., Буц Ю.В., Богатов О.І., Барбашин В.В. Цифрова трансформація системи управління охороною праці: можливості та протиріччя. The 10th International scientific and practical conference “Modern methods of applying scientific theories” (March 14 – 17, 2023) Lisbon, Portugal. International Science Group. 2023. 481 p. URL: https://kmaesm.edu.ua/wp-content/uploads/modern-methods-of-applying-scientific-theories_compressed.pdf#page=471. (дата звернення 07.11.2025).
37. Лук'янихіна О.А., Лук'янихін В.О., Клесник І.В., Хамлика К.О. Стимулювання персоналу державної служби з питань праці до впровадження міжнародного досвіду в управлінні охороною праці. *Право і безпека*. 2021. №1 (80). С.42-48.
38. Мандрикiна А. С. Узагальнення теоретичних підходів до визначення поняття «якість життя населення». *Комунальне господарство міст*. 2011. № 98. С. 388–392. URL: https://eprints.kname.edu.ua/21546/1/388-392_Мандрикiна_АС.pdf. (дата звернення 07.11.2025).
39. Мельник К. Ю. Проблеми вдосконалення національного законодавства про охорону праці. *Право і безпека*. 2022. №2 (85). С.158-168.
40. Мельниченко О. А. Генеза поглядів науковців на роль держави в підвищенні рівня добробуту населення. *Теорія та практика державного управління*. 2011. Вип. 2. С. 14-21.
41. Мінфін. Зведена таблиця індексів споживчих цін за останні роки (%). 2025. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/>(дата звернення 03.11.2025).

42. Мінфін. Прожитковий мінімум в Україні по соціальним та демографічним групам з 2000 по 2025 рр. 2025. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/wagemin/>(дата звернення 11.11.2025).

43. На конференції з відновлення у Берліні залучили 16 млрд.євро у вигляді зобов'язань: деталі. *Рубрика*. 18.06.2024. URL: <https://rubryka.com/2024/06/18/konferentsiyi-z-vidnovlennya-u-berlini/>(дата звернення 20.10.2025).

44. Національний інститут стратегічних досліджень. Прояви економічної нерівності населення в Україні в контексті забезпечення стійкості. 2025. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/proyavy-ekonomichnoyinerivnosti-naselennya-v-ukrayini-v-konteksti>. (дата звернення 01.11.2025).

45. Небаєва М.І. Теорія Макроекономіки. URL: https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/fmib/14nebava_teoriya_makroekonomiki/174.htm

46. Олефір В., Боснюк В. Факторна структура суб'єктивного благополуччя молодих українців. Інсайт: психологічні виміри суспільства. 2025. №13. С. 94–116. URL: <https://doi.org/10.32999/2663-970X/2025-13-5>(дата звернення 03.11.2025).

47. Опитування «Дослухаючись до громадян України». *World Bank Group*. 08.10.2025р. URL: <https://www.worldbank.org/uk/country/ukraine/brief/listening-to-citizens-of-ukraine-survey>(дата звернення 03.11.2025).

48. Павліха Н.В. Економіка добробуту: регулювання доходів населення та розвиток ринку праці: монографія / Павліха Н.В., Цимбалюк І.О., Уніга О.В та ін. Луцьк : ВежаДрук, 2022. 212 с.

49. Пальчук О. І. Якість життя населення: грані проблем у фокусі перетворень. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 21. URL: <https://www.researchgate.net/publication/376553033>. (дата звернення 08.11.2025).

50. Пігош В.А., Резніков В.В. Оцінка суб'єктивного і об'єктивного добробуту населення України у кризовий період. *Modern Economics*. 2025. №51. С.171-177. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V51\(2025\)-22](https://doi.org/10.31521/modecon.V51(2025)-22).

51. Підвищення прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати: позиція профспілок і реакція уряду. *Офіційний сайт профспілки працівників освіти і науки України*. 07.08.2025. URL: <https://pon.org.ua/novyny/12157-pidvyshchennia-prozhytkovogo-minimumu-ta-minimalnoi-zarplaty-pozyciia-profspilok-i-reakciia-uriadu.html>. (дата звернення 08.11.2025).

52. Полякова С., Когатько Ю. Витрати домогосподарств України: типологія та структурні відмінності. *Демографія та соціальна економіка*. 2025. №3 (61). С.41-56. URL: <https://doi.org/10.15407/dse2025.03.041>(дата звернення 08.11.2025).

53. Потрапелюк М. Фінансова безпека домогосподарств : європейський досвід. *Фінанси та облік в умовах глобальної невизначеності та безпекових ризиків*: зб.мат.Всеукр.наук.-практ. конференції студентів і молодих вчених. м.Тернопіль, ЗУНУ, 27 травня 2025 р. Ч.1. С. 153-155.

54. Прояви економічної нерівності населення в Україні в контексті забезпечення стійкості. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 19.02.2024 р. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/proyavy-ekonomichnoyi-nerivnosti-naselennya-v-ukrayini-v-konteksti>. (дата звернення 08.11.2025).

55. Прямі іноземні інвестиції в Україну з 2002-2025 рр. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/>(дата звернення 08.11.2025).

56. Рівень безробіття в Україні в червні зменшився до 12%, а рівень бідності зріс до 25%. Мінфін, 03.07.2025 р. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2025/07/03/153983750/>(дата звернення 08.11.2025).

57. Ринок інвестицій та М&А в Україні 2024: інвестиції заради виживання URL: <https://inventure.com.ua>. (дата звернення 08.11.2025).

58. Розподіл населення за рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів у 2010- 2021 р. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>(дата звернення 08.11.2025).

59. Розподіл населення за рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів у 2010-2021 рр. *Державна служба статистики України*. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>(дата звернення 08.11.2025).

60. Світовий Банк оновив поріг бідності: як це вплине на мільйони людей. *Комерсант*, 10.06.2025. URL: <https://komersant.ua/svitovyy-bank-onovuv-porih-bidnosti-ia-k-tse-vplyne-na-milyony/>(дата звернення 08.11.2025).

61. Сен А. Можливість суспільного вибору. Нобелівські лауреати: сайт. URL: <http://nobel.org.ua/images/laureats/6/1998/sen.pdf>(дата звернення 15.11.2025).

62. Ситник Н.С., Фольтович Д.Р. Стан фінансової безпеки домогосподарств України в умовах війни. *БізнесІнформ*. 2024. №4. С.230-237. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2024-4_0-pages-230_237.pdf(дата звернення 15.11.2025).

63. Структура сукупних ресурсів за 2010-2021 рр. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>(дата звернення 03.05.2025).

64. Фактичний розмір прожиткового мінімуму в цінах 2025 р. Інформація профспілки освіти і науки України. 23.07.2025 р. URL: <https://pon.org.ua/novyny/12130-faktychnyi-rozmir-prozhytkovogo-minimumu-u-cinakh-cherwnia-2025-roku.html>(дата звернення 15.11.2025).

65. Фурман В. Бідність в Україні: виклик, який ми можемо подолати. *LB.ua*. 09-07-2025 URL: [h-https://lb.ua/blog/vasyl_furman/685782_bidnist_ukraini_viklik_yakiy_mi.html](https://lb.ua/blog/vasyl_furman/685782_bidnist_ukraini_viklik_yakiy_mi.html)(дата звернення 03.11.2025).

66. Шишкін В.С. Зміна рівня та структури доходів домогосподарств України під впливом повномасштабної війни. *Економіка та суспільство*. 2024. № 62. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-166>. (дата звернення 03.11.2025).

67. Ціль 1: Подолання бідності в усіх її формах та повсюдно. *Бізнес. Дія*. 01.07.2025. URL: https://business.dii.gov.ua/entrepreneur-handbook/item/cil_1_podolannya_bidnosti_v_usih_yiyi_formah_ta_povsyudno(дата звернення 03.11.2025).

68. Яхно, Т.П., Шимановська-Діанич Л.М. Теорії добробуту як теоретичне підґрунтя для визначення сутності сучасного споживчого ринку. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2018. Вип.3 (131). С.140-146. URL: [https://ird.gov.ua/sep/sep20183\(131\)/sep20183\(131\)_140_YakhnoT,Shymanovska-DianyichL.pdf](https://ird.gov.ua/sep/sep20183(131)/sep20183(131)_140_YakhnoT,Shymanovska-DianyichL.pdf)(дата звернення 03.11.2025).

69. Gallup. Global Analytics: Global research that powers strategic leadership. URL: <https://www.gallup.com/analytics/318875/global-research.aspx>.

70. Is Universal Basic Income a good idea? URL: <https://www.jrf.org.uk/social-security/is-universal-basic-income-a-good-idea>.

71. International Monetary Fund (IMF). World Economic Outlook Database: April 2024. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2024/April/weo-report>.

72. Kahneman, D., & Deaton, A. (2010). High income improves evaluation of life but not emotional well-being. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 107(38), 16489–16493. DOI: <https://doi.org/10.1073/pnas.1011492107>.

73. Smith, D. M. (1973). *The geography of social well-being in the United States: An introduction to territorial social indicators*. New York: McGraw Hill.

74. Ferrans, C. E. (2005). Definitions and conceptual models of quality of life. In Lipscomb, J., Gotay, C. C., & Snyder, C. (Eds.), *Outcomes Assessment in Cancer* (pp. 14–30). Cambridge: Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511545856.002>.

75. Felce, D., & Perry, J. (1995). Quality of life: Its definition and measurement. *Research in Developmental Disabilities*, 16, 51–74. DOI: [https://doi.org/10.1016/0891-4222\(94\)00028-8](https://doi.org/10.1016/0891-4222(94)00028-8).

76. Farquhar, M. (1995). Definitions of quality of life: A taxonomy. *Journal of Advanced Nursing*, 22, 502–508. DOI: <https://doi.org/10.1046/j.1365-2648.1995.22030502.x>.

77. Theofilou, P. (2013). Quality of life: Definition and measurement. *Europe's Journal of Psychology*, 9(1), 150–162. DOI: <https://doi.org/10.5964/ejop.v9i1.337>.

78. Universal basic income: pros, cons and evidence. *Institute for employment studies*. 16.10.2023. <https://www.employment-studies.co.uk/news/universal-basic-income-pros-cons-and-evidence#:~:text=The%20cost%20of%20UBI%20leads,with%20far%20less%20costly%20means>. (дата звернення 10.11.2025).